

מדשן ביתך

גליון
מס' 499

פנינים ורעיונות נפלאים לפרשת השבוע
מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א

וארא
תשפ"ה

מה העומק הטמון במחלוקת זו? אומר האדמו"ר מסדיגורא, כשלאדם יש ויכוח עם חברו, יש בידו שלושה דרכים כיצד להתמודד מולו: הדרך הראשונה היא - לתת אגרוף, להשיב מלחמה, אני אוכיח לך שאני הצודק. הדרך השנייה היא - להוציא את המוח, להתווכח, לשכנע, להוציא מראשו של חברו את מה שחשב ולהכניס בראשו מחשבה אחרת. אבל ישנה דרך שלישית - שם המפורש. הוא מצידו יתחזק בעבודת ה' שלו, באמונה שלו, והחיוק יגרום לכך שהקב"ה כבר יעשה את העבודה עבורו, ויסדר את הענין עם החבר.

משה רבנו התלונן לפני הקב"ה: "למה הרעתה לעם הזה". על כך באה התשובה: "וידבר אלוקים אל משה", ומה אמר לו? - "אני ה'", אתה יודע איך היא הדרך להתמודד עם מצרים? - להתחזק בעבודת ה', בתפילה, באמונה ואז תראה שיפתרו כל הבעיות עם המצרים.

"וידבר אלוקים אל משה" (ו' - ב)

הדא הוא דכתיב "כי מה האדם שיבוא (להרהר) אחרי המלך אשר כבר עשוהו". [שמו"ר א']

מה כוונת המדרש? כתב בספר "עיר דוד", אנו מוצאים פעמיים שמשה רבנו פנה אל הקב"ה בטענת "למה". פעם ראשונה כאן - "למה הרעתה לעם הזה", ופעם שנייה בפרשת כי תשא במעשה העגל - "למה ה' יחרה אפך בעמך". על ה"למה" השני ניתנה לו תשובה - "ויאמר ה' סלחתי כדברך" ואילו על השאלה "למה הרעתה" נענש, וכדברי חז"ל. ומפני מה? שמשה רבנו שאל על דבר שעדיין לא התרחש "למה ה' יחרה אפך" לשון עתיד, ועל כך נענה, שתתמלא בקשתו - "סלחתי כדברך". ואילו כאן, בא משה בטענה על העבר, על מה שכבר היה - "למה הרעתה לעם הזה"? ועל מה שנעשה אין להרהר ואין להקשות, שכן "מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו".

"וידבר אלוקים אל משה ויאמר אליו אני ה'" (ו' - ב)

דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר (לעיל ה' כ"ב) למה הרעתה לעם הזה. [רש"י]

אנו מוצאים ברש"י כפילות, שלכאורה נראית כמוותרת: "על שהקשה לדבר ולומר", ועלינו להבין את טעמה.

רבי דוד גרנדישטיין בספרו "אבני זהב" כתב לבאר, שמשה רבנו, שהיה ערל שפתיים, והתקשה בביטוי האותיות שמוצאן מן השפתיים ומן הלשון, כלומר האותיות דטל"ת ובומ"פ. בכל זאת, כאשר הוא עומד לפני הקב"ה הוא מתאמץ ואומר "למה הרעתה", כשהוא מבטא גם את האות ל', גם את האות מ' וגם את האות ת' למרות הקושי.

על כך גוער בו הקב"ה: "הלא קשה לך לדבר? מדוע, אפוא אמרת זאת? וזהו שאומר רש"י: על שהקשה לדבר ולומר "למה הרעתה" - עצם המילים הללו, הקשות לו כל כך להגיד, הם הסיבה לטענה שהיתה כלפיו.

"ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתיני" (ה' - ל)

"ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך" (ה')

(ל - ז)

פסוקים אלו מסיימים את הפרשה הקודמת. משה רבנו בא בטענה לקב"ה "למה הרעתה לעם הזה". ולכאורה, בפרשת וארא אמורה להינתן התשובה. מה הקב"ה ענה לו, והיכן כתובה התשובה?

שאלה נוספת, מופיע בפרשתנו ארבע פעמים "אני ה'". א'. "וידבר אלוקים אל משה ויאמר אליו אני ה'" [ו' - ב]. ב'. "לכן אמור לבני ישראל אני ה'" [ו' - ג]. ג'. "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוקים כי אני ה'" [ו' - ד]. ד'. "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי וכו' ונתתי אותה לכם מורשה אני ה'" [ו' - ה]. מדוע חזרה התורה וכתבה אני ה' מספר פעמים?

שאלה שלישית, כתוב "ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל" [ו' - ג], וכתב רש"י, צווה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם. לכאורה אין זה דבר פשוט שינהיגו את בני ישראל בנחת?

שמעתי מרבי שלמה לוינשטיין, לתרץ את כל השאלות כאחת, כשמשה רבנו שואל את הקב"ה, למה הרעתה לעם הזה? - עונה לו הקב"ה, אתה חושב שכל המניעה ליציאת בני מצרים, הוא רק פרעה, שרק הוא לא מאפשר להם לצאת? אמנם אתה אמרת להם שהם ייצאו לחופשי והם הסכימו, עכשיו לך תגיד להם שזה לא בחינם, כל יציאתם ממצרים זה כדי שידעו כי אני ה'. כלומר, הם ייצאו בתנאי שיעזבו את הע"ז שלהם, ונראה אם הם בכלל מסכימים.

ביאור הפסוקים הוא כך, "וידבר משה כן וכו' ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה", מה הכוונה עבודה קשה? מתרגם "תרגום יונתן בן עוזיאל" "ולא שמעו אל משה" - מחמת העבודה זרה הקשה שהיתה בידם הם לא שמעו לו. אומר הקב"ה תשובה למשה רבנו על שאלתו "למה הרעתה לעם הזה", אתה יודע למה הכבדתי את העול עליהם? כי מהעבודה קשה שהיתה להם עד עכשיו, הם לא מוכנים להתנתק ולצאת. עכשיו שכל כך קשה להם, הם יעדיפו לעזוב מרצונם את הע"ז שלהם, ולצאת ולהיות עבדים שלי. וזה התשובה לשאלתך למה הרעתה לעם הזה? ומה הפתרון לכל המצב? "וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצוום וכו' ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני מצרים" [ו' - ג], עד עכשיו היו לישראל אפשרויות בחירה האם לצאת או לא לצאת, ועכשיו אמור להם שאני מצווה אותם לעזוב את הע"ז, ואת פרעה שיוציא אותם.

רבי גואל אלקריף מתרץ, בפרשת שמות מספרת התורה: "וידבר את המצרי", משה הרג את המצרי, ובמדרש [שמו"ר א' כ"ט, ותנחומא שמות ט'] הובאו שלש שיטות כיצד הרגו: רבי אביתר אמר הכהו באגרוף. ויש אומרים: מגרפה של טייט נטל והוציא את מוחו. רבנן אמרי הזכיר עליו את השם והרגו.

"וידבר אלוקים אל משה ויאמר אליו אני ה' (י - ב)

כידוע שם "אלוקים" מראה על "דין", ואילו שם ה-ו-י-ה מראה על "רחמים". לפי מובא הסטייפלר בספרו "קריינא דאגרתא" את הפסוק, הקב"ה עונה בזה למשה רבנו ומדבר בשם אלוקים, ואומר למשה "אני ה'", כלומר, גם הדינים והייסורים הינם רחמים גמורים, ולטובתו הם באין, אלא שהם בהעלם ובהסתר.

כעין זה מובא בשם רבי יוסף חיים זוננפלד, משה רבנו כרועה נאמן לעמו, התמלא רחמים על ישראל ולא יכל לראות בצרתם, ולכן גם שאל "למה הרעת לעם הזה", ועל זה עונה לו הקב"ה "אני ה'", הרחמים שלי, אם רחמים הם צריכים, אני הוא בעל הרחמים.

מסופר, אחרי שנודע ליהודי ארץ ישראל על שואת יהודי אירופה, נכנסה אל ה"חזון איש" קרובת משפחתו ממשפחת גריינמן ושאלה אותו איך ייתכן שהקב"ה עשה כך לעמו, ענה לה ה"חזון איש", הקב"ה הוא "אב הרחמים", ומה שעושה הכל הוא ברחמים, רק שאנחנו לא מבינים....

"וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב" (י - ב)

"וארא" אל האבות. [רש"י]

השאלה מתבקשת מאלה, מה הוסיף רש"י בפירושו, האם איננו יודעים שאברהם יצחק ויעקב אלו האבות? - רבי עזריאל הילדסהיימר מתרץ בשם סבו רבי משה גליא, הגמ' בר"ה [י:א] אומרת, בתשרי נולדו אבות, ורש"י מפרש שם [י:א]: אברהם ויעקב, שהרי יצחק נולד בפסח. וא"כ רואים, שלפעמים יצחק לא נכלל בשם "אבות", וכאן כתוב "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב", ומשמע שלכל אחד ואחד, אבל באמת לא מצאנו שהקב"ה נגלה ליצחק - אלא רק שאמר לו [בראשית כ"ו - ג] "והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם", ואותה שבועה היתה בקל ש-ד-ו, וכמו שרש"י פירש שם. לכן רש"י כתב כאן "וארא - אל האבות", כפי שהגמ' אומרת שלפעמים לא נכללים בשם אבות אלא אברהם ויעקב.

"וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בקל שקי ושמיי ה' לא נודעתי להם" (י - ב)

(ג)

כשהקב"ה ברא את העולם, עלתה במחשבתו לברוא את העולם במידת הדין. כשראה שכך העולם לא יכול להחזיק מעמד, שיתף בו גם את מידת הרחמים. ואמר רבי שמשון מאוסטרופולי, אמנם לא כל אחד יכול לחיות עם מידת הדין, אבל אלו שיכולים, הקב"ה מתנהג איתם במידת הדין. למשל, עם האבות הקדושים התנהג הקב"ה במידת הדין, וכן עם רבי עקיבא [מנחות כ"ט:], שסרקוהו במסרקות של ברזל, שאלו המלאכים "זו תורה וזו שכרה" ענה הקב"ה למלאכים "כך עלתה במחשבה לפני"

כך הפשט בפרשתנו, הקב"ה אומר למשה רבנו, וארא אל אברהם וכו', ושמיי ה' (מידת הרחמים), בזה "לא נודעתי להם", אלא רק במידת הדין. והתכנית היא "ולקחתי אתכם לי לעם", ואז תהיו ברמה של האבות הקדושים, ואז אתנהג גם עמכם במידת הדין "והייתי לכם לאלוקים" (ואז תשמחו עם זה ולא תתמרמורו).

"וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בקל ש-ד-ו-י ושמיי ה' לא נודעתי להם" (י - ב)

(ג)

האדמו"ר רבי אברהם יעקב מסדיגורא זצ"ל אמר בילדותו למלמדו, שברצונו להתחיל כבר בלימוד הגמ'. המלמד סיפר זאת לאביו, רבי ישראל מרוזין. קרא הרבי לבנו, ושאלו, האמנם אתה רוצה ללמוד גמ'? אמר לו, כן. וחומש אתה יודע? כן. במה הרג משה את המצרי? בשם המפורש! ולמה יעקב לא הרג את לבן בשם המפורש? ענה, כי יעקב לא ידע. ומנין לך? הרי כתוב "ושמיי ה' לא נודעתי להם".

"וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם" (י - ה)

אחד מגדולי הסוחרים בפרשבורג נכנס לחדרו של ה"חתם סופר", וביקש את עזרת הרב. ומספר לו, שנקלע למשבר כלכלי ובא לבקש ברכה ועצה מהרב איך להיחלץ מהמצב. אמר לו ה"חתם סופר" מצבך ידוע לי, אך לא אוכל לעזור לך, יש לך אח עני ואביון, ואתה מתעלם ממנו. ענה הסוחר, יסלח לי כבוד הרב, אבל כרגע אין עסקי מרשים לי לעזור, אבל אם אצא מהמצר, בוודאי שאעזור לו. ענה לו החת"ס, בפרשת השבוע אומר הקב"ה "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל", מה הפירוש המילה "וגם"? וכי מי עוד שמע את נאקתם. אלא, בשעה שבני ישראל נאנקו ונאנחו תחת עול מצרים, שמע כל אחד ואחד גם את נאקת אחיו, ולמרות השעבוד השתדל כל אחד להקל מעל סבלו של אחיו בכל יכולותיו. ובשכר שמיעה זו, שמע גם הקב"ה את אנחתם והושיעם. א"כ, עזור גם אתה לאחרים למרות מצבך הלא טוב, ובוודאי יושיעך ה' מכל צרותיך.

"וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי" (י - ה)

בריתי" (י - ה)

כשמת יוסף הפרו ברית מילה, אמרו נהיה כמצרים, וכו', וכיון שעשו כן, הפך הקדוש ברוך הוא האהבה שהיו המצריים אוהבין אותן, לשנאה. [שמו"ר א-ח]. ואמר רבי יהונתן אייבשיץ, דברי המדרש רמזים בפסוק, "שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם", ומה גרם לכך, "ואזכור את בריתי", זכרתי את בריתי אשר ביטלו אותה, ולכן נגזר עליהם שעבוד קשה.

"וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וכו' ואזכור את בריתי" (י - ה)

על איזו ברית מדובר בפסוק? אומר רבי משה מקוברין, הקב"ה משתדל לעשות רק טוב עם האדם, כמו שכתוב "מפי עליון לא תצא הרעת" [איכה ג' ל"ח]. אבל לפעמים, האדם נמצא במצב רוחני ירוד, שולח אליו הקב"ה רמזים ע"י הייסורים כדי לאותת לו. אדם שמבין את הרמז, הקב"ה מפסיק את הרמזים מיד. כך היה עם בני ישראל במצרים, ירדו למ"ט שערי טומאה, והקב"ה שלח להם רמזים בצורת פרעה וכל העבודות פרך שהיה במצרים.

רבי מנדל מרימנוב אומר, "ואזכור את בריתי", את הברית שהבטחתי לאברהם אבינו בברית בין הבתרים "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנוכי". ומוסיף רבי מנדל מרימנוב, הגמ' בברכות [ה:א] אומרת, נאמר ברית במלח ונאמר ברית בייסורים. נאמר ברית במלח, שכתוב [במדבר י"ח - ט] "ברית מלח", ונאמר ברית בייסורים, שכתוב אחרי הקללות [דברים כ"ח - ט] "אלה דברי הברית". כמו שברית האמורה במלח, מלח ממתק את הבשר, גם ברית האמור בייסורים, הייסורים ממרקים כל עוונותיו של אדם. וא"כ, מלח הוא טוב רק אם שמים

אותו במשורה, אבל אם שמים יותר מידי, זה מקלקל. אותו דבר גם ייסורים, כשזה יותר מידי, האדם מתקלקל כי כבר לא יכול לעמוד בזה. וזה הפירוש "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם", יותר ממה שצריך, ולכן "ואזכור את בריתי" שלא יהיה כבשר שנמלח יותר מידי.

"והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים" (י - י)

אע"פ שהעבודה היתה קשה ומפרכת, אומר רבי בונם מפשיסחא, מ"מ התרגלו לצרות ונשארו את העול והמצוקה בסבלנות, וראו את מצבם כטבעי. אמר הקב"ה, מכיוון שכבר אינם מרגישים בגורלם המר, הסכנה גדולה, ואין לעכב יותר את הגאולה, "לכן אמור לבני ישראל וכו' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים".

האדמו"ר מקוצק היה אומר, הצעד הראשון לחירות הוא המרידה בעבדות. לא תתכן גאולה, עד שאין מואסים מקודם בגלות. משה בישר להם לישראל שהקב"ה יוציא מקרבם את הסבלנות - סבלות מלשון סבלנות, שלא יהיה להם יותר סבלנות לשעבוד מצרים ולתועבותיה. וזה היסוד שממנו צמחה הגאולה.

"והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים" (י - י)

על המילים "והוצאתי אתכם" הטעמים "מונח רביעי", כותב על זה בספר "מיקרי דרדקי" שהדבר מרמז למה שדרשו חז"ל על הפסוק "וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים", שרק אחד מחמושה יצאו ממצרים, וארבעת האחרים מתו שלושת ימי האפילה. וזה רמז בטעמים מונח רביעי, והיינו שארבעה חלקים מנוחתם כבוד במצרים.

"והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים וכו'" (י - י)

כתוב בירושלמי [פסחים פ"ה א], מנין לארבע כוסות בפסח, אומר רבי יוחנן, כנגד ארבע גאולות, והוצאתי, והצלת, וגאלתי, ולקחתי. ומדוע לא תיקנו כוס חמישית על לשון חמישי והבאתי? אומר הגר"א מוילנא, יש ספק בגמ' בפסחים [ק"ח] אם צריך כוס חמישית או לא? ולכן אנו מוזהרים מספק כוס חמישית ואין שותים אותה, ונקרא כוס של אליהו, כי בכאן יתבררו כל הספיקות וגם ספק זה.

"והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלת אתכם מעבודתם" (י - י)

לשון הפסוק הוא לא לפי סדר ההתרחשות, ולפי סדר ההתרחשות היו צריכים להקדים ולומר תחילה "והצלת אתכם מעבודתם", ורק אח"כ "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים", שהרי תחילה פסק השעבוד, ורק אח"כ היתה הגאולה - היציאה ממצרים? אלא, האמת, שרק לאחר שנתקיים "והוצאתי אתכם", רק לאחר היציאה מן הגלות, מרגישים כמה היא היתה מרה, ורק אז מסוגלים לתפוס את המשמעות של "והצלת אתכם מעבודתם".

אמר על כך החידושי חרי"ם, משל למה הדבר דומה, לבן מלך שלא הלך בדרך הישר. התמלא עליו אביו כעס, וכעונש על אורח חייו הבזבזני, שלח אותו בין הקבצנים, שיחוש את טעם העוני. ישב בן המלך בין הקבצנים, עד שנהיה כאחד מהם, ונשכח ממנו מוצאו. לימים, התמלא עליו רחמי אביו המלך, ושלח לשאול מה מחסורו ומה בקשתו. השיב הבן בשמחה, שהוא מבקש תרמיל של

קבצנים, חדש, הואיל ותרמילו הישן נתבלה. אף אנו היהודים, אומר החידושי חרי"ם, עד כדי כך שקענו בגלות, שלעיתים קרובות אין השגותינו מגיעות אלא עד כדי תפילה לתרמיל חדש. ורק משתבוא הגאולה, נרגיש ונדע, שיש דברים נעלים יותר שהיינו חסרים בגלותנו המרה.

"והוצאתי וכו' והצלת וכו' וגאלתי וכו' ולקחתי" (י - י)

מרגליה בפומיה של האדמו"ר רבי מרדכי שלמה מבאיאן: בפרשת וארא אין מצוות מעשיות לבני ישראל, אבל יש מצוות שהשי"ת צריך לקיים, והן: "והוצאתי", "והצלת", "וגאלתי", "ולקחתי" [י - י - י] - אלו הן מצוות המוטלות על הקב"ה לקיימן. דהרי אמרו חז"ל שהקב"ה מקיים את כל התורה כולה [ירושלמי ר"ה א - ג], והיות והתורה היא נצחית, הרי שלא רק בגלות מצרים היתה צריכה להתקיים הבטחה זו, אלא תמיד בכל הגלויות, אנו מצפים ומקווים שיקיים בנו בקרוב: והוצאתי, והצלת, וגאלתי, ולקחתי, והבאתי.

"ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים וידעתם כי אני ה' אלוהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים" (י - י)

שואל רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל, בפסוק הקודם כתוב "לכן אמור לבני ישראל אני ה'", א"כ כבר ידעו "כי אני ה'", ועכשיו ישנה הוספה "וידעתם כי אני ה'", מה ההוספה של הידיעה? ומתוך, בין האמירה הראשונה "אני ה'" להוראה השניה "וידעתם כי אני ה'" כתוב "ולקחתי אתכם לי לעם", והכוונה בלקיחה זו למתן תורה, וההכרה בהקב"ה לפני מתן תורה אינה אותה הכרה של אחרי מתן תורה, לכן נאמר פעם נוספת "וידעתם".

"וידעתם כי אני ה' אלוהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים" (י - י)

אדם נוטה להאמין יותר לניסים גלויים, משא"כ נס נסתר שמלוכב בלבוב טבעי, אדם תולה זאת במקרה הזמן.

אומר ה"חתם סופר", השעבוד של המצרים בעם ישראל הפסיק בראש השנה. קטני אמונה עדיין לא ראו בכך את יד ה', והיו תולים דבר זה ב"מקרה". ולכן כשנתקיימה הנבואה "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלת אתכם מעבודתם", לא ניכר עדיין שזה בא מהקב"ה, רק מאוחר יותר כשנתקיימו חלקי הנבואה האחרים "וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים ולקחתי אתכם לי לעם", אז "וידעתם" - למפרע - "כי אני ה' אלוהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים".

הנצי"ב מוואלוז'ין כתב, הפלא היותר גדול שיגיע אדם שהיה תחת סבלות בחומר ולבנים, ומתעלה כל כך עד שהגיע לדרגה של "לדעת את ה'". וזה מה שאומרים בהגדה של פסח, "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח", פירוש, מי שמרבה לספר על יציאת מצרים אותה הוא שהוא משובח, ולכן גם מרגיש יותר.

"ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוקים... ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה" (י - י - ט)

נשאלת השאלה למה כאן שמשה מבשר להם שהם יהיו העם הנבחר לה' בני ישראל לא שמעו אל משה מקוצר רוח ואילו בפרשת שמות שאהרן בישר להם על הגאולה, מיד "ויאמן העם"?

ה"אור החיים" הקדוש כותב, מדוע בני" היו בקוצר רוח כי לא היו בני תורה, ולכן לא שמעו, ולזה ייקרא קוצר רוח, כי התורה מרחבת ליבו של אדם.

ביאור נוסף, שני דברים מבשר משה לבני ישראל. קודם בישר את שחרורם של בני ישראל מסבלות מצרים, ואח"כ בישר גם את בואם לארץ ישראל, אשר תינתן להם כנחלה. לפי זה מבאר ה"משך חכמה", מדוע בני ישראל לא שמעו אל משה, מה טיבו של אותו קוצר רוח - כי אדם שהוא קשה יום, הוא מסוגל רק לשמוע על שחרורו מעבודתו הקשה, אבל לא על הצלחות עתידיות. גם כאן, כאשר שמעו בני ישראל את נבואתו של משה רבנו "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם, שמעו וקבלו, כי לזה רק ציפו. אבל כששמעו רבנו חזר והוסיף "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם מורשה" [שמות ו' - ח'] לא שמעו ולא שתו ליבם לדבריו, כאדם קצר רוח אשר כל מחשבותיו להשתחרר מצרותיו. ולכן, אחרי שמושה רבנו התלונן לפני הקב"ה ואמר "הן בני ישראל לא שמעו אלי" [שמות ו' - י"ב], כתוב "וידבר ה' אל משה ואהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים" [שמות ו' - י"ג], שאז אי אפשר היה לדבר איתם על הבטחת הארץ שהיתה רחוקה מהם, ורק על גאולת מצרים, ולכן הקב"ה ציווה רק על גאולת מצרים.

במדרש "לקח טוב" כתוב, למה באמת בני" לא שמעו אל משה מקוצר רוח, מקצר בגימטריה ארבע מאות שלושים. משה רבנו בא לאחר מאתיים ועשר שנים ואומר להם שעכשיו הם נגאלים, בני ישראל לא האמינו, כי ידעו שיש להם מקצר - ארבע מאות שלושים שנה לשבת במצרים.

ה"חפץ חיים" ישב פעם והתאונן על יהודי הדור שהם קטני אמונה וכו'. אמר לו רבי נפתלי טרופ ראש ישיבת ראדין, מה פלא, צאו וראו, כשהיהודים היו במצרים, ועוד זכרו את אבות הקדושים, וידעו שהגלות לא תארך יותר מארבע מאות שנה, בכל זאת סתם קושי השעבוד את ליבותיהם של ישראל והשתקעו במ"ט שערי טומאה. ואנו, שכל כך הרבה דורות אנו רחוקים מן האבות, ולגלות שלנו אנו לא רואים קץ וסוף, ומה הפלא שהאמונה נחלשה? אמר לו ה"חפץ חיים", יפה דרשת - אתה מליץ יושר טוב לישראל, דברך יעלו לפני כסא הכבוד. סיפרו בראדין, שכעבור זמן מועט נפטר ר' נפתלי - ואמר, שזה בגלל פליטת פה של הח"ח שיהיה מליץ יושר.

"וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה" (ו' - ב')

זה אחד מעשרה קל וחמר שבתורה. [רש"י] תיבת "לאמר" אין לה הבנה, כי אין כאן מה שיאמר לזולתו. ועוד יש להקשות על עצם הקל וחומר שאמר משה רבינו "הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה", הרי הק"ו מופרך הוא, משום שבני ישראל לא שמעו אליו מקוצר רוח ומעבודה קשה, ודבר זה לא שייך אצל פרעה. מתרץ בספר "עבודת הגרשוני", משה רבינו, בראותו צרת ישראל וקושי שעבודם, רצה להמליץ טוב עבורם לפני השם יתברך, ורצה לעשות בחכמה

מתרץ הרב אלישיב יסוד נפלא. כשבני ישראל נתבשרו על הגאולה העתידה, לא נדרשה מהם שום מחויבות מצידם, ממילא מיד "ויאמן העם" היה להם קל להאמין בגאולה, אבל בפרשתנו שהקב"ה מפרט בפניהם את מטרות הגאולה, שהם צריכים להיות העם שיקבל את התורה, ולהיות ממלכת כהנים וגוי קדוש, במצבם השפל, היה להם קשה לקבל את זה, ולכן ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, והם דברי ה"אור החיים" הקדוש, המבאר שהסיבה שבני ישראל לא שמעו אל משה, כי עדיין לא היו בני תורה, ה"מרחיבה דעתו של אדם" ממילא היו בקוצר רוח, ולא יכלו לשמוע למשה.

"אשר נשאתי את ידי לתת אותה וכו' ונתתי אותה לכם" (ו' - ח)

בספר "צידה לדרך" כותב, שמעתי מליצה יפה בדקדוק הלשון של הפסוק. בנוהג שבעולם, כשאחד נותן מתנה גדולה וחשובה לחבירו, הנותן מגביה ידיו להראות לכולם. וכשהמתנה קטנה, הוא משפיל את ידיו. וכדי שלא נאמר שנתנת ארץ ישראל לעם ישראל לא נחשבת לנתנה חשובה ביחס להקב"ה שנותן אותה, ולפי ערך המקבל שהם אברהם יצחק ויעקב. לכן אמר "אשר נשאתי את ידי לתת אותה", להראות כי מתנה גדולה וחשובה היא.

"ונתתי אותה לכם מורשה" (ו' - ח)

כותב הנצי"ב ב"העמק דבר", לא לבד לשעה שאתם תהיו בה, אלא אפילו בשעה שאתם גולים ממנה, הרי היא שלכם. וכמו שאדם הפורש משדה ירושת אבותיו, לעולם דעתו עליה, ומשתדל שלא לשכוח הליכות אותה אחוזה, אולי יזכה ה' לחזור אליה. כך ארץ ישראל, היא לנו מורשה לעד.

"ונתתי אותה לכם מורשה" (ו' - ח)

פעמיים מופיעה המילה "מורשה". כאן, ו"תורה ציווה לנו משה מורשה" [דברים י"ג - ד]. גזירה שווה שביניהם, ללמדך, שלירשת ארץ ישראל יש יסוד וחיוזוק, רק אם מתנהגים לפי חוקי התורה. וכן נאמר "ויתן להם ארצות גויים וכו' בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו" [תהילים ק"ה - מ"ד].

"ולא שמעו אל משה" (ו' - ט)

חבל על דאבדין ולא משתכחין. [רש"י]

אומר רבי נפתלי מרופשיץ, חבל שאנשי מעלה ("עליו") אבדו ואינם, ו"לא", כלומר, אפסים, אנשים פחותי ערך, משתכחין תופסים מקום בראש.

"מקוצר רוח ומעבודה קשה" (ו' - ט)

יש להבין מהו אותו קוצר רוח שדיבר עליו הכתוב שמחמתו לא יכלו בני ישראל לשמוע למשה.

הגר"א מוילנא מבאר, שני מיני עיניים יש, יש עיניו שהוא עצמו קשה, והוא נמשך פרק זמן מסוים, אבל יש לזה סוף, עד תחילת העיניו הבא. לעומת זאת, יש עיניו שהוא עצמו אינו קשה, אלא שהוא כל הזמן, בלי הפסקה וללא מנוחה. וזה הפירוש כאן "מקוצר רוח", שהעבודה בלבנים עצמה היתה עבודה קשה, אבל בין עבודה לעבודה היתה להם הפסקה. לעומת זאת, לאסוף קש ותבן, אפילו שזה לא עבודה היתה להם הפסקה. לעומת זאת, לאסוף קש ותבן, הפסקה ומנוחה, היה עיניו של קוצר רוח.

שעל ידי שהוא יאמר להקב"ה את הק"ו, שהוא ק"ו פריכא, ועל כך יאמר לו ה'; שאין הנידון דומה לראיה, וכלל ישראל לא שמעו משום קוצר רוחם ועבודתם הקשה, וזה גופא יהיה להם למליץ ועורר מדת הרחמים. וזה הפירוש: "וידבר משה לפני ה' לאמר", היינו שעיקר כוונתו היה שיפריך הקב"ה את הקל וחומר, כאמור, ובכך יעלה לפניו ית"ש זכרון בני ישראל לטובה.

ה"חתם סופר" מתרץ (הובא בספר "שניים מקרא"): כאשר צריך האדם לצוות על זולתו או לבקש ממנו דבר מה, הרי אם הוא עצמו בטוח באמיתות דבריו באופן מוחלט, קל יהיה לו לשכנע את הזולת בנכונות הדברים, כי הרי דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב השומע. ואף אם צורת דיבורו או סגנונו פגומים ופחותים, הרי עצם זה שהם יוצאים מלב שלם הבטוח בצדקתם, משכנעים את הזולת באמיתותם. לעומת זאת, מי שהדברים אינם יוצאים מליבו, ובו עצמו מכרסם ספק בנכונותם או שאין הוא בטוח בתועלתם, הרי כדי לשכנע את השני זקוק הוא לכח דיבור ושכנוע מיוחד.

כאשר דיבר משה רבינו אל כלל ישראל, הרי דיבר דברים שהיו מאומתים אצלו באופן מוחלט והיו ראויים להתקבל על ליבם, אף שיצאו מפיו של 'ערל שפתיים'. לעומת זאת, כאשר שלחו השי"ת לומר לפרעה "שלח את עמי", לא יכול היה משה להאמין בתועלת דבריו, שהרי כבר הודיעו הקב"ה קודם לכן "כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך". אם כן לא יכול היה לדבר באופן שייכנסו דבריו ללב השומע, ואין בכוחו לעטוף את הדברים בצחות לשון, שהרי הוא ערל שפתיים.

מעתה מובן היטב הקל וחומר שעשה משה רבינו: "הן בני ישראל לא שמעו אלי" - אם בני ישראל לא שמעו אליו, אף שהוא לא נזקק לכושר שכנוע ולצחות לשון כי הדברים יצאו מליבו, אם כן "ואיך ישמעני פרעה" - כאשר אין הדברים יוצאים מהלב, ואף אין הם נאמרים בלשון צחה, שהרי - "ואני ערל שפתיים".

ה"שפת אמת" מסביר באופן אחר את הק"ו, מסתבר שקל יותר להעלות הרהור חשובה בלב יהודי, ואפילו הוא קשה כאבן - "מקוצר רוח ומעבודה קשה", מלהעלות מחשבה טובה בליבו הטמא של פרעה. עכשיו שאין בני ישראל שומעים אלי, עדיין אני יכול ללמד עליהם זכות, אבל "ואיך", מה יהיה אם "ישמעני פרעה", אם אכן פרעה ישמע אלי והיהודים לא שמעו, מה יהיו פני? היאך אוכל עוד לומר דבר טוב על בני ישראל, הלא אז "ואני ערל שפתיים", אני נשאר עומד חלילה לפניך ממש נטול לשון.

רבי יוסף צבי הלוי אב"ד יפו מתרץ, לבני ישראל היתה מסורת מה שאמור הקב"ה לאברהם [בראשית ט"ו - י"ג] "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה", וכיון שעברו רק מאתים ועשר שנים, לא האמינו שהגיע זמן הגאולה. בא משה ואמר להם שתי תשובות, א'. מקוצר רוח, - הרוחניות שלכם כל כך התקצרה ואתם כבר שקועים במ"ט שערי טומאה, ואם תכנסו לשער הני לא תוכלו להיגאל. ותשובה שנייה, "מעבודה קשה", שקושי השעבוד השלים את השנים החסרות לגאולה. וזה פירוש הפסוק "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה", שלא קיבלו את טענתו מדוע הגאולה הוקדמה בגלל קוצר הרוח והעבודה הקשה, ולכן מובן עכשיו הקל וחומר "הן בני ישראל לא שמעו אלי" בטענה שלא נשלמו עדיין ארבע מאות שנה לשעבוד, "ואיך ישמעני פרעה" באותה טענה עצמה שעדיין לא הגיע זמן הגאולה ולהשתחרר ממצרים.

תירוץ נוסף, בשעה שבאים להשתדל לפני מלך, יש שתי אפשרויות מדוע שהשתדלות תשפיע, או שהשליח מחונן בכישרון הדיבור, או שהשליח בא בכח ציבור גדול שבחר בו ולמלך יש אינטרס להתייחס אל הבקשה. משה רבינו טען, שבשליחות שהוטלה עליו הוא חסר את שתי הנתונים. א'. אין לו את התקווה שיוכל להשפיע על פרעה בכח דיבורו, שכן "ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים". ב'. בני ישראל לא שמעו אלי, בני ישראל לא סמכו עליו את ידיהם, ולא ייפו את כוחי לדבר בשמם.

ה"בית ישראל" מתרץ בשם הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל, מצינו אצל יונה הנביא כשיבקשו הקב"ה להזהיר את אנשי נינווה שאם לא יחזרו בתשובה יענשו, ברח. [יונה פרק א']. ולכאורה קשה - איך עלה על דעת יונה הנביא לברוח מה? ולא לקיים הציווי שקיבל ללכת לנינווה? ותרץ, יונה הנביא פחד שאם הוא באמת ילך לנינווה ויתריע בהם על החטאים שלהם - אולי הם ישובו בתשובה ואז יהיה קטרוג גדול על כלל ישראל, שהגויים עושים תשובה ואילו בני ישראל אינם עושים תשובה, ומסר נפשו לסכן את עצמו למען כלל ישראל. ואף כאן הוא הדבר, משה רבינו אמר להקב"ה הן בני ישראל לא שמעו אלי שהרי בני ישראל לא שמעו לדברי, "ואיך ישמעני פרעה" - ואם ישמעני פרעה יאמרו המקטרגים שפרעה שמע ואילו בני ישראל לא שומעים בקול הקב"ה, ולכן 'ואני ערל שפתיים' ואשאר ללא מענה למקטרגים.

"ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים" (י' - י"ב)

לכאורה, מדוע שפרעה לא ישמע אליו בכלל ולא יתחשב בדבריו, וכי בגלל שיש לו מום בשפתיו לא מגיע לו שישמע המלך דיבורו, הרי יש אנשים רבים שישנם אותיות שהם מתקשים לבטא, אבל בגלל חשיבות האדם שמים לב לדבריו. בספר "שער בת רבים" מתרץ, כי פרעה יזכר בסיפור שהיה עם משה, ששמו לו קערה עם זהב וקערה עם גחלים, וכאשר בא המלאך ודחה ידו לגחלים ושם גחלת בפיו, מזה נעשה ערל שפתיים, מעשה זה הוכיח אז שאין בו תבונה ולכן לא לקח מהזהב, וא"כ ראה אז פרעה שאין להתחשב במעשיו שהוריד הכתר מעל ראש פרעה, כי אם היה חושב שמדעת עשה זאת, היה הורגו. ולכן חשב משה, שפרעה באמת לא ישמע לו ולא יתחשב בדבריו, כי יזכר מדוע נעשה ערל שפתיים.

"ואני ערל שפתיים" (י' - י"ב)

"יקיר ממלל". [תרגום אונקלוס]

פשוטו של תרגום, מסביר רבי בונם מפשיסחא, המילה יקרה לי, חבל על הדיבור, אין אני יכול ללכת ולדבר אל פרעה, שעה שאני יודע מראש שהדיבור לא יעלה דבר ולא יועיל, שהדברים הם דברים בטלים.

רבי קופל רייך, רבה של בודפסט, פטרונם של יהודי הונגריה החרדים. היה דרשן נפלא ופיו הפיק מרגליות. פעם בא אצלו אחד מבניו לבקרו ומצאו שהוא מכין עצמן לדרשה. תמה הבן: הגם אתה, אבא, זקוק להכנות מרובות לפני הדרשה. השיבו רבי קופל - הן והן, בני! אולם כל הכנותי אינן בכדי לדעת מה להגיד, אלא מה לא להגיד. אני נוהג על פי הכתוב "ואני ערל שפתיים" שתרגומו "ואנא יקיר ממלל" - אני מוקיר את המלים, כלומר, אני כובש את דברי, נזהר במה שלא להגיד...

"ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים" (י' - י"ג)
מהי הכפילות של "בני ישראל". די היה לו לומר בשניה 'להוציאם מארץ מצרים'.

ביאר רבי יצחק יהודה טרונק מקוטנא זצ"ל [מקרא מפורש] על פי מזה שהיה קורא הרבי ר' בונם מפשיסחא זצ"ל: רבש"ע! גאל נא את בני ישראל בעודם יהודים, ולא - תצטרך לגאול אותם רח"ל כגויים [עי' מדרש שמחה ח"ב, ערך גלות וגאולה]. אלו הם דברי הפסוק כאן: "ויצום אל בני ישראל", שיזהירם על תורה ומצוות, ואז יצאו בעודם "בני ישראל".

"וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל" (י' - י"ג)

אמר להם הקב"ה, סרבנים הם רגזנים הם טרחנים הם, על מנת כן תהיו מקבלים עליכם שיהיו מקללין אתכם מסקלים אתכם באבנים. [שמו"ר ד - ב]
המשיגיה רבי שלמה וולבה זצ"ל כותב בספרו "עלי שור" [הלך ב], לומדים מכאן עד כמה מנהיג צריך לנהוג במידת הסבלנות, גם אם יקללו אותך, יסקלו אותך, אתה מנהיג את העדה בנחת וסובל אותם. כנראה, מי שאינו מסוגל לזה, אינו יכול להיות מנהיג ואיש ציבור. וזהו כלל בכל עבודה ציבורית, מלמד בכיתה, ר"מ בשיבה, רב בקהילה, גבאי בית כנסת או עסקן ציבורי, בלי סבלנות אי אפשר...

"וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל" (י' - י"ג)

אלה ראשי בית אבותם" (י' - י"ד)

לא כתוב מה ציוום. אלא, שהפסוק הבא מתחיל "אלה ראשי בית אבותם", וזה בעצם הציווי שהקב"ה אמר למשה ולאהרן לומר לבני ישראל. תראו מי היו האבות שלכם, דעו שאתם צאצאי השבטים, זרע קודש, בני מלכים ואנשי יחס, והעבדות לא מתאימה לכם.

ה"משך חכמה" מתרץ, כתוב בירושלמי [ראש השנה פ"ג הלכה ה], אמר רבי שמואל בר רב יצחק על מה ציוום - על פרשת שילוח עבדים. ומה ענין מצוות שילוח עבדים לכאן. אלא, שבמדרש רבה [שיר השירים רבה ד' - ט"ז] כתוב, כל השבטים לא נהגו שררה במצרים על ישראל, ושבטים הללו (ראובן שמעון ולוי) נהגו שררה במצרים, והיו להם עבדים עבריים. ולכן, קודם כל היה צו לבני ישראל, קודם כל אתם צריכים לשחרר את העבדים שלכם, כי אחרת איך תוכלו לדרוש מפרעה להוציא את בני ישראל, הרי יאמר להם קשטו עצמכם תחילה.

מוסיף ה"משך חכמה", דרישה זו היתה גם כשחזרו מבבל, וכמו שכתוב בספר נחמיה [ה - ה-ו] "ועתה כבשר אחינו בשרינו כבניהם בנינו והנה אנחנו כובשים את בנינו ואת בנותינו לעבדים ויחר לי מאוד כאשר שמעתי את זעקתם ואת הדברים האלה", כי לא תיתכן גאולה מידי נכרים, כשאין נגאלים קודם מידי יהודים.

"וידבר ה' אל משה ואל אהרן וכו' אלה ראשי בית אבותם" (י' - י"ג - י"ד)

הנצי"ב בספרו "העמק דבר" שואל, כיון שהתורה באה להזכיר ייחוסם של משה ואהרן, לשם מה הוזכרו כל משפחות שבט הלוי? שאלה נוספת, מדוע נמנו כאן רק משפחתו של אהרן ולא משפחתו של משה? מתרץ הנצי"ב, יש הבדל גדול בין אהרן למשה, אהרן קיבל את סמכותו להוציא את בני ישראל

ממצרים מכח היותו מושבט הלוי, לכן ביקש הקב"ה להודיע מה יחוסו של שבט הלוי שבגללו זכה אהרן במנהיגות, וכמו שהמדרש [במד"ר י"ג ח] כותב: ראובן שמעון ולוי הנהיגו שררה במצרים, בהתחלה המנהיג במצרים היה ראובן, לאחר פטירתו עברה ההנהגה לשמעון, לאחר פטירתו של שמעון עברה ההנהגה ללוי. לאחר פטירתו של לוי, רצו להעביר את ההנהגה ליהודה, יצאה בת קול ואמרה שלא ימנו את יהודה ולא יחזירוה לבני ראובן ושמעון, כי לוי היו מהם גדולי הדור, ומושבט לוי כל השמות המוזכרים בפרשה היו מצוינים בגדולה ומעלה, ונמנו על גדולי הדור שהנהיגו את הדור. וזו הסיבה שדווקא אהרן הלוי נבחר להוציא את בני ישראל ממצרים, ולכן, על אף שמצינו שלא לו שזכרו כאן היו בני נוספים, לא הוזכרו כאן, והזכירו רק את אנשי המעלה שנמנו בשבט לוי. אבל משה רבנו לא קנה את גדלותו מכח היותו בן לשבט לוי, אלא משום סגולתו בתורה, וכח התורה גדול וחשוב הוא מכל יחוס ומעלה אחרת, ולכן לא כתבו את יחוס משפחתו.

"אלה ראשי בית אבותם" (י' - י"ד)

שואלים המפרשים, מדוע התורה מצאה לנכון להפסיק את הדו-שיח בין הקב"ה למשה ולפרט את ייחוסו של משה דווקא כאן באמצע עניין אחר, אחרי שכבר הלך פעם ועמד לפני פרעה? לכאורה היה מן הראוי לפרט את ייחוסו דווקא בפרשת שמות כשהתורה מספרת: "וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי" [שמות ב' - א] שם מתוארת לידת משה. לכאורה זהו מקום מתאים יותר לכתוב מי הם אבותיו.

מתרץ רבי שמשון רפאל הירש, טבעם של בריות הוא, להעריך את המנהיגים בעלי המופת הערצה כה רבה, עד שבסוף שוכחים את מוצאם האנושי, ומייחסים להם אלוהות. וכדי למנוע טעות כזאת, הקדימה התורה, לפני תיאור יציאת מצרים ע"י משה ואהרן, את פרשת תולדותם ומוצאם. הם שנולדו מעמרם ומיוכבד, הם המדברים בשם ה'. ולפי"ז גם מובן מה שהגמ"י שואלת (חולין דף קלט.) משה מן התורה מנין - שכתוב "בשגם הוא בשר", "בשגם" גימטריה משה. ולכאורה לא מצאנו את שמו של משה עשרות פעמים בתורה? אלא התורה מדגישה, משה רבנו הוא בא מבשר ודם, ולא מכל מקור אחר.

רבי אביגדור נבנצאל שליט"א מתרץ: בנהג שבועלם כשלאדם יש הצלחות הוא תולה אותן בעצמו, אם הצליח במבחן - זה בגלל שהוא חכם, אם הצליח במסחר - זה בגלל שהוא פיקח. וכן הלאה. ואילו כשנכשל בעניין כלשהו אינו תולה זאת בחסרונותיו אלא באבותיו, למשל: אדם תוקפני טוען שהייתה לו ילדות קשה, כעסן - אביו לא ידע לחנך אותו, אמו צעקה עליו יותר מדי, ממילא הוא לא אשם אלא אבותיו.

לכך באה התורה ומרמזת לנו שההפך הוא הנכון: משה רבנו, כל זמן שנראה במבט אנוש שלא הצליח, אין מזכירין ייחוסו, תחילה הוא הורג את המצרי ונאלץ לברוח למדיין. מאוחר יותר בא אל פרעה ופרעה מכביד את העבודה, בני ישראל לא שומעים מקוצר רוח ועבודה קשה. בשלב זה עוד לא מוזכרים אבותיו, מכאן ואילך כשנראה בעין אנושית כתהליך חדש של תקווה וגאולה במעשיו של משה רבינו: עשר המכות כשבכל מכה ומכה מתפרסם שמו של הקב"ה בעולם וממילא גם שמם של משה ואהרן, עם ישראל יוצא עמו ממצרים. מן יורד להם משמים, מתן תורה, וכו', דווקא כאן, התורה מדגישה

בספר "צל העדה" כתב, "אחות נחשון לו לאשה" בגימטריא "אדם הנושא אשה צריך לבדוק באחיה" [1201]. ויש עוד רמז "אשת חיל מי ימצא", ר"ת אחים.

"ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה" (י - כ"ה)

הקשה ה"אמרי אמת" מגור זצוק"ל: מדוע נאמר כאן המילה: "לו" פעמיים. והשיב בדרך צחות: סדר בניו של אהרן היה: נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר, והרי אלעזר היה הבן השלישי אחרי נדב ואביהוא. והנה נאמר במדרש [ויקרא רבה פרשה כ] על פרשת מיתת נדב ואביהוא "בהקריבם אש זרה לפני ה'" כמה וכמה טעמים, ואחד מהם הוא שהם נענשו על כך שלא נשאו נשים. והנה, מדרך העולם שההורים לא משייאים את בנם קטן לפני הגדול, ומן הסתם גם כאן חיכה אהרון לנדב ואביהוא שינשאו לפני שדאג לשידוך עבור בנו השלישי אלעזר. ואשר על כן, אלעזר בראותו שאין אביו דואג להשיאו אשה כאשר הוא ממתין על נדב ואביהוא, ואילו נדב ואביהוא אינם ממהרים להינשא, הלך בעצמו ולקח "לו" אשה בזומתו העצמית, ולכן כתבה התורה "לקח לו" מבנות פוטיאל "לו" לאשה.

"הוא אהרן ומשה" (י - כ"ו)

לומר ששקולין כאחד. [רש"י]

שאל ה"חזוהי מלובלין", הגמ' בברכות [ג"ה]. אומרת, שאין דעתן של אנשים דומה זה לזה, ואין פרצופיהן דומין זה לזה. ומתריך, שאנשים שמחשיבים את עצמם ל"יש", באמת דעתם לא שווה, אבל משה ואהרן אמרו "ונחנו מה", אפס ואין, וביטלו את ישותם לגמרי. לגביהם אפשר לומר ששקולין כאחד.

"הוא אהרן ומשה" (י - כ"ו)

יש מקומות שמקדים אהרן למשה, ויש מקומות שמקדים משה לאהרן, לומר לך ששקולין כאחד. [רש"י]

שואל ה"חתם סופר", מדוע דווקא כאן הקדים אהרן למשה? ומתריך, אמנם משה היה גדול יותר ולכן עליו הוטלה השליחות, אבל אחרי שבסוף פרשת שמות נתפרש ה"וראך ושמוח בליבו" בענין זה נהיו שניהם שקולים. לכן בפרשת וארא נכתב אהרן לפני משה, ללמדך ששניהם שקולים. ללמדך כח של מידות טובות, עד היכן מגיע לב טהור. "וראך ושמוח בליבו", מי ששמוח בליבו שמחת אחיו הקטן ממנו, על לב כזה ראוי לשים את החושן, הלב הוא העיקר, כדי שהתורה תחקק בלב צריכים לב ששמוח בשמחת הזולת, שדואג את דאגתו וכואב את כאבו.

פעם בא אל רבי אהרן קוטלר בחור שגנח מכאבים, והתברר שלקה בהתקפת "אפנדיציט". ר' אהרן ראה בצערו ונפשו היתה מרה עליו. הוא ליווהו לפתח הבית ובירכו בברכת "רפואה שלימה" לקראת נסיעתו לבית החולים לניתוח. כעבור שבוע לקח ר' אהרן בעצמו בהתקפת "אפנדיציט". בגילו זה היה דבר נדיר מסוכן, ובחסידי הקב"ה ר' אהרן נרפא, וכשבא ר' הלל זקס לבקרו, התבטא ר' אהרן שהוא סבור שהקב"ה לימד אותו שיעור בנושא "נושא בעול עם חבירו" משום שהיה עליו להרגיש יותר מה שהתלמיד הרגיש כשסיפר לו על כך.

שההצלחות לא מיוחסות רק למשה רבנו, הן גם פרי זכות אבותיו. כמובן שכל פעילותו מוצלחת עקב גדלותו, כפי הנאמר: "ולא קם נביא עוד בישראל כמושה" [דברים ל"ד - י]. אך אין ספק שגדלותו נובעת ונשענת גם מזכות אבות, עמרם קהת ולוי וכו'. (הופיע בעיתון "יתד נאמן")

"ואלה שמות בני לוי לתולדותם" (י - ט"ז)

כאשר התורה מספרת על תולדות שבט ראובן או שמעון, היא כותבת "בני ראובן" וכן "בני שמעון". אבל כשהתורה מספרת על תולדות שבט לוי, היא כותבת את שמות בני לוי, מדוע? אומר השל"ה, שבט לוי לא עבד במצרים, ולא היה בעול השעבוד, ולא נשא בעול השבטים. לוי ראה ברוח הקודש, עוד הרבה שנים לפני השעבוד, מה יקרה, וכשנולדו לו הבנים, קרא להם ע"ש צרת הגלות הממשמשת ובאה. לראשון "גרשום", ע"ש שהיו גרים בארץ מצרים. לשני "קהת" ע"ש שקחו שיניהם של ישראל מן הצרות. ולשלישי קרא "מררי" ע"ש מר הגלות. ללמדך, עד כמה צריך האדם לשתף את עצמו בצער הציבור, כי על אף שהצער לא נוגע אליך ולמשפחתך, עליך לכלל הפחות להשתתף בצערם של האחרים.

מורן ראש הישיבה רבי אהרן לייב שטיינמן זצ"ל היה ידוע בגודל הקפדתו על פגיעה בזולת וברגישותו המיוחדת בכבודם של אחרים. הסיפור שלפנינו הוא אחד הסיפורים המפעימים ביותר המלמד עד כמה היה מושרש עמוק בליבו המושג להשתתף בצערו של חבירו. שכנו הקרוב שגר דלת לידו הרב לוינשטיין גוים למלחמה בעיצומו של יום כיפור תשל"ד, ר' אהרן לייב ליווהו עד האוטובוסים שהמתינו לחיילים ברחוב מוהליבר, מרחק של רבע שעה הליכה מביתו, כאמור בעיצומו של יום כיפור, ור' אהרן לייב כבר לא היה צעיר, אלא בערך בגיל שישים, ולא רק זאת, מאותו יום במשך שלושה שבועות לא ישן על מיטתו אלא ישן על הרצפה.... עד ששכנו חזר מהחזית, מבחיל על הרעיון. להיות נושא בעול עם חברו.

"ויקה עמרם את יוכבד וגו' ותלד לו את אהרן ואת משה" (י - כ)

הפעם הראשונה שמוזכר בתורה במפורש שמות הוריו של משה רבינו הוא בפסוק זה, ולעיל (כ - א) רק הוזכר הדבר ברמז "וילך איש מבית לוי", ואם נתבונן נראה ששמות הוריו הוזכרו רק אחרי שמושה רבינו התמנה לגואלם של ישראל, למד מכאן רבי משה פיינשטיין זצ"ל בספרו "דרש משה", שאין לאדם להשתבח בבנו אף שכישרונותיו גדולים מאוד, ואף שנתמלא הבית כולו אורה בעבורו, ולא יסמוך שאין צריך להשיגה עליו וללמוד עמו ביותר, ויאמר לעצמו שוודאי ילך בדרך טוב, כפי דרך הרבה בני אדם, שכשיש להם בן בעל כשרון גדול, סומכים עליו שלא לחנוכו ולא לייסרו ביותר, כי חושבים שוודאי יהיה ת"ח וירא אלוקים. אלא אדרבה יש לחוש שבכישרונותיו הגדולים - יתגדל בעניינים אחרים, ויתפתה ליצרו, דהרי כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו [סוטה נ"ב], ועל אביו ללמוד אתו ולחנכו ביותר ולהשיגה עליו, ולכן לא נשתבחו עמרם ויוכבד בכנס הגדול מכל העולם, עד שנתגדל ונעשה נביא ה' והשליח לגאולה.

"ויקה אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לו לאשה" (י - כ"א)

מכאן למדנו שהנושא אשה צריך לבדוק באחיה. [רש"י]

בשם רבי חיים קנייבסקי מתרצים, שדברי רש"י מדויקים בפסוקים, כי מקובל אצלנו שמושה היה קשור יותר ליציאת מצרים ואהרן לדיבור, כמו שכתוב [ד-] "הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא", וכן [י-א] "אהרן אחיך יהיה נביאך". אבל כשהתורה ציינה את שמותיהם בפסוקים, הפכה את עניינם. כשהיא דיברה בענין הוצאת בני ישראל ממצרים, הקדימה אהרן למושה - "הוא אהרן ומושה וכו' הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים". וכאשר התורה כתבה בענין הדיבור עם פרעה, הקדימה את משה לאהרן "הם המדברים אל פרעה וכו' הוא משה ואהרן", לומר ששקולים הם.

"הוא אהרן ומושה" (י - כ"ו)

יש מקומות שמקדים אהרן למושה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן. לומר לך ששקולין כאחד. [רש"י]

ויש לשאול והלא מפורש בתורה [דברים ל"ד - י'] "ולא קם נביא עוד בישראל כמושה"? מתרץ רבי משה פיינשטיין, כל אדם מקבל מהקב"ה כישרונות מיוחדים, ותפקידו לממש את כישרונותיו ולנצלם לעבודת ה'. וזו כוונת רש"י שישקולים כאחד, ששניהם ניצלו את כישרונותיהם בצורה שווה, אלא שמושה זכה לכישרון גדול יותר בדרגת הנבואה, אבל במיציאת הכישרונות הם שקולים כאחד.

מסופר בגמרא [פסחים ג.] רב יוסף חלה מאוד, מת, וחזר לחיים. שאל אותו אביו רבי יהושע בן לוי 'מה ראית למעלה?' אמר לו 'עולם הפוך ראיתי - עליונים למטה ותחתונים למעלה' אמר לו 'עולם ברור ראיתי... וביאר בזה רבי ברוך דב פוברסקי שליט"א, 'עליונים' אילו הכישרונות של האדם, הם נשארים בעולם הזה ולא עולים עם האדם לאחר פטירתו. ותחתונים' אלה האנשים שלא קיבלו כישרונות ובכל זאת התאמצו. והם זכו להיות 'למעלה' בדרגה נעלה ומרוממת.

"הוא אהרן ומושה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים" (י - כ"ו - כ"ז)

מדוע בהתחלה כתוב "ארץ מצרים", ובסוף לא כתוב אלא "מצרים", לאן נעלמה הארץ? רבי יוסף חסן בספרו "אהל יצחק" כתב, כשנגלה הקב"ה למושה בסנה, הבטיח [ג - י"ז] "אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני", כלומר, אוציא אתכם מכל ארץ מצרים. אבל בהמשך כתוב, שהקב"ה אמר למושה שיגיד לפרעה "נלכה נא דרך שלושת ימים במדבר ונזכחה לה' אלוקינו". אם נחשב כמו שהגמ' בתענית [י.] מחשבת את גודלה של מצרים, הרי היא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה. כיון שמהלך אדם הוא ביום עשר פרסאות [פסחים צ"ג:] הרי שבשלושה ימים לא יהיה ביד בני ישראל לצאת מכל השטח שנקרא ארץ מצרים, אלא רק מעיר הבירה הנקראת מצרים. לפי"ז מדויק הפסוק בפרשתנו היטב. הקב"ה אמר למושה להוציא את בני ישראל מארץ מצרים, מכל ארץ מצרים, אבל הם אמרו לפרעה להוציא את בני ישראל ממצרים, נלך רק דרך שלושת ימים, שבהם ניתן לצאת רק מעיר הבירה ולא מכל מצרים.

"הן אני ערל שפתיים ואיך ישמע אלי פרעה" (י - ל)

כשמושה רבנו נשלח לבני ישראל הוא לא טוען "הן אני ערל שפתיים" רק כשהוא צריך לבא לפני פרעה אז הוא טוען "הן אני ערל שפתיים", מסביר רבי

יהונתן אייבשיץ בספרו "תפארת יהונתן", כשמושה רבנו נצטווה ללכת ולדבר לפני בני ישראל, לא התאונן שלא יוכל לעשות זאת בגלל ערלת שפתיו, באותה שעה היתה שכינה מדברת מתוך גרונו, וברור שהדיבור היה כהלכתו, כי לא הוא דיבר אלא השכינה. וכמובן שבני ישראל הבינו אותו, כי השכינה דיברה לשון הקודש. אבל פרעה, הרי לא הבין לשון הקודש, ומושה רבנו היה מוכרח לתרגם לו את כל מה שאמר הקב"ה, ואז הופיע בדיבורו שלו ולא ששכינה מדברת מתוך גרונו. זהו שאמר משה רבנו, בני ישראל יבינו אותי, בגלל שקול השכינה מדבר מתוך גרונו, אבל לפני פרעה אצטרך לדבר בדיבור שלי, וכיון שאני ערל שפתיים "ואיך ישמע אלי פרעה".

"ויאמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתיים ואיך ישמע אלי פרעה" (י - ל)

כתוב ב"בעל הטורים", ד' דסמיכי. הכא. ואיך הן אני כפיך לאל [אויב ל"ג - ד]. הן אני נשארתי לבדי [ישעיה מ"ט - כ"א]. ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש [שם נ"ו - ג]. וביאר בעל הטורים את הקשר בין הפסוקים. משה אמר הן אני ערל שפתיים, והקב"ה א"ל הן אני כפיך לאל, כלומר, אל תחוש לערלת שפתיך כי אהיה עם פיך, וכן ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש, אלא יאמר בלבו מי ילד לי את אלה, כלומר האם פעם אלה? אלא, יבטח בהקב"ה שיש בידו לרפאותו, כאשר חלה וילדה ציון.

רבי שאול דוד מרגליות, שימש לפני מלחמת העולם השנייה ברבנות כמה קהילות בפולין, ונצל בדרך נס ממלחמות הנאצים. אבל נותר בודד וערירי מכל משפחתו הענפה. הוא התיישב בארצות הברית ולמרות יגונו הרב, התנער כארי מאבלו וקיבל על עצמו את הנהגת קהילת 'דגל ישראל' בקווינס. במסגרתה פעל רבות לביסוס ולחיזוק היהדות בקרב כלל יהודי ארצות הברית!

וכך היה הוא 'נאה דורש - ונאה מקיים' את צירוף צמד המילים "הן אני" המופיעים ד' פעמים בתנ"ך.

הנה מגיע רב לארצות הברית ונמנע מלפעול לחיזוק גרמי הקדושה בתואנה כי הוא 'ערל שפתיים' שכן אינו מכיר את שפת המקום. ועוד, 'הן אני נשארתי לבדי' - איש אינו מסייע בידי לפעול כשאפתי, ועל כן הנני כ'עץ יבש' שאינו יכול לתת פרי. עליו לדעת כי אין הדבר פוטרו מן הדין, שהרי 'הן אני כפיך לא-ל' - היה עליו לפעול כפי יכולתו, ובד בבד לשאת כפיו בתפלה לפני ה' שדבריו נשאו פירות. (שדה מרגליות: עמוד קס"א)

"ראה נתתיך אלוקים לפרעה" (י - א)

שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין. [רש"י]

ידועים דברי חז"ל במדרש [שמו"ר א - ט"ו], שאחרי שמושה רבנו שלח את ידו ונטל את הכתר מעל ראשו של פרעה, ופרעה ראה בכך סימן שילד זה יסיר מלכותו ממנו ולכן רצה להורגו. הקב"ה שלח את המלאך גבריאל שנדמה כאחד היועצים, ויעץ לפרעה לבחון את תבונתו של משה בגחלים וזהב. ומושה רבנו שלח ידו אל זהב אך המלאך גבריאל הטח את ידו אל הגחלים ולקחם ושם אותם בתוך פיו של משה ומכך נעשה משה ערל שפתיים וכבד פה.

והנה כעת כאשר משה יעמוד לפני פרעה ויתרה בו, פרעה ישמע שהוא כבד פה וכבד לשון והדבר יזכיר לו את המעשה הנ"ל. ויתברר למפרע שפרעה צדק בהבחנתו שמושה עתיד ליטול מלכותו ממנו, ועתה ידיו כבולות מלהרוג את

משה, וזה עצמו הוכחה על עליונות כוחו של משה עליו. אומר השל"ה הקדוש שזו כוונת הפסוק: "ראה נתתיך אלוקים לפרעה", שופט ורודה, ואין בכוחו לעשות לך מאומה.

"אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה" (י - ב)

ביאור נפלא מובא בספר "שפתי כהן" על התורה, והפסוק נדרש כמין חומר. וכך אמר לו הקב"ה למשה רבינו: וכי תעלה על דעתך שאתה תדבר אל פרעה?! והרי "אתה תדבר את כל אשר אצורך", הלא אתה עתיד לומר בפני בני ישראל את עשרת הדברות ואת כל מצוות התורה כולה, הואיל וכן, אין ראוי שפיך ידבר עם הרשע הזה. ולכך "אהרן אחיך ידבר אל פרעה".

"ואני אקשה את לב פרעה" (י - ג)

למה הקב"ה הקדים להדגיש למשה שיקשה את לב פרעה? אלא, שהקב"ה חשש שמשה ואהרן יראו שפרעה ממאן, לא ירצו יותר להיות שלוחים. לכן הקדים הקב"ה, לפני שהלכו לעשות את האות הראשון לעיני פרעה, להודיעם שיקשה את ליבו.

"ואני אקשה את לב פרעה" (י - ג)

מאחר שהרשיע והתרים כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עובדי אלילים לתת לב שלם לשוב, טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי. [רש"י] אומר רבי לוי יצחק מברדיצ'וב בדרך צחות, ואע"פ כן, מקנא אני בפרעה. איזה קידוש השם צמח מקשיית ליבו.

"ואני אקשה את לב פרעה" (י - ג)

ידועה השאלה המפורסמת, אם הקב"ה יקשה את לב פרעה, הרי שניטלה ממנו הבחירה, וא"כ למה מגיע לו עונש. אומר ה"חפץ חיים", אין הכוונה שהקב"ה מונע מפרעה את התשובה, אלא שהוא לא יסייע לו לחזור בתשובה. כמו אלישע בן אבויה המכונה "אחר" ששמע בת קול "שובו בנים שובבים חוץ מאחר", והסיק מכך שלא יתנו לו לחזור בתשובה [הגיגה ט"ז], אלא שהכוונה היתה שקראו לכולם לחזור בתשובה, רק ל"אחר" לא קראו, אבל אם בכל זאת ירצה, שערי תשובה לא ננעלים גם בפניו, אבל מ"מ לא יקבל סיוע מהשמים, כמו שכל אדם מהשורה מקבל, שהרי הבא ליטהר מסייעין לו.

תשובה נוספת מתרץ בספר "אמרי יעקב", הקב"ה אמר כי הוא משלם מידה כנגד מידה. פרעה התאכזר לבני ישראל, ועל זה מגיע לו מכות, אבל היה זמן שפרעה התעלה ברשעותו, כשהוא אמר [שמות ה' - י"ח] "לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן לבנים תנתנו". הוא ידע שהם לא יוכלו לעמוד במכסה, וא"כ מדוע היכה את בני ישראל על כך. כשמכים אדם, זה רק כשעושה מתוך עצלות ורפיון, וכדי לדרבן אותו לעבוד. אבל אדם שאינו מסוגל, לשם מה להכות אותו. אמר הקב"ה, מידה כנגד מידה, עד עכשיו היית מקבל מכות כנגד הרשעות, ואם היית חוזר בך, הכל היה בסדר. אך ברגע שהכית את היהודים בלי שיוכלו לבצע את דרישתך, אז גם לך מגיע שאני אכה אותך בלי שתהיה לך אפשרות לעשות את רצוני.

השל"ה הקדוש מתרץ, יש אדם שחוזר בתשובה בלב שלם, ועונותיו נמחלים לו. אך יש אדם, שעושה עצמו כמי שחוזר בתשובה, אך בתוך ליבו נשאר כשהיה, אלא שמשום סיבות חיצוניות, נוח לו להראות לסובבים אותו, השתנה במעשיו, וכאילו הוא נוהג בצדקות, מגדל זקנו, מנפנף בציציותיו, כאומר, ראו כי צדיק אני. ואדם שרואה אותו, חושב באמת שלפניו צדיק, אך ה' הרואה ללבב יודע, כי אין זה אלא מן השפה ולחוץ. אמר הקב"ה, פרעה ראוי לעונש על כל מה שעולל עד היום לישראל, אלא שאם הקב"ה יכה ויענישהו, מרוב פחד ינהג כאילו חזר בתשובה, ומי ששופט לפי מראה עיניים, יראה לנגד עיניו את פרעה ה"צדיק" שעשה תשובה על רשעותו והריהו בעל תשובה גמור, וכולם ישאלו איך הקב"ה מענישו על לא עוול בכפו, יהיה בכך חילול ה' גדול, לכן הקשה הקב"ה את לב פרעה, כדי שלא יחזור ב"תשובה".

וזה גם הפירוש "כבד לב פרעה" - כל בשר מתרכז בבישול, אבל יש איבר אחד, שככל שמבשלים אותו, הוא מתקשה, וזה הכבד. אמר הקב"ה למשה "כבד לב פרעה", לפרעה אין לב, במקום זה יש לו כבד שהוא מקשה עצמו וממאן לשלוח את העם.

רבי איצ'לה מוואלוז'ין בספרו "פה קדוש" מתרץ, שלא כבש הקב"ה את רצון פרעה למנוע ממנו את הבחירה, אלא חיזק את רוחו לעמוד בסבל המכות. משל לאדם שגופו חלש ובשרו רך, שכל מכה מכאיבה לו מאוד, ואילו חבירו בעל גוף חזק ובשר קשה, אשר בכוחו לסבול אפילו מכות קשות ומכאיבות, כך חיזק הקב"ה את כח הסבל של פרעה, כדי שיוכל לשוב ולהכות בו ולהרבות אותותיו ומופתיו "וידעו מצרים כי אני ה'".

"והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים" (י - ג)

לשם מה באים ריבוי המופתים - מוסרים בשם ה"חזון איש", כשהתורה כותבת ניסים, היא לא באה לשכנע אף אחד, כי מי שמאמין, מאמין, ומי שלא מאמין, לא מאמין. ולמאמין אין כל צורך בסיפורי ניסים, שהרי ממילא הוא מאמין, ואין לו דבר נוסף באמונה כתוצאה מאותם סיפורים אלא כל כוונת התורה, לספר מה שקרה לאלה שכבר מאמינים ועומדים.

"וידעו מצרים כי אני ה' בנאותי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם" (י - ה)

ע"י כל הניסים, יתקדש שם שמייים, ויתברר לכולם כי הקב"ה מנהיג את העולם, מנהיג את הבירה, שולט על הטבע והוא שמשנה את הטבע ומכוון כרצונו. אומר ה"משך חכמה", בני ישראל לא יצאו ממצרים רק בגופם, אלא השתחררו גם ברוחם, מהשיטות התועות והמתעות של המצרים. לכן נאמר "והוצאתי את בני ישראל מתוכם", מתוך רוח הכפירה של מצרים.

"ומשה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמעון שנה בדברם אל פרעה" (י - ז)

כותב ה"אבן עזרא": "הזכיר שנותיהם, ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה, כי מעלתם גדולה מכל הנביאים, ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן".

רבי מאיר שפירא מלובלין מתרץ, כשאמרו משה ואהרן לפרעה שהם רוצים להוציא את ישראל מארץ מצרים, ולקחת אותם להר סיני כדי לקבל את התורה, הגיב פרעה בתמיחה, אתם יודעים במי מדובר, הלא האנשים האלו הם עבדים בני עבדים במשך מאתיים שנה, איך נראה לכם שתהפכו אותם לבני אדם? ועל אחת כמה וכמה שמטרתכם להביא אותם לעבודת ה' ולזכותם לגילוי אלוקות, הלא בני ישראל שקועים עד צוואר בטומאת מצרים, וכיצד יגאלם ה'? עבודת ה' זו אינה מתאימה להם כלל וכלל. לכן "תנו לכם מופת", תשכנעו את עצמכם שאתם יכולים לעשות משהו כזה. אמר משה, דע כי ירדתם הרוחנית של ישראל נובעת רק מתוך שהיך משתעבד בהם, וכפי שיעיד המטה הקדוש שבידי: המקל שאני אוהז כעת בידי, יקר מאוד ועשוי מסנפירין, ולא זו בלבד אלא ששם ה-ו-י-ה חקוק עליו. כשאני זורק אותו ארצה, הוא הופך לנחש, וכשאני שב ואוחז אותו, שוב הוא חוזר למטה. כך גם עם ישראל, כעת הם נראים לך בתחתית המדרגה, כי הם על הארץ, משום שהם נתונים לשליטתך, אם רק תחדל מלהשתעבד בהם, מיד יטהרו ויפנו את ליבם לאביהם שבשמים.

רבי יעקב קלמס רבה של מוסקבה כיהן כרב בתקופה שבה דכאו הקומוניסטים את יהודי ברית המועצות וכיבו בהם כל זיק של יהדות. כל בתי הכנסת ומוסדות התורה נסגרו בפקודתם, מלבד בית כנסת אחד בעיר מוסקבה, שבו התפלל הרב. על אף שהיה זה בית הכנסת היחיד שפעל במוסקבה, לא התפללו בו אלא קומץ יהודים זקנים. אף ביום הכיפורים, חששו יהודי מוסקבה להעדר מעבודתם מפחד השלטונות. רק בשובם לביתם, לקראת סיום הצום, התגנבו כמה מאות מהם לתפילת נעילה. טרם תחילת התפלה נשאו היהודים האומללים את עיניהם לרב בצפייה לשמוע דברי חיזוק ועידוד. הרב שידע כי בית הכנסת שורץ בסוכני חרש מטעם הק.ג.ב., עלה לכמה כששפתיו ממללות תפילה לבל יכשל בלשונו, ופתח בסיפור: "בעברי כיהנתי כרב בעירה קטנה. באחד הימים באו לפני לדין תורה שני יהודים שכנים כשתרנגולת בידיהם. כל אחד מהם טען כי שלו היא, מבלי שהביא ראיה לדבריו. הפכתי בדינם ולבסוף פסקתי כי יעמידו את התרנגולת בגבול שבין שני הצרותיהם ויתירו אותה מקשריה. כאשר עשו המידיינים כדברי, מיד דידתה התרנגולת לחצר שבה גדלה, ופני הרמאי חפו".

"אף אתם, יהודים יקרים!", נשא הרב קלמס את קולו, "במשך כל היום הייתם משועבדים לעמל כפיים, אולם עיניכם הרואות כי בו ברגע שסר העול מעליכם, מיהרתם להסתופף בחצרות בית ה'...". "על כך מבקשים אנו בתפילת 'אנא בכח'", סיים הרב את דבריו, כשהקהל כולו גועה בבכי, "תתיר צוררה' - אם רק תתיר את ישראל מסבך קשריהם, מיד ירוצו לבתי הכנסת - 'קבל רינת עמך'". [הסיפור הופיע בקובץ 'מאור יעקב' עמוד ג' בשם האדמו"ר בעל ה"פני מנחם"]

"כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת" (י - ט)

רבי אייזל חריף היה אומר, בתורה אנו מוצאים שני ביטויים, "אות" ו"מופת". ומסתבר, שאות היא מדרגה גבוהה יותר ממופת, שכן אני מכיר הרבה אנשים שאינם יודעים צורת אות, ואע"פ כן עושים, כביכול, מופתים.

הנה, על משה רבנו עברו שמונים שנה שבהן לא ידע ולא הרגיש כלל כי עתיד הוא להיות הגואל של עם ישראל. כותב ה"חתם סופר" בתשובותיו [ח"י תשובה צ"ח], כי כפי שהיה עם משה רבנו, הגואל הראשון של עם ישראל, כך יהיה גם עם הגואל האחרון, ומיום שחרב בית המקדש, מיד נולד האיש הראוי לשמש בתפקיד הזה. כן בכל דור ודור נולד האיש הראוי בצדקתו להיות הגואל האחרון לישראל, ובבוא הזמן יתגלה לו ה' יתברך וישלחהו למלא את תפקידו. כפי שמצינו בשאול המלך, שלא ידע ולא חש בתפקיד הרם שאמור היה לשאת, אלא לאחר שנמשח למלכות, הערה עליו ה' רוח שלטון ורוח הקודש ממרום. וכך גם יהיה במלך המשיח, רק לאחר שיתגלה לו תפקידו, יערה עליו השי"ת את רוח המשיח הטמונה וגנוזה למעלה וממתנה שם עד להתגלותו. ואכן, בעוונותינו כי רבו, מתו כבר כמה וכמה צדיקים שאמורים היו לשמש כמלך המשיח, ומי שגרם לכך הוא הדור שלא היה ראוי לגאולה. אם בבוא העת, יתגלה אליו ה' כפי שנגלה אל משה בסנה, וישלחהו למלא את שליחותו.

"וּמֹשֶׁה בֶּן שְׁמוּנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן שְׁלֹשׁ וּשְׁמוּנִים שָׁנָה" (י - ז)

הגיל של משה ואהרן יחד - מאה שיישים ושלוש, אומר ה"חתם סופר" מספר זה בגימטריא 'אצבע'. מרים היתה בת שמונים ושש, כמניין השנים שעם ישראל השתעבדו במצרים (עם ישראל היה במצרים מאתיים ועשר שנים, אך השעבוד הנורא היה שמונים ושש שנים). מכאן נבע שמה: מרים ע"ש המרוח, מרירות של החיים. וכמנין אלו-ה-ים. כשאמרו לפרעה 'אצבע אלוקים היא', הזכירו לו את כל שלושת הרועים, משה אהרן ומרים. האצבע, משה ואהרן - מאה שיישים ושלוש, מרים - שמונים ושש כמניין אלוקים.

"כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת" (י - ט)

שואלים העולם, הרי פרעה הוא זה שדורש שיראו לו מופת וא"כ היה צריך להיות כתוב תנו לי או לנו מופת. ועוד קשה, למה היו צריכים להכביד את ליבו, הרי הוא עשה גם את המופת שהמטה נהפך לתנין ע"י חרטומיו, וא"כ למה שיתפעל ממושה ואהרן, ולמה היו צריכים להכביד את ליבו. מתרץ ה"נעים אלימלך", כל אדם שנעשה לו נס מתפעל, אבל מכשף ומי שמתעסק בכישופים, אפילו שבפעם הראשונה הוא מתפעל, אבל בהמשך שאין כבר חידוש, מפסיק להתפעל. וזה שאמר להם הקב"ה, "כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת", היינו שתעשו מופת כזה שגם לכם יהיה לפלא וחידוש, ואז פרעה ירגיש ויבחין שזה לא נעשה ע"י כישוף, אלא זהו נס מהקב"ה. ולכן גם נאמר "ויחזק לב פרעה", שהיה צריך חיזוק ואימוץ הלב, כי אמנם הבין פרעה שאין בכל מעשיהם של המכשפים ממש, ואע"פ כן היה מחזק את ליבו.

רבי ברוך הלוי עפשטיין זצ"ל בספרו "תוספת ברכה" תירץ, אפשר לומר שהמובן כאן מלשון 'לכם' מעין הלשון 'ולקחתם לכם פרי עץ הדר' [ויקרא כ"ג - מ"א], ועל פי זה מובן אצלנו - כי כפי שמתבאר בפרשה כל המופתים שהראו משה ואהרן - עשו גם חרטומים, על זה יאמר פרעה 'תנו לכם מופת' - משלכם - מכוחכם ביחוד, מה שלא יוכלו חרטומים לעשות כמעשיכם, ואכן זה אשר עשו לבסוף - שבלע מטה אהרן את מטותם.

החרטומים, ונעשה בו נס גדול שבכל זאת לא התעבה, לא הורגש עליו כל שינוי ולא עלתה בו מחשבת גאווה על הנס אשר נעשה באמצעותו, הרי יש בכך ענווה גדולה, והרי זה סימן טוב לעשות בו ניסים ונפלאות לדורות... כה של ענווה.

"כבוד לב פרעה מאן לשלח את העם" (י - י"ד)

בשו"ת "תשובה מאהבה" (לרבי אליעזר פלקלס מפראג) שואל, מדוע פרעה לא הסכים לשלחם, הרי ידוע ומפורסם היה דור אחר דור שהקב"ה נגלה לאברהם ואמר לו "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" ומתריץ, לפרעה היתה טעות, כי שמע מליצני הדור שהיו אומרים מאבימלך נתעברה שרה, וא"כ מה שנאמר לאברהם "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" נאמר על ישמעאל ולא על יצחק ויעקב, ולכן סירב לשלחם. לפי זה מובן הפסוק בתהילים [ק"י - א] "בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לוֹעִז", מעם שהוציא לעז על בני ישראל כאילו שורשיהם מאבימלך.

"לך אל פרעה בבוקר" (י - ט"ו)

מצאנו שבכל המכות שתי מכות עם התראה והשלישית בלי התראה. שתי מכות עם התראה, דם וצפרדע, כינים בלי התראה. ערוב ודבר עם התראה, שחין בלי התראה. ברד וארבה עם התראה, חושך בלי התראה. מדוע תמיד המכה השלישית היתה בלי התראה. אלא, מי שעובר עבירה ושנה, בשלישית מכניסים אותו לכיפה ומאכילים אותו לחם צר.

אבל הרמב"ן אומר, מכה שלא היה בה פיקוח נפש, לא היתה בה התראה. דם זה פיקוח נפש, צפרדע גם היה פיקוח נפש, אבל כינים רק גירד. ערוב הרג בהם, דבר היה גם סכנה, שחין זה גירוד. ברד ארבה, סכנה, אבל חושך לא היתה סכנה.

"והנה לא שמעת עד כה" (י - ט"ז)

מה הכוונה "עד כה", והרי לא דיברו עמו עד כה אלא פעמיים.

ויש שביארו [ע"י שער בת רבים, וע"י מלאכת מחשבת], שכך אמר לו משה: מכיון שאתה עושה עצמך אלוה, ומטיל אימתך ויראתך על הכל, לכן לא שמעת מעודך דיבורים כאלו עד כה, כי לא היה מי שירחיב עוז בנפשו לעמוד כנגדך ולדבר אליך קשות כמוני.

"בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאור ונהפכו לדם" (י - י"ח)

שואל ה"חתם סופר", בתחילה אמר: "הנה אנכי מכה במטה וגו'", ולבסוף אמר לאהרן [פסוק י"ט]: "קח מִטֶּךָ ונטה ידך וגו'", דהיינו שאהרן יכה וכך היה שאהרן הכה את המים. ומתריץ, מתוך שהשכינה דיברה מתוך גרונו של משה רבינו ע"ה לכן אפשר לומר 'הנה אנכי מכה במטה אשר בידי', אף על פי שאהרן הכה, כי לגבי הקב"ה שייך 'אנכי מכה' ושייך 'במטה אשר בידי' על מטהו של אהרן, והיינו: 'בזאת תדע כי אני ה' רוצה לומר אני המדבר מתוך גרוני.

והנה בראשי תיבות של 'הנה אנכי מכה במטה אשר בידי' גימטריא דם ז', פירוש, שיהיה דם משמש ז' ימים, וכן בכל דבור שיצא מפי משה רבינו ע"ה היה מרומז באותיות המכה היא."

"כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין" (י - ט)

מה זה תנין? נחש. א"כ למה כתוב תנין? עוד קשה, להלן [פסוק ט"ו] כתוב "והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך", מדוע כאן כתוב נחש. וכן בפרשת שמות [ד-ג] "השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו".

עוד שואל האלשיך, כשהקב"ה מתגלה למשה בסנה ומחייב אותו להתייצב בפני פרעה, שואל הקב"ה את משה "מה זה בידך", וכי לא ידע מה יש למשה ביד. "ויאמר מטה", והקב"ה אומר לו "השליכהו ארצה", מדוע היה צורך בשאלה מקדימה. ועוד שאלה, כשמושה זורק את המטה, המטה נהפך לנחש, ומה קרה? "וינס משה מפניו", ואז אומר הקב"ה למשה "שלח ידך ואחוז בזנבו", וכשהוא אחוז בזנב הנחש מה קורה, "ויהי למטה בכפו". בשביל מה הקב"ה עושה זאת למשה, אלא מסביר האלשיך, הקב"ה אומר למשה לך לפרעה ואמור לו שיוציא את בני ישראל ממצרים. משה מנסה לחמוק מהשליחות, כי הוא פוחד מפרעה. אומר לו הקב"ה, מה זה בידך, הרי אתה בקטנותך היית בארמון פרעה, וכל אותו זמן שהיית בבית פרעה לא הבין פרעה שאתה הוא התינוק היהודי שעמיד להיות מושיען של ישראל. הסרת את הכתר מעל ראשו, והוא לא הבין. כשהורדת לפרעה את הכתר כתוב "ויאמר מטה", כלומר, גוף עץ חסר כח וחסר הבנה, ומה קרה אח"כ, הוא הפך לנחש כדי לשעבד את ישראל, ואתה פחדת ממנו וברחת - "וינס משה מפניו". ומה העצה? "שלח ידך ואחוז בזנבו", ומה יקרה, יהפוך חזרה להיות כמו בול עץ "ויהי למטה בכפו".

בפרשתנו אומר הקב"ה למשה רבנו שילך בבוקר ליאור, ויראה שם את פרעה אשר מחשיב את עצמו אלוהים שאינו צריך להתפנות. אמר משה רבנו, איני יכול, הוא הרי עושה זאת בהיחבא כדי שאף אחד לא יראה אותו, זאת תהיה עזות מצח מצידי אם אני יגש אליו. אמר לו הקב"ה, הזוכר אתה מה היה עם המטה ההוא שנתתי לך אז עם הנחש, ומה תבין מזה, כשתהיה לך עזות מצח נגדו, הוא ייהפך להיות כמו מטה, כמו בול עץ חסר כח לגמרי, אדרבה, גש אליו עם כל העזות, ואז תוכל לו.

"קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין" (י - ט)

הסביבה משפיעה הרבה על בני אדם, לטוב ולרע. אומר רבי מאיר שפירא מלובלין, אדם צדיק שנמצא בסביבה מקולקלת, יתקלקל, ומאידך, רשע שנמצא בסביבה טובה, יתהפך לטובה. וזה הרמז במטה שנהפך לנחש. מטה האלוקים אשר שם המפורש חקוק עליו, אם תשליך אותו לפני פרעה, בסביבה פושעת ומזוהמת, יהיה לתנין, לחיה טורפת. אבל אותו נחש ארסי, ייהפך שוב למטה אלוקים, אם ידי משה יחזיקו בו.

"ויבלע מטה אהרן את מטותם" (י - י"ב)

א"ר יוסי ב"ר חנינא, נס גדול נעשה במטה, שאע"פ שבלע כל אותן מטות שהשליכו, לא הועבה (לא נהיה עבה יותר). וכל מי שרואה אותו, אומר זה מטה אהרן. מכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב לעשות בו ניסים ונפלאות לדורות. [שמו"ר ט - ז].

בספר "תכלת מרדכי" למהרש"ם מבערזאן שואל, מה יש בזה שהמקל לא נהיה עבה כדי שיהיה בזה סימן לדורות? והתשובה, אם בלע מטה אהרן את מטות

"הנני ממטייר כעת מחר ברד כבד מאוד אשר לא היה כמוהו במצרים למן היום היווסדה ועד עתה" (ט - י"ה)

"כעת מחר, כעת הזאת למחר, שרט לו שריטה בכותל, למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד". [רש"י]

שואל רבי שמשון פינקוס זצוק"ל: הרי לכאורה כאשר "כעת מחר" ירד ברד, לא תראה השמש כלל - שהרי בטבע העולם לפני ירידת ברד מתפרסים עננים כבדים! ואם כן מה תועיל השריטה ששרט לו בכותל!?

כדי לעמוד על סוד הדבר, הוא מקדים הגדרה מחשבתית מעניינת: האם "מחיצה" במהותה, היא דבר מפריד או מקרב? במושכל הראשון כל אחד ישיב שמחיצה תכליתה להפריד. לדוגמא, לשם מה מניחים מחיצה בבית הכנסת? כדי ליצור הפרדה! אך האמת היא שבעומק הדבר תכלית המחיצה לקרב - ולא להפריד. וביחס לדוגמת המחיצה בבית הכנסת ההסבר כזה: אם לא הייתה מחיצה, היה נמנע מן הנשים להגיע כלל לבית הכנסת, אבל גם הן רוצות להתפלל בציבור! גם הן רוצות לענות "אמן יהא שמיה רבה"! גם הן רוצות להתקרב אל הקודש! הפתרון: מחיצה. באמצעות המחיצה אף הן יכולות להתקרב. ומה היה במעמד הר סיני? גם שם היו מחיצות כבדות של חושך ענן וערפל. אך האם הן באו לקרב או להפריד? הרי אם לא היו מחיצות אלו לא הייתה השכינה הקדושה יכולה להתקרב עד הארץ - נמצא שהמחיצות הן הן שיצרו את הקרבה הגדולה ביותר! זה גם עניין העננים שמגיעים ביחד עם הגשם. גשם הוא הרי שפע שמימי, ירידת הגשמים היא התקרבות עצומה של השמי"ת המושפע עלינו ברכתו, ולכן נצרכת מחיצה של ענן כדי שהעולם יוכל לסבול את ההתקרבות הגדולה. אבל במכת ברד לא נצרכה כל מחיצה, שכן המכה לא הייתה בקרבה ברכה כלל - אלא להיפך. ממילא לא היה כל צורך ביצירת עננים בשעה שירד הברד. השמש זרחה, וברגע שהגיעו קרניה לשעון - השמש, לאותה שריטה שנשרטה בכותל, תיכף ניתך ברד כבד עד מאוד אשר לא היה כמוהו במצרים למן יום היווסדה ועד עתה!...

"אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים וכו' ויהיו דם והיה דם" (י - י"ט)

כשהיו שותין מצרי וישראלי מקערה אחת, היה הישראל שותה מים והמצרי דם. וכשהיה לוקח מישראל בדמים, היה שותה מים, מכאן העשירו ישראל. [שמו"ר טז - יז]

לפי דברי המדרש אפשר לדרוש יפה את לשון הפסוק. בגמרא מגילה [יא:]: כתוב: כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער, ובמדרש [בר"ר מ"ב, ד"ה ד"א ויהי בימין] כתוב שהלשון והיה אינו אלא לשון שמחה, לפי"ז אפשר לדרוש שהפסוק בא לרמוז, אצל מצרים כתוב "ויהיו דם", יהי לשון צער, יגון ואנחה, ולבני ישראל "היה דם", לשון שמחה.

ומדוע העשירות באה להם בתחילת המכות, אפשר לבאר עפ"י הגמ' בב"ב [קט"ז] שאומרת, קשה עניות בתוך ביתו של אדם, יותר מחמישים מכות. ולכן היה צורך שקודם כל מיד בתחילת המכות יתעשרו בני ישראל, שכן אילו נשארו בעוניים, הרי אפילו לפי חשבונם של חכמינו שלקו המצרים חמישים מכות, עדיין היה מצבם של בני"רע ממצבם של המצרים, שכן קשה עניות... יותר מחמישים מכות.

ה"דגל מנחה אפרים" אומר, שבמצרים מקבל משמעות מיוחדת הפתגם "דמים תרתי משמע" - המצרים שתו מים רק אם שילמו ליהודים, אחרת היו שותים דם - להם היה דמים ממש, וליהודים היו דמים - כסף.

"הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים ואשר לא שם ליבו אל דבר ה' ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה" (ט - כ - כ"א)

לאחר ששיבחה התורה את מעשהו של "הירא את דבר ה'", צריכה הייתה לגנות את "אשר לא ירא". מדוע נקטה כלפיו לשון "ואשר לא שם ליבו"? מבאר המשגיח רבי זיידל אפשטיין: ביקשה התורה ללמדנו, כי הגורם לחסרון ביראת שמים הוא חוסר שימת לב. אם רק היה האדם שת ליבו למצוות רבות המזדמנות לו במהלך היום, הן היו מקדשות אותו להיות ירא ה'. כך, פעמים כה רבות בכל יום אנו אומרים: "אלוקינו מלך העולם", ואילו רק היינו שתים ליבנו למילים שאנו מוציאים מפינו, ללא ספק הן היו מחדירות בנו יראת שמים ומרוממות אותנו. כמה גדול הוא ההפסד של "ואשר לא שם ליבו".

"ויעשו כן חרטומי מצרים" (י - כ"א)

אומר רבי איצלה מוואלווין, מופת זה של הפיכת נהרות לדם, היה בידם של החרטומים לעשות על נקלה, לכך הם מומחים מעולים, זו אומנותם מאז ומתמיד ליצור נחלי דם.

"ויעשו כן חרטומי מצרים" (י - כ"א)

צריך להבין לשם מה הביא הקב"ה על המצרים מופתים כאלה שידעו לעשות כמותם, כמו המופת במטה ומכות הדם והצפרדע. בספר "שמן המאור" מסביר במשיל, מלומד בא לעיר ומתפאר בהמצאה גאונית ומופלאה שהמציא, ומספר שהציג את המצאתו לפני קבוצת אנשים לא נודעים אי שם בעיירה קטנה, והיא עוררה אצלם התפעלות, אין הדבר עושה רושם רב, העובדה שאנשים בורים בעיירה קטנה התפעלו מכך, עדיין אין בה משום עדות שאמנם זו המצאה בעלת ערך. אבל, אם המלומד מנסה את המצאתו לפני מומחים ואנשי מדע בעלי שם, שהם ידועים כממציאים, והוא מציג את המצאתו בפניהם והם מתפעלים ומודים שאין ביכולתם לעשות את זה, אז הדבר עושה רושם רב, והממציא קונה את עולמו ושמו מתפרסם.

ולכן, להצגת המופתים האלה בחר לו הקב"ה את ארץ מצרים, שהיתה מלומדת בחרטומיה ובמלומדיה, וכדי שידעו גם הדורות הבאים כמה גדולים היו החרטומים האלה, באה התורה ומספרת לנו, שהיה בידם לעשות אחדים מן המופתים, להפוך מטה לתנין, מים לדם ולהציף את הארץ בצפרדעים, דברים שאין בכוחו של שום מלומד לעשותם עד היום, ואם חכמים גאוניים כאלה נאלצו להודות מהמכה השלישית ואילך ולהיכנע ולהודות "אצבע אלוקים היא", הרי זו הוכחה מספקת שניסים מן השמים כאן.

"ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם" (י - כ"א)

הגמ' בסנהדרין [ס"ז:] אומרת, "בלטיהם" הם מעשה שדים, "בלטיהם" שנזכר במטה שנחפך לנחש, אלו מעשה כשפים וכן הוא אומר ואת להט החרב המתהפכת [בראשית ג' - ד']. ועוד אמרו שם, שאין השד שולט בדבר הפחות

מכשעורה, כי דבר גדול השד יכול להביא ממרחק לצורך מעשיו, אבל דבר קטן משעורה לא. רואים שהשד לא יכול להפוך מציאות, רק יכול להביא דבר ממרחק, אבל מעשה כשפים שהגמו' אומרת שהשווה ל"לטה החרב המתהפכת", זה דבר שלוקח דבר והופך אותו למשהו אחר.

אומר ה"בית הלוי" [בפרשת בשלח], לפי דברי הגמרא מובן מדוע במכת דם היו החרטומים צריכים מעשה שדים, כי הגמו' אומרת שמים מבטלים כל כישוף, ולכן במכת דם לא יכלו להשתמש בכשפים, רק בשדים שמביאים את הדבר ממקום אחר, ולא שייך לבטלו במים, אבל לגבי המטה שנהפך לנחש, כיון שלא בא במגע עם מים, יכלו לבצעו בכישוף.

"ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם" (י - ב"ג)

לכאורה ייפלא, מנין היה להם מים לחרטומים, הלא כל המים היו לדם.

מבאר רבינו יוסף בכור שור (תלמיד ר"ת): "נראה לי שלא נעשה היאור דם אך אותה שעה, ובאותה שעה שנקרש ונעשה דם מתה הדגה, ואח"כ [חזר היאור] ונעשה מים. תדע, דלא אמר שלא יכלו לשתות מן היאור מפני שהוא דם, כי אם מפני שמתה הדגה ונסרחה נבלתם ובאש היאור. וגם אומר שעשו כן החרטומים, ומה עשו, הלא הכל [כבר היה] דם, אפילו בכלים, כמו שהוא אומר [פסוק י"ט] 'ובעצים ובאבנים', אלא ודאי לפי שעה היה דם בכל ארץ מצרים ואח"כ נהפך למים, ואח"כ חזרו החרטומים והפכוהו כמו כן לדם, לפי שעה". ומבאר שם, שאכן לפיכך לא אמר פרעה למשה ואהרן שיהפכו את הדם למים, כיון שראה שנהפך מיד למים, ולכן "ולא שת לבו גם לזאת" [פסוק כ"ג]. וע"ע ב'דעת זקנים' לבעלי התוס'.

בספר "פנינים משולחן גבוה" מביא בשם רבי יהודה לייב ריף אב"ד זאגור מתרין, משה רבנו הפך באמת את המים לדם של ממש, עד שהדגים שביאור מתו, אבל החרטומים בלטיהם לא עסקו אלא באחיות עיניים, ולא להפוך את המים באמת לדם, לכן לקחו מהמים שנהפכו על ידי משה לדם הראו לכלום על ידי אחיות עיניים כאילו הם מים רגילים, ואחר כך הסירו את אחיות עיניים ונשאר הדם להיות כבראשונה.

"ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דיבר ה' (י - ב"ג)

"ויפן פרעה ויבוא אל ביתו ולא שת ליבו גם לזאת" (י - ב"ג)

יש לשאול, כיון שכתוב שפרעה חזק את ליבו, מהו הכפילות שבא אל ביתו ולא שת ליבו לזאת, הרי זה חלק מחיזוק ליבו,

ומחדש ה"משך חכמה" דבר נפלא, מכת דם לא הייתה בבית פרעה. כתוב במדרש שממכת דם העשירו ישראל, שהמצרים יכלו לקנות ע"י כסף מים, וכיוון שפרעה גידל את משה בביתו א"כ שכר רב נתן כבר למשה ולכן לא קיבל כלל את הדם לביתו. ומובן הפסוק, שכיון שבא לביתו וראה שאין שם דם כלל, זה גרם לו לא לשית ליבו כלל למכה.

ובמדרש "משנת רבי אליעזר" מצינו מקור לדברי ה"משך חכמה" שכתוב שם כך: "את מוצא מכת דם לא לקה בה פרעה הרשע, שנאמר ויפן פרעה ויבא אל ביתו. ולמה כן. מפני שלשה דברים. אחד שבא וחזר למוטב. ועוד, שהאריך לו

הקדוש ברוך הוא, שגדל משה בביתו. ועוד, כדי שיתגדל בעיני המצרים, ובאחרונה הוא לוקה. והוא לא חישב כן, אלא ולא שת לבו גם לזאת, ונתגאה. וכיון שבאת מכת צפרדעים, אמר הקדוש ברוך הוא, לא תתחיל תחילה אלא בו, שנאמר ובכה ובעמך".

"ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה" (י - ב"ג)

לכאורה קשה כיון שהחרטומים היו מכשפים גדולים, ובכל זאת את המופתים של משה ואהרן הם לא הצליחו לעשות, א"כ מה הרוויח פרעה במעשי הכשפים שלהם, אדרבה, הם הוכיחו את ההיפך, את גדלותו של הקב"ה, שאת המופתים שלו משה ואהרן עשו והם לא הצליחו? מתרין הסבא מסלבודקא, רואים מכאן יסוד גדול על טיבו של כח הרצון האנושי. אדם שרוצה לשכנע את עצמו, גם אם יראו לו שהוא טועה, הוא לא ישתכנע, וכך גם בדבר שכלי, אחרי שאדם קיבע את דעתו, הוא יתעקש להישאר בדעתו, גם אם לכסוף יתברר שטעה, ולא יסכים לשנות את דעתו לפני המציאות הקיימת.

"ויפן פרעה ויבוא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת" (י - ב"ג)

למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם. [רש"י]

שואל רבי יצחק הלוי הורביץ, מה ראה רש"י כאן, במכת דם, להזכיר את הנס של המטה. ומתרין, כתוב בזוהר כשמטה אהרן בלע מטותם, גם בעיני פרעה זה היה פלא, שדבר שאין בו רוח חיים יבלע דבר אחר, והבין פרעה שזה נעשה על ידי כישוף שאותו הוא לא ידע. ולמה החרטומים לא הודו בנס הזה כמו שהודו אח"כ במכת כינים "אצבע אלוקים היא", כי הם חשבו שהמטה של אהרן זה לא עץ רגיל, אלא שאהרן לקח תנין והפך אותו ע"י כישוף לעץ, ולכן יכל המטה לבלוע את מטותם. אבל אחרי שהגמו' בסנהדרין [ס"ז] אומרת, שכל דברי כשפים נבדקים על ידי מים, פירושו, שעל ידי המים חוזר הדבר לקדמותו, לכן במכת דם שנאמר "וירם במטה ויך את המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו והפכו כל המים אשר ביאר לדם", התחזק המופת הראשון שבלע המטה את מטותם, כיון שהיה צריך להתבטל ע"י המים, ואע"פ כן "לא שת לבו גם לזאת"

"ויפן פרעה ויבוא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת" (י - ב"ג)

גם לזאת - למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם. [רש"י]

שואל הנצי"ב איך פרעה לא שת ליבו למכה זו הרי זו היתה מציאות? ומתרין, האטימות של פרעה לא נעצרה בזה שלא רצה לשלח את בני ישראל, אלא שגם לא חיפש עצה איך לספק מים למצרים, כי היה ברור לו שזה מעשה כשפים ובעוד כמה שעות יפוג הכישוף, פרעה לא שת ליבו שבמצרים אין מים.

המהרי"ל דיסקין מבאר, הנה לעיל [פסוק י"ט] כתוב "ויהיו דם והיה דם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים", וצריך ביאור כוונת הפסוק שהיה הדם 'בעצים ובאבנים', וביאר רש"י שהכוונה למים שבכלי עץ ובכלי אבן, ולפי"ז מבאר המהרי"ל דיסקין, הקב"ה אמר למשה - שגם המים שבכלים יהפכו לדם, אבל פרעה לא ידע מזה וחשב שדווקא בנהרות ובאגמים המים יהפכו לדם - כי זה ראה בעיניו, שמושה רבינו הכה במטה אשר בידו את המים אשר ביאור, ונהפכו לדם. וכמו שמבואר שקרא לחרטומים "ויחפרו מצרים סביבות היאור" ויעשו

עבורם על ידי בני ישראל. וכאן לראשונה הוצרכו הם בעצמם לקחת כלי עבודה בידם ולחפור. הם לא היו מורגלים בכך והיה הדבר להם לסבל רב.

"ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה וכו' הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים"
(ו' - כ"ו - כ"ז)

מדוע במכת דם אמר הקב"ה למשה "לך אל פרעה" [ו' - כ"ו], ואילו כאן במכת צפרדע נאמר "בא אל פרעה". מתרץ בספר "שבת יהודה", אצל משה רבנו נאמר ששכינה מדברת מתוך גרונו, ולכן הקב"ה אמר לו **בא** נלך ביחד. אבל במכת דם שהיתה ביאור, והיאור הרי היה לו דין של בית הכסא, כי פרעה עשה שם צרכיו, והואיל ואי אפשר שבמקום כזה תהיה השראת השכינה, לכן הקב"ה אמר לו "לך", אתה לבדך.

"ושרץ היאור צפרדעים" (ו' - כ"ח)

מכת צפרדעים באה כעונש על שפרעה התכחש להקב"ה, שאמר "לא ידעתי את ה'", והצפרדעים מסרו נפשם על קדושת ה', כדי שמהם ילמדו מציאות ה'. יותר מזה, היאור, שפרעה עשה אותו לעבודה זרה, הוא עצמו שרץ צפרדעים, להורות על הודאת בעל דין כמאה עדים דמוי.

"ושרץ היאור צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מיטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנורך ובמשארותיך ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים"
(ו' - כ"ח - כ"ט)

אמר רבי יהודה בר שלום, המעולות שבהן יהיו בביתך. [שמו"ר י"ב - ב] מהי צפרדע מעולה? ביאר זאת בספר "תורת גבריאל" (לר' גבריאל זאב מרגליות מו"צ בהורודנא, חתנו של ר' נחומקה מהורודנא), הגמ' בסוטה [י"א]. אומרת, הוא (פרעה) התחיל בעצה תחילה, לפיכך לקה תחילה. הוא התחיל בעצה תחילה, דכתיב [א' - ט] "ויאמר אל עמו הנה עם בני רב ועצום ממנו וכו'", לפיכך לקה תחילה כדכתיב "ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים".

שואל המהרש"א [הידושי אגרות], מדוע הגמ' לא הוכיחה מהפסוק הקודם שכבר נאמר בו "ושרץ היאור צפרדעים ועלו ובאו בביתך וכו' ובבית עבדיך ובעמך". אומר ה"תורת גבריאל", פרעה עשה עצמו אלוה, איך הוא הצליח להסתיר את זה כל כך הרבה שנים שהוא לא יוצא לשירותים? והביא בשם ספר קדמון **"פענת רוא"** לרבי יצחק בר' יהודה הלוי, שתירץ, פרעה גזר ששום אדם לא יצא מפתח ביתו עד שיעברו שלוש שעות מתחילת היום, כדי שאיש לא יוכל לראותו עד שחזר מהנילוס. אומר ה"תורת גבריאל", תירוץ זה הוא תירוץ דחוק מאוד, כי אדרבה, ע"י צעד כזה יתחזק עוד יותר החשד שכל דבריו שקר, שאם לא כן מדוע גזר זאת. ואומר, שלדעתו יש לומר, שפרעה בנה לו ארמון על שפת היאור, ולכן יכול להתל ולומר שאין לו יציאות, כאשר תמיד יכל להשתכשך במימי היאור.

מבאר ה"תורת גבריאל", שהיו שני מיני צפרדעים, א. שעלו מן היאור ב. שנוצרו מהמים שבבתים, הצפרדעים שעלו מהיאור, נפגשו בהתחלה בביתו של פרעה, אח"כ פשטו על בתי עבדיו ושריו, ורק אח"כ הגיעו לכל המצרים. וא"כ, הצפרדעים הזריזות ביותר הם אלה שזכו לשכון בארמון המלכותי, ולפי"ז מבואר למה הם נקראו מעולות, שהרי הגמ' בפסחים [ס"ה]. אומרת, למדנו

בלהטיהם כן, וכתוב "ויחזק לב פרעה" כמו שפירש רש"י שאמר ע"י מכשפות אתם עושים כן - תבן אתם מכניסים לעפריים וכו', עכ"ל.

לפי"ז יובן הפסוק "ויפן פרעה ויבוא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת", ולכאורה קשה להבין הלשון, מהו "גם לזאת"? ולפי דרכינו ניחא, דהיינו שבא פרעה לביתו וראה שהקיתון והצלוחית של מים העומדים על השולחן מלאו דם, ושם לא שייך שנעשה ע"י כישוף, שהרי משה ואהרן לא היו בביתו כלל, א"כ על כרחו הבין כי הוא היה מכה וצרה מאת ה' ב"ה, עכ"ז לא שת לבו "גם לזאת", כי "ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר ה'".

ה"שפת אמת" [ליקוטים] מבאר: ב'תרגום יונתן' פירש 'ויפן פרעה': ועביד צרכיו, יתכן לפירוש כי עשה עצמו אלוהות ועשה צרכיו ביאור שהלך בבוקר לרחוץ בו, ועתה שנהפך המים לדם לא היה לו אמתלא לילך ליאור, והוצרך לפנות בגלוי, ואף על פי כן לא שת לבו וגו'. ובזה מיושב מה שפרעה לא שת ליבו **גם לזאת** - היינו שהוצרך לפנות בגלוי, מלבד גוף יסורי חסרון המים שנהפכו לדם.

ובספר "אגרא דכלה" כתב זאת באופן דומה, באותו היום שהביא הקב"ה עליהם את מכת דם, אמר הקב"ה למשה שייצא לקראתו ליאור ויטייב לקראתו באופן שלא יהיה יכול לעשות צרכיו בפניו, ובין דין לדין נתהווה הויכוח ונתהפכו המים לדם, ונתוודע הדבר ברבים ובאו החרטומים והיה שם המון עם. ופרעה עונו עומד שם עם משה והעמיד עצמו והשהה נקביו עד שלא היה יכול להתאפק זמן רב, עד שעשה צרכיו בפני רבים. ובזה יצדק התיבות "ולא שת לבו גם לזאת", מהו "גם"? אלא הכוונה למכת דם וגם לגדל הביזיון ובושתו לעיני כל.

"ויחפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשתות כי לא יכלו לשתות ממימי היאור"
(ז' - כ"ד)

רבי שלום תאומים אב"ד שטפנשט בספרו "אור התורה" הקשה כמה תמיהות. למה חפרו המצרים סביבות היאור, הלא ראו שאפילו הרוק שהם רוקקים הוא דם. גם יש לבאר מה הוא ייתור הכתוב "כי לא יכלו לשתות ממימי היאור", הרי הם כבר ידעו מקודם שאינם יכולים לשתות מי היאור. ועוד, על אף שחפרו לא נאמר מה היו תוצאות החפירה, אם מצאו או לא. ועוד, איך קורא ממימי היאור, הרי כבר לא היה בו מים, אלא כולו דם.

וביאר, התורה באה לחדש לנו חידוש נוסף במכת דם, שאפילו לאחר שעברה המכה וחזר היאור לקדמותו, לא היו יכולין לשתות ממנו מחמת שהיה נמאס בעיניהם בזכרם שהיה דם ונבאש ונסרח, ואף שחלף ועבר ונעשה מים, עדיין הסרחון במקומו עומד. לזה כתיב ויחפרו וגו' כי לא יכלו לשתות ממימי היאור, רוצה לומר, אפילו בהיותו מים.

"ויחפרו כל מצרים סביבות היאור" (ז' - כ"ד)

מדוע כתוב כל מצרים, אומר ה"חתם סופר", כיון שעד עכשיו עבדו המצרים ביהודים בכל סוגי העבודות, ובפרט עבודה בשדה, היה מקום לומר שישראל חפרו עבור המצרים, לכן אמר "ויחפרו כל מצרים", כי אף זו מפורענות מצרים. שכן מלבד החסרון במים, עוד זאת להם ייסורים וכלימה בחפירתם סביבות היאור. כי עד לרגע זה, כבר כמאתיים שנה שכל העבודות הקשות נעשות

"ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים" (ז - כ"ט)

בתוך מעיהם נכנסים ומקרקים. [רש"י]

מהיכן לקח רש"י דברים אלו. בספר "משכיל לדוד", מפרש רבי דוד פרדו, אלא שלכאורה קשה, הרי כל הפסוקים כאן מדברים על צפרדעים, ולשם מה הוסיפה התורה כאן "יעלו הצפרדעים", הרי בוודאי עליהם מדובר? אלא, ודאי רצתה התורה לומר, שגם אחרי כניסתם, עדיין יהיה להם תכונות של צפרדעים שימשיכו לקרקר.

"ותעל הצפרדע" (ח - ב)

צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילין נחילין וכו'. [רש"י]

שואל רבי חיים קניבסקי בספרו "טעמא דקרא", כשהמצרים ראו שככל שמכים אותה היא מוסיפה להתרבות, מדוע לא הפסיקו להכות? ומתוך, מידת הכעס שלטה בהם, וכשכעסו, ונוצרו צפרדעים נוספות, אדרבה, מכיוון שמוסיפה להתז, כ"ש וכ"ש שצריכים להוסיף ולהתנקם ממנה ולהכותה ככל האפשר. וככל שהוסיפה להתז, הוסיפו לכעוס וחמתם בערה בהם, וכך חזר חלילה. הם הוסיפו להכות ולהתנקם, והיא הוסיפה להתז נחילין נחילין עד כי "ותכס את ארץ מצרים". וכן הוא בכל מקום שכועסים, כי אם ישמעו חרפתם ולא ישיבו, ישתקע הדבר לאט לאט. אבל כשמישיבים לכשנגדו, הרי הוא מוסיף להחזיר לו, והתבערה גדלה. ועדיף היה לשתוק ולא לענות, מאשר להתחיל להשיב ואז לא יודעים היכן זה יגמר.

"ויעשו כן החרטמים בלטיהם" (ח - ג)

במופת של המטה שנהפך לנחש, כתוב "ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלטיהם כן" [י"א - י"א]. כאן הוזכרו חרטומי מצרים, ואילן בפסוק "ויעשו כן החרטומים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים". מוזכרים חרטומים בלי מצרים, וכן חילוק נוסף בהמשך החרטומים כתובים בלי יו"ד "ויאמר החרטום אל פרעה אצבע אלוקים היא" [ח - ט"ו]. מסביר רבנו בחיי, חרטומי מצרים היו גאוות המדינה. לאחר שמושה הגיע עם המטה, התגאה פרעה בחרטומיו, שגם הם יודעים לבצע כאלו ניסים. כך גם במכת דם, אלא שבהבדל קטן, הם ידעו להפוך מים לדם, אבל הפוך לא. לכן לאחר מכת צפרדע קראו להם רק חרטומים ולא חרטומי מצרים, גאוות המדינה נפגעה, אחרי הכל צפרדעים הם לא יכולים לברוא. במכת כינים [ח - י"א] "ויעשו כן החרטומים" עם יו"ד, כי הם באו בתור כאלה, ואח"כ [ח - ט"ו] "ויאמרו החרטום אל פרעה אצבע אלוקים היא", פה כבר הורידו להם את היו"ד לגמרי, כי כבר ראו כמה הם שווים.

"ויסר הצפרדעים ממני ומעמי" (ח - ד)

פרעה כשביקש ממושה ואהרן "העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי", הוא לא מבקש שיסורו גם מעבדיו, ומנגד בדברי תשובתו של משה רבינו לפרעה - הוא מוסיף ואומר לו "למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים", וכן לאחר מכן הוא שב ואומר לפרעה "וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך", ואם כן יפלא מאוד מדוע פרעה לא ביקש על הסרת הצפרדעים אף מעבדיו?

שקרבת הפסח היה נשחט בשלוש כיתות, ועל הכת השלישית אמרו חז"ל שנקראת כת עצלנית, ואפילו שאי אפשר שיהיו כולם יחד, תירצה הגמ', אפילו הכי היו צריכים להזדרז. וא"כ הזריז תמיד נקרא משובח ומעולה, א"כ הצפרדעים הראשונות שהזדרזו לקיים את מצוות ה', הם שהקדימו והגיעו לפרעה, ואלה שהגיעו אחריהם נאלצו "להסתפק" רק בבית עבדיו, והמאחרות הגיעו לבתים של כל העם. לפי"ז גם מתוך קושיית המהרש"א, שהגמ' לא יכלה להוכיח מהפסוק הראשון שפרעה לקח תחילה משום שהתחיל בעצה תחילה, שכן רק כך היה צריך להיות הסדר, כי מיקומו של פרעה היה קרוב ליאור.

"ושרץ היאור צפרדעים ועלו ובאו בביתך וכו' ובבית עבדיך ובעמך וכו' ובכה

ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים" (ז - כ"ח - כ"ט)

שואל ה"בעל הטורים", מדוע בפסוק כ"ח הקדים עבדיך לעמך, ובפסוק כ"ט הקדים עמך לעבדיך. ומתוך, כשלקו בגופן כדדרשינן מ"ובכה" שהיו מקרקרין בגופן, אז לקו הוא והעם תחילה שהיו בעצה כדכתיב ויאמר אל עמו ואח"כ בעבדיהם אבל כשעלו נכנסו תחלה בביתו ובבית עבדיו ואח"כ בעמו.

ומדוע דווקא בסדר זה? אומר המהרי"ל דיסקין, שני סוגי צפרדעים היו במצרים. א': אלה שעלו מהיאור. ב': צפרדעים שנוצרו מכל טיפת מים שבבתי מצרים, וגם הם נכנסו לתוך גופן של המצרים. פסוק כ"ח מדבר על הצפרדעים שעלו מהיאור - "ושרץ היאור צפרדעים", ולכן מדרך הטבע הם נכנסו קודם כל לבתים הסמוכים ליאור, ורק אח"כ לבתים הרחוקים יותר. ארמון פרעה היה ליד היאור, כמו שנאמר [ז - ט"ו] "הנה יוצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאור". בסמוך לארמון המלך, היו בתיהם של כל ממשלתו, ויותר רחוק היו בתיהם של ההמון. ולכן כתוב "ועלו ובאו בביתך", ואח"כ "בבית עבדיך" ורק אח"כ "ובעמך". אבל בפסוק כ"ט שעוסק בצפרדעים שנוצרו מכל טיפה וטיפה בבית, וכמו שכתוב "ובכה ובעמך ובכל עבדיך וכו'", שהן לא באו מהיאור אלא נוצרו יש מאין, נכנסו בגופן של המצרים, ולכן תחילה עלו בפרעה עצמו, אח"כ בעמו, אלו שהיו באותה עצה כדברי "בעל הטורים", ורק אח"כ בעבדי פרעה שאינם נכללים בכלל העם.

"ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך וכו' ובתנורך ובמשארותיך" (ז - כ"ח)

מה ראו חנניה מישאל ועזריה, שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש. נשאו קל וחומר בעצמם, מצפרדעים. ומה צפרדעים שאין מצווים על קדושת השם, כתיב בהו "ובתנורך ובמשארותיך", אימתי משארות מצויות אצל תנור? הוי אומר: בשעה שהתנור חם. אנו, שמצווים על קידוש השם, על אחת כמה וכמה. [פסחים נ"ג].

ומקשים, הרי ק"ו מופרך הוא, הרי משה קיבל ציווי מהקב"ה "ועלו ובאו" הצפרדעים, וא"כ היה להם ציווי לבוא ולעלות, וא"כ איך אמרו שאינם מצווים על קדושת השם? אלא ההסבר הוא, אמר רבי יהונתן אייבשיץ כשהיה בגיל שמונה, אמנם הצפרדעים קיבלו ציווי לעלות ולבוא בבית ובמיטה בתנור ובמשארות, אולם כל צפרדע היתה יכולה לומר לחברתה, לכי את לתוך התנור הבווער, ואני אבוא אל הבית, למיטה. ואע"פ כן, שלכל אחד בפרט לא היה מכוון הצו להיכנס לתוך האש, כל אחד רצה לקדש שם שמים וקפץ דווקא לתוך התנור כדי למסור עצמו על קדושת השם, ולכן הק"ו עולה יפה.

על שתי השאלות, לכל דבר הנעשה בכישוף יש זמן מוגבל, ולאחר שעבר הזמן גם הכישוף מתבטל. פרעה חשב שמכת הצפרדע באה על ידי כישוף, כי גם החרטומים העלו את הצפרדעים, ולכן כשבא אליו משה רבנו ואמר לו "התפאר עלי למתי אעתיר לך", חשב פרעה לעצמו: מסתמא משה רבנו יודע שכישוף זה עומד ממילא להסתיים היום, והוא משער שאני יאמר לו, אכן, הסר מעלי תיכף ומיד את המכה הזאת, והוא שכאמור יודע שממילא המכה עומדת לחלוף, ויכל להתפאר בפני שתפילתו היא שסילקה את הצפרדעים, אבל אני אתחכם ואערים עלי, ולכן אמר פרעה למשה "למחר", כי האמין שגם בלי תפילתו של משה תיפסק המכה כבר היום, וכך יוכל להוכיח כי כמעשה החרטומים כן מעשה משה. על זה ענה לו משה רבנו, מה שאתה אומר זה בסדר, כי הוא ידע את האמת שהמכה מהקב"ה, והמכה לא תופסק מאליה לא היום ולא מחר, ורק הוא ע"י תפילתו יכול להסיר את המכה, ואז פרעה יידע כי אין כה' אלוקינו ולא יוכל לחשוב עוד שגם מה שנפסק למחר הוא ממילא כי הסתיים זמן הכישוף, כי אם כך איך לא חשב משה שפרעה יאמר לו: אכן כן, הסר מעלי את המכה כבר היום, או יאמר לו: הסר אותה מעלי בעוד יומיים.

האדמו"ר בעל ה"אמרי אש" ממודוויץ הקשה קושיא נוספת, כתוב בפסוק 'ויצעק משה אל ה' - וכי פרעה שומט היה שמאריך את זמן המכה בעוד יום? ועוד הקשה, מדוע היה צריך לצעוק אל ה'? ותירץ בדרך אפשר, פרעה חשב שמושה רבינו ע"ה הוא כמו נביאי אומות העולם ח"ו, שהקב"ה מתגלה אליהם רק בלילה כמו אצל בלעם הרשע, כדכתיב "ולינו פה הלילה" ופירש רש"י: אין רוח הקודש שורה עליו אלא בלילה, וכן לכל נביאי אומות העולם, ולכן אמר לו פרעה - למחר, כדי שבלילה ידבר עם הקב"ה על מחר, אבל משה רבינו ע"ה אבי הנביאים - הרי התגלה אליו הקב"ה גם ביום, ולכן הוא צעק לפני הקב"ה מיד, כדכתיב "ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים וגו'" - וכל זאת כדי שפרעה גם ישמע, וידע שאינו כנביאי או"ח ח"ו, שהקב"ה מתגלה אליהם רק בלילה, אלא אליו הוא מתגלה גם ביום.

רבי יואל טוביאס שליט"א, רב ואב"ד שיכון ו' ב"ב מתרץ, פרעה כופר היה, האמונה בה' ובנביאו ממנו והלאה. גם מושחת במידות היה. אינו יכול להכיר טובה, לא כל שכן לבטאות את רגש התודה, למי שעשה לו טובה. בסתר לבו הוא חושב, אם יבקש שתסור המכה ממנו מיד, וכך יהיה, יצטרך אז להודות באלקותו יתברך ובכוחו. גם להכיר בטובתו של הקב"ה, וגם במושה עבדו כשליחו שהסכים לסלק את המכה מארצו עוד לפני ששלח את העם. וקשה מאוד להיות מכיר טובה, בפרט לאדם המושחת במידות. לכן אמר למחר, וציפה וקיווה אולי עד אז יסתלקו הצפרדעים מעצמם ולא יצטרך להודות בכוחו של הקב"ה וגם לא יהיה חייב להכיר טובה למשה רבינו. ובשביל הכפירה והספק ספיקא הזה, כדאי לו לסבול עוד מהמכה הנוראה עד מחר, כי רשעים אפילו על פתחה של גיהנום אינם חוזרים. השי"ת ישמרנו מדעות כוזבות כאלה.

"וסרו הצפרדעים מן ומבתיך" (ח - ז)

שואל ה"חפץ חיים", מדוע בפרשת חוקת לא הצליח משה רבנו להסיר את מכת הנחשים ורק קיבל עצה מהקב"ה בדמות נחש הנחושת, מדוע כאן הצליח

מבאר בעל ה"דברי יואל" מסאטמאר זצ"ל, כאשר החלה מכת הצפרדעים, כתוב "ויעשו כן החרטומים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים", הרי שבנוסף לצפרדעים שעלו על ידי משה ואהרן - הוסיפו החרטומים גם הם צפרדעים משלהם, והנה לא מצאנו שהחרטומים הסירו את הצפרדעים שהעלו על ידי הכשפים, ובאמת דבר זה לא היה בכוחם לעשות, כמבואר ב'אבן עזרא' [שם ג], נמצא אם כן שהוצרך פרעה לסבול גם מאותם הצפרדעים שהוסיפו חרטומיו ולא יכלו להסירם, על כן כעס עליהם פרעה על שידעוים הם רק להרע ולא להיטיב. לפיכך כאשר ביקש ממושה רבינו להסיר הצפרדעים - במכוון הוא לא ביקש שיסורו גם מעבדיו, כי חפץ היה שישבלו ממה שהם עצמם גרמו.

"ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך וכו' ויאמר למחר ויאמר כדברך למען תדע כי אין כה' אלוקינו" (ח - ה - ו)

פליאה נשגבה יש כאן, פרעה סבל כל כך מהמכה הזאת עד שנשברה גאוותו, ואף על פי שבתחילה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו, הוא מסכים עכשיו העתירו אל ה' שיסיר את המכה הזאת. שבעה ימים סבל ממנה, ביום ובלילה. מגיעה השעה הגדולה שמושה רבינו מסכים להסירה מעליו, והוא שואל את פרעה שייגיד לו הוא, למתי אעתיר לך. לכאורה היה צריך פרעה לומר לו, עכשיו מיד. למה אומר לו רק למחר? ועוד, אם חפץ פרעה "שיכרתו למחר", מדוע ביקש שמושה יקדים ויתפלל על כך כבר מהיום?

מתרץ הרמב"ן בשם הגאון רב שמואל בן חפני, פרעה חשב אולי מערכת השמים הביאה את הצפרדעים על מצרים ומושה רבנו שבקי במערכת השמים ויודע שהגיע הזמן שהצפרדעים יסורו, ולכן עכשיו אומר לו משה רבנו שהוא יכול להסיר את הצפרדעים, אמר לו פרעה, אני רוצה שרק מחר תתפלל עלי ואז נראה אם הצפרדעים ישארו עד מחר וע"י תפילתך הם יסתלקו, זו ראייה שתפילתך היא שהועילה ולא משום שהגיעה זמנם להסתלק. עוד פירש הרמב"ן, הנכון בעיני כי בעבור שאמר למתי אעתיר לך, חשב פרעה כי ביקש זמן, ועל כן נתן לו זמן קצר

בעל ה"שמן רוקח" הביא בשם דודו רבי אברהם הכהן שביאר זאת כך: כיוון שפרעה האמין בכוחם של הוכוכבים והמזלות, ברור היה לו שבכל יום מימות השבוע שולט כוכב אחד בלבד, וכיוון שלאותו כוכב אין שליטה כלל על היום שבא אחריו, אין כל דרך להתפלל היום על ישועת המחר. לפיכך אמר פרעה למשה: אם ברצונך להוכיח שהקודש ברוך הוא מנהיג את העולם לבדו, "התפלל היום שיכרתו למחר". ומושה השיבו: "כדברך" יהיה "למען תדע כי אין כה' אלוקינו", שהוא השולט בכול, ותשועתו אינה מוגבלת ליום כזה או אחר.

על פי האמור, ביאר רבי בצלאל שטרן בעל "בצל החכמה" את הפסוקים בתהילים [צ"ו - ב - ג]: "שירו לה' ברכו שמו בשרו מיום יושועתו ספרו בגוים כבודו בכל העמים נפלאותיו". כלומר, מכך ש"מיום ליום ישועתו" מתפרסם כבודו בגויים, שהוא לבדו מושל בכול, בכל עת ובכל שעה.

רבי משה יהודה לייב זילברברג מקוטנא בעל שו"ת "זית רענן" [הובאו דבריו בספר "כמוצא שלל רב"] מתרץ, ומוסיף שאלה נוספת. למה אומר משה רבנו שאם יסיר ממנו את המכה למחר יידע שאין כה' אלוקינו, ואם המכה תיגמר היום, הנס לא יהיה מספיק גדול שיוכיח על הימצאותו של מנהיג לעולם? ותירוץ אחד יענה

משה רבנו להסיר את הצפרדעים? ומתריך, ומכת הנחשים באה על לשון הרע, ועוזן לשון הרע הוא כל כך חמור שאי אפשר בקלות לרפאותו, שכשם שהמספר לשון הרע מספר בפיו, כך גם המקטרג הנברא מחטא זה מדבר במו פיו ואי אפשר להשתקו, לכן לא הצליח משה להסיר לגמרי את המכה וקיבל רק עצה לריפוייה.

"רק ביאור תשארנה" (ח - י)

מדוע היו צריכים להשאיר את הצפרדעים ביאור, מבאר ה"משך חכמה", יש הבדל בין נס שנעשה ע"י הקב"ה, לבין דבר שמתהווה על ידי שדים וכישוף. מה שנברא ע"י הקב"ה, הוא מציאות מוחשית ובריאה ממשית הקיימת לעולם. ומה שמתהווה על ידי כישוף, אינו לעד. לכן הצפרדעים יישארו ביאור, להראות שהם מציאות מוחשית. ולכן כשמושה רבנו העלה את הצפרדע, כתוב שהן יהיו בבתים ובחצרות, ואילו כשהחרטומים כישפו בלהטיהם צפרדעים, כתוב "ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים", ולא בבתים ובחצרות. אמר משה לפרעה "למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך", רק הצפרדעים שאני הבאתי עליך אכרית, אך הצפרדעים שנעשו ע"י החרטומים, ייעלמו מאליהן כי הם כשפים. את הצפרדעים שלי, ממך ומבתיך אני לוקח, אבל אשאיר אותם ביאור כי הן אמיתיות.

ה"שואל ומשיב", בספרו "דברי שאול", מסביר כעין זה מדוע הושארו הצפרדעים ביאור. כי הגמ' בסנהדרין [י"ט:א] אומרת, כי כל דבר שנעשה ע"י כישוף, אם יבוא במים יתבטל הכישוף ויחזור הדבר לקדמותו. כשמושה רבנו נצטווה להעלות את הצפרדעים מהיאור, כמו שכתוב "נטה את ידך על הנהרות על היאורים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים ויט אהרן את ידו על מימי מצרים". אצל החרטומים כתוב [ג:] "ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים", כאן לא הוזכר כי העלו את הצפרדעים מהיאור, כי את זה יכולים לעשות רק משה ואהרן שהביאו את הצפרדעים במאמר ה', אבל החרטומים שהביאו את הצפרדעים בדרך כישוף לא יכלו להביאם מן המים, אשר גורמים לביטולו של הכישוף. - כשמושה רבנו הבטיח לפרעה שישלק את הצפרדעים, הוכיח לו בתוך כך כי יזכיר לו בריאה מוחשית שנעשה נס ולא כישוף, שכל הצפרדעים שהיו ביבשה ימותו, והצפרדעים שנמצאים ביאור יישארו, וזה מוכיח בעליל כי אין כאן כישוף, שאל"כ, היו צריכים למות דווקא אותם צפרדעים שביאור, כדרכו של כישוף המתבטל במים, וכדי להוכיח את הנס, הבטיח משה "רק ביאור תשארנה".

רבי איצלה מוואלוז'ין מסביר, למה באמת נשארו הצפרדעים ביאור ולא נעלמו כליל. ותריך, משל למה הדבר דומה, לאב שמכה את בנו בשוט, ותוחב את השוט בכותל כדי שהבן יראה ויזכור את המכות. לכן "רק ביאור תשארנה", שנשארו הצפרדעים ביאור, להיות לו לזיכרון לא לשנות באיוולתו.

"ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים" (ח - ה)

בכל אותן מכות שבהן נענה משה לבקשת פרעה להתפלל לה' שיחדלו, לא כתוב איזו מכה. כגון בערוב [ח - כ"ו] "ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל ה'", ולא נאמר על דבר הערוב. מדוע רק במכת צפרדע התורה מציינת שצעקתו של

משה היתה "על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה", הלא מכת דם כבר פסקה, ומכת כינים טרם באה, וא"כ פשיטא שתפילתו היתה על מכה זו. ועוד קשה, מהו לשון "ויצעק", היה לו לומר "ויתפלל" "ויעתר". בספר "וידבר משה" לרבי משה פולאק אב"ד בונדיהד כותב, שהתורה באה לתת טעם למה משה היה צריך לצעוק - והתשובה, "על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה", היה כזה רעש גדול מהקרקור של הצפרדעים.

ה"שפתי חכמים" כתב כעין זה, שהרי ידוע שהמתפלל צריך להשמיע לאוזניו, ובמצרים בשעת מכת צפרדע, בלי לצעוק לא היתה אפשרות להשמיע לאוזניים מאומה, שהחלק הקשה יותר במכת צפרדע היה הרעש.

"ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים" (ח - ה)

מקשים העולם למה שינה הכתוב בצפרדעים ויצעק משה אל ה' ובשאר מכות כתיב ויעתר משה אל ה'. מתריך ה"שפתי חכמים" משום דאמרינן המתפלל צריך להשמיע לאוזניו מה שמוציא מפיו וכאן היו הצפרדעים צועקים כמו"ש רש"י בסמוך והצריך להרים קולו בתפלתו כדי שישמיע לאוזניו את תפלתו.

נידון הלכתי מעניין נלמד מדברי ה"שפתי חכמים". [הובא בספר "בית אמי"] כידוע ישנם מצוות שאדם שאומר אותן צריך להשמיע לאוזניו, כגון מצוות קריאת שמע. נשאלת השאלה: מה הדין אם משמיע את אותם אמירות שיכול להגיע לאזנו אולם רעש חיצוני מפריע לו לשמעם, האם נחשב שהשמיע לאוזנו? כשנשאל רבי חיים קניבסקי שאלה זו, ענה: רבי יחיאל לדרמן [מייסד בית הכנסת "לדרמן"] היה מביא ראייה מה"שפתי חכמים" שאומר שמושה צעק לפרעה על דבר הצפרדעים, מדוע היה לו לצעוק, מסביר ה"שפתי חכמים" כי רעש הצפרדעים הפריע לו להשמיע תפילתו לאוזניו. [למעשה אין פוסקים כן להלכה].

ה"משנה למלך" מתריך, לפי מה שמצינו בגמרא [פסחים נ"ג:] שהצפרדעים מסרו נפשם לקיים רצון הבורא, ונכנסו לתוך התנורים וכו', ומהם למדו חנניה מישאל ועזריה ק"ו בעת שהשליכום לכבשן האש. והנה בוודאי לא כל הצפרדעים היו שווים בדרגת מסירות נפש, כי לא הרי אלו שבאו אל תוך בית של סתם איזה מצרי כאותם שבאו אל הרשעים הגדולים כיועצי המלך, וביותר בבית פרעה עצמו, ואלו מסרו נפשם ביותר "כי בערה בם קדושת השם ורצו לנקום בהם נקמת בני ישראל". והנה, בבוא משה להעתיר שיסורו הצפרדעים, אזי רוב הצפרדעים סרו מהר מן הדרך, אך לא כן אלו ששלטו אצל שרי פרעה, ובפרט אצל פרעה שהיה ראש המיצר לישראל, לאלו היה משה צריך לעבודה גדולה לבטלם, "כי עשו עבודת הבורא בחמימות גדול במסירת נפשם עד מאוד", ובלתי צעקתו ועבודתו הגדולה של משה לא היו פורשים, "כי היה קשה להם לעזוב עבודה מתוקה כזו". וזהו אשר רמז הכתוב: "ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה" - צעקתו באה על אודות אלו "אשר שם לפרעה" דייקא, וכאמור.

ה"חתם סופר" מתריך, הגמ' ביבמות [י"ד] אומרת, למה נמשלה תפילתן של צדיקים לעתר, לומר לך מה עתר זה מהפך תבואה ממקום למקום, כן תפילתן של צדיקים מהפכת מידותיו של הקב"ה ממידת רגזנות למידת רחמנות. והרי בצפרדע לא נהפך הרגזנות לרחמים גמורים, שהרי מתו הצפרדעים והיו להם

לפגע - "ותבאש הארץ", לכן כתוב "ויצעק", משא"כ בערוב שהלכו להם לגמרי כתוב "ויעתר".
עוד יש מתרצים, משה אמר אל פרעה "התפאר עלי", והיה נדמה שסילוק הצפרדעים תלוי במשה, וכל זמן שירצה תסתלק המכה. לכן במכה זו דווקא היה צריך לצעוק אל ה'.

"ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים" (ח - ה)

בספר "שואל בחי ה'" מובא, ששלשה ימים קודם הסתלקותו של הגאון רבי שואל בראך זצ"ל אב"ד קאשוי, קרא הוא לבנו רבי שמואל הי"ד אל מיטתו ובקשו שיקח את הקונטרס של החידושי תורה שלו אשר הוא כותב בו כעת, ויכתוב בו חידוש אחד שיקריא לו על פה, וזה לשונו: 'על דבר הצפרדעים' - מדוע הוסיף ואמר על דבר הצפרדעים, היה לו לומר על הצפרדעים. דיוק נוסף שדייק רבינו בחיי שלא תמצא בשאר המכות שיחזור להזכיר המכה עם התפילה, רק יאמר סתם "ויעתר אל ה' ויפרוש כפיו אל ה'", ורק כאן הזכיר אצל התפלה עוד פעם את המכה, כמו שאמר ויצעק משה על דבר הצפרדעים וכו'?

וליישב דיוק רבינו בחיי הנ"ל כתב ה"אברבנאל", משה רבנו מעצמו בלי ציווי אלוקי אמר לפרעה 'התפאר עלי למתי אעתיר', ופרעה השיב 'למחר', ולכן פחד משה אולי היה רצון השם יתברך שתתמיד גם מכת הצפרדעים שבעה ימים כמו מכת הדם, והוא מיהר את הקץ. ומפני זה הוצרך לצעוק אל ה' שיקיים דבר עבדו כמו שהוא דיבר אל פרעה, ובאומרו 'על דבר הצפרדעים' - רוצה לומר - על הדיבור שהתחייב משה לפרעה בענין הצפרדעים, והוא שיסורו למחר, ואומרו 'על דבר' הוא כמו 'על הדיבור' אשר שם משה לפרעה בענין הצפרדעים, והיתה צעקתו כצעקת אליהו בהר הכרמל על ירידת אש על קרבנו, שמפני שנכנס באותו נסיון מבלי מאמר ה', הוצרך להתפלל הרבה שישכחם השם בדבר הזה. וזכר הכתוב כאן שעשה השם.

ולפי"ז מיושב קושיית רבינו בחיי הנ"ל, לפי שזה היה בפעם הראשונה, הוצרך הכתוב להזכיר כאן 'על דבר הצפרדעים', אבל אחר שקיים הקב"ה דברו במכה זו - שוב היה בטוח שיעשה הקב"ה כל מה שישגור. ובוזה מיושב לשון 'על דבר' וגם הלשון המשונה 'אשר שם לפרעה', דהיינו ששם קץ למכה.

"על דבר הצפרדעים" (ח - ה)

בפרק שירה כתוב בהקדמה, אמרו רבותינו ז"ל, בשעה שסיים דוד המלך ספר תהילים, זחה דעתו עליו, אמר לפני הקב"ה, יש בריה שבראת בעולמך שאומרת שירה יותר ממני? באותה שעה נודמנה לו צפרדע אחת, ואמרה לו "אל תזוז דעתך עליך, שאני אומרת שירות ותשבחות יותר ממך!" ומהו השיר ששרה הצפרדע? "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

רבי חיים קניבסקי מביא מהזהר, שצפרדע לא מפסיקה לקרקר ולו לרגע אחד, מעלות השחר ועד עלות השחר הבא. ולפי"ז כוונת הכתוב, הצפרדע כשהיא מקרקרת מה היא אומרת, היא אומרת בלשונה "ברוך שם כבוד מלכותו", ומתי היא אומרת זאת? "לעולם ועד", כל הזמן. מכאן מתברר כמה גדול ונורא היה הרעש במצרים בעת מכת צפרדע.

"וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות" (ח - ט)

להיכן נעלמו הצפרדעים שנכנסו לתנורים? אומר ה"כלי יקר", הקב"ה רצה ללמד, שהמוסר עצמו על קידוש השם ינצל. ולכן כל הצפרדעים שנכנסו

לתנורים נשארו ביאור וכל הצפרדעים שלא נכנסו לתנור מתו. כמו שכתוב "וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות", משמע שאותן שהיו בתנורים לא מתו, לפי שמסרו את עצמם על קידוש השם. למדנו מכאן, שהמוסר עצמו על קידוש השם, ינצל, ומי שאינו מוסר עצמו, הרבה שלוחים למקום ברוך הוא לסובב לו מיתה ממקום אחר, כמו כאן "וימותו הצפרדעים", כל אותן שלא מסרו עצמן לקידוש ה' ולא נכנסו לתנורים.

מקשים העולם, מדוע אצל הכלבים שסתמו את פיהם ולא נבחו כשבני ישראל יצאו ממצרים, קיבלו שכרם שכל נבלה וטריפה לכלב תשליכון אותו, וזהו שכר עד סוף כל הדורות, שייולדו מן הכלבים האלו, וכאן בצפרדעים קיבלו רק הם שכרם ולא זרעם.

אלא רואים מכאן מכאן, שלסגור את הפה זו עבודה קשה יותר מאשר להיכנס לתנור בוער, ולכן הכלבים שסתמו פיהם קיבלו גם דורותיהם שכר זה, משא"כ הצפרדעים. קל וחומר אנו שנתאמץ לשמור על פינו ונסגור אותו בשעת הצורך.

"ותבאש הארץ" (ח - י)

רגילים אנו לחשוב שהנס היה שהמכות הגיעו כסדר שאמר הקב"ה למשה רבנו, דם, צפרדע, כינים, דבר, שחין וכו', אבל רבנו אברהם בן הרמב"ם השמיענו חידוש גדול מזה, וכתב עליו שהוא דרוש מתוק. לאחר שהמוני צפרדעים מתו וגדשו את החצרות והבתים, נרקבו והתעפשו והריחו, היה זה נס שלא באו מיד כל המכות הבאות, שמצרים לא שרצה רימה וכינים, לא הוכתה במכת דבר, ולא פשט בה השחין, אלא כל מכה נדחתה עד שהגיע תורה!...

"וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו" (ח - י"א)

מדוע כתוב שפרעה הכביד ליבו אחרי מכת צפרדעים, מבאר רבי לייביש חריף, חז"ל [ברכות כ"ד] אומרים, המושמיע קולו בתפילתו, הוא מקטני אמונה, ופירש רש"י, כאילו אין ה' שומע בלחש ולעיל פסוק ח' כתוב שמושה רבנו צעק אל ה', לכן צעקת משה בתפילתו גרמה להכבדת לב פרעה.

"היתה הרוחה והכבד את לבו" (ח - י"א)

הגמ' בב"ב [מ"ה]. אומרת, מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצרים בים, הוא עתיד ליפרע ממני שאינו עומד בדיבורו. וכתב המאירי שם, וכן מזכיר המצריים שלא היו עומדים בדיבורם, כמו שנאמר "היתה הרוחה והכבד את לבו".

מדהים, מלבד כל התביעות על רשעותם של המצריים, יש כלפיהם תביעה על כך שלא עמדו בדיבורם, ועל זה לבד היה להם מגיע לטבוע בים סוף, שהרי כך נאמר "מי שפרע וכו' וממצרים בים", היינו שטביעתם בים היתה פירעון על כך שלא עמדו בדיבורם, מידת הדין מלאה רחמים, וגם עליה אמרו שירה.

"והיה לנכנס בכל ארץ מצרים" (ח - י"ב)

מדוע מכת כינים הגיעה לאחר מכת דם וצפרדע. בספר "ליקוטי הריצב"א", מתרין, מצינו בגמ' [גיטין נ"ו], כי לאחר ששרף טיטוס את ביהמ"ק, הפליג בספינה לביתו שברומי. בדרך עמד עליו נחשול, ואיים להטביע את ספינתו. כשראה זאת טיטוס, אמר: כמדומה שאין כוחו אלא במים, שהרי את דור המבול דן במים, את דור אנוש דן במים וכן את פרעה ומצרים טיבע במים. אמר

טעם מדוע. וביאר בספר "שבענו מטובך", את כל המכות יכלו גם אחרים לעשות על ידי שדים או כישופים, והקב"ה עשה נס שהם לא יצליחו להביא על עם ישראל, וכמו שכתוב (ח - י"ח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב למען תדע כי אני ה'. אבל כינים, המכשפים לא יכלו לעשות כלל, גם לא אצל המצרים, כי אין כוח המכשפים והשדים לעשות, שהרי אין השד שולט בבריה קטנה כזו (רש"י ח - י"ח), ממילא עצם המכה שהיה למצרים זה המופת, ואין צורך להזכיר שלא היה אצל בני ישראל.

"ויעשו כן ויט אהרן את ידו במטהו" (ח - י"ג)

אומר האדמו"ר מסקולען, שאפשר ללמוד מכאן, כמה גדול המעשה. אדם משכנע את חברו לעשות מצוות, והנ"ל עושה את זה, נחשב המעשה גם כאילו הוא עשה. שהרי כאן משה לא היכה את עפר הארץ במטהו, וכמו שכתב רש"י, ולא היה תפקידו אלא לומר לאהרן שיכה הוא את עפר הארץ, ובכל זאת כתוב "ויעשו" בלשון רבים, שכן בדבריו שאמר אהרן, היה אף הוא שותף לעשייה זו, ונחשב הדבר כאילו עשו שניהם.

"ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכינים ולא יכלו" (ח - י"ד)

הטעם שלא יכלו להוציא כינים מבאר ב"דעת זקנים" מבעלי התוספות, המכשף חייב לעמוד על האדמה בשביל להצליח בכשפיו, כמו שרואים [ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב, סנהדרין פ"ו ה"ו] אצל שמעון בן שטח, שאמר לתלמידיו להגביה את שמונים המכשפות מן הארץ, כך לא יוכלו להזיק. וכאן כיון שהיה כל עפר הארץ כינים, הרי שלא עמדו ממש על הארץ, לכן "ולא יכלו".

"ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכינים ולא יכלו ותהי הכנס וכו' ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלוקים היא" (ח - י"ד - ט"ו)

כותב החזקוני, כשהוכו המצרים במכת דם והחרטומים גם עשו דם, התרגז עליהם פרעה ואמר, מה יעזור לנו עוד דם, נראה אתכם עושים קצת מים. במכת צפרדעים חזר הדבר על עצמו, ושוב קצף פרעה, די יש לי מספיק מהם. כאן במכת כינים, הקדים ודרש מהם להוציא אותם ממצרים - "ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכינים ולא יכלו", ולכן "ותהי הכינים באדם ובבהמה". כי הם לא הסתדרו עם ההוראה של פרעה, והם נאלצו להודות "אצבע אלוקים היא".

"ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכינים ולא יכלו וכו' ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלוקים היא" (ח - י"ד - ט"ו)

שמעתי שואלים, אחרי מכת כינים כתוב "ויאמרו החרטומים וכו' אצבע אלוקים היא", א"כ למה הם הוכו מכות נוספות אחרי שהודו שזה אצבע אלוקים, הרי הם הראו שיש להם אמונה בקב"ה. אלא התירוץ, לפי דברי התרגום יונתן - "ויאמרו אצטגניני פרעה לא מן כח גבורת משה ואהרן אלא משתלחא מן קדם ה' היא". וא"כ החרטומים כיחשו בענין אמונת צדיקים. ועל אף שאמרו "אצבע אלוקים היא", שוב הוכו מכות נוספות, כי הלועג ומהרהר אחרי הצדיקים, בוודאי גם לועג ומהרהר אחרי השכינה!!!

לו הקב"ה, רשע, בריה קלה יש לי בעולמי ויתוש שמה, ע"ה ליבשה והילחם עמה. נכנס היתוש במוחו של טיטוס, וניקר במוחו שבע שנים. הרי, שנענש טיטוס בבריה קלה שביבשה, לאחר שחשב כי כוחו של בורא עולם רק במים חלילה. וגם פרעה חשב כן, לאחר מכת דם וצפרדע ששניהם היו ביאור, חשב כי כוחו של הקב"ה רק בים, וכמו שחשב טיטוס ואמנם, לאחר שחשב כן, נענה באותה תשובה שבה נענה טיטוס, בבריה קלה שברא הקב"ה בעולם, העניש את פרעה, והפעם היה ע"י כינים.

"והיה לנכם בכל ארץ מצרים" (ח - י"ב)

רבי פנחס מקוריץ היה אומר, שהכינים הם הפרעושים, ולכן הם נקראים פרעושים, ע"ש פרעה.

"והיה לנכם בכל ארץ מצרים" (ח - י"ב)

בספר "קהלות יצחק" שואל, לפי סדר הפסוקים אצלנו, מכת כינים היתה השלישית ולפני ערוב. אבל בתהילים [ק"ה - ל"א] מופיע כינים אחרי ערוב. והתשובה, על דרך המשל, עשיר אחד השיא את בתו. כמה ימים לפני החתונה, עשה משתה בכל יום לאנשים שונים. יום אחד בשביל בני משפחתו העניים, יום אחד בשביל לומדי התורה ויום אחד בשביל סתם עניים. מנהל הבית הכיר בין המסובים אחד שבא גם אתמול וגם היום, שאל אותו מה זה? ענה לו, אמנם כן, אתמול הייתי כאחד מלומדי התורה, והיום כקרוב בן המשפחה. והנמשל, אמנם מכת כינים היא קודם, אבל במכת ערוב היתה ערבוביה שכל המינים באו עם מכת ערוב, לכן באו גם הכינים עוד פעם עם מכת ערוב "אמר ויבוא ערוב כינים בכל גבולם", כי הם גם מחותנים למכת ערוב, נמצא, שהכינים באו פעמיים, פעם אחת לכדם, ופעם שניה עם הערוב.

"ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכינים ולא יכלו" (ח - י"ב)

"ותהי הכנס באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים" (ח - י"ד)
"ותהי הכנס באדם ובבהמה" (ח - י"ד)

אם נדייק בלשון הפסוקים נבחין שבתחילה כתוב "ותהי הכנס באדם ובבהמה", משמע שהכינים היו רק באדם ובבהמה, ובהמשך הפסוק כתוב "כל עפר הארץ היה כנים" שהמשמעות שכל עפר הארץ היה כינים, אך בפסוק הבא כתוב שוב "ותהי הכנס באדם ובבהמה", וא"כ היכן היו הכינים באדם ובבהמה או בכל הארץ, מבאר החיד"א בספרו "ראש דוד" בשם הרב מופת הדור מהר"ח אבועלפאי, אם בתחילה היה כל עפר הארץ כינים, יש בזה פתחון פה לחרטומים, שלא יכלו להוציא כינים, כי לא נשאר עפר בארץ והכל היה כינים, ולכן בתחילה היו הכינים באדם ובבהמה לבד, והעפר היה כמות שהוא, עפר כהווייתו, ואז ביקשו החרטומים להוציא הכינים מן העפר ולא יכלו, ואחר זה היה כל העפר כינים, וזהו שאמר: "ולא יכלו" בומן שהיה "ותהי הכינים באדם ובבהמה".

"ותהי הכנס באדם ובבהמה" (ח - י"ב)

במכת כינים לא מוזכר שלעם ישראל לא היה כינים, משא"כ בכל המכות נזכר במפורש בפסוק, שהמכה שלטה רק אצל המצרים ולא אצל בני ישראל, וצריך

"ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלוקים היא" (ח - ט"ו)

כתב בספר ליקוטי המנהגים [סימן ע"ה] בשם יסוד התשובה, הטעם שנוהגין לשים טבעת הקידושין דווקא על האצבע ולא על האגודל או על הזרת, כי על האצבע נקרא שמו של הקב"ה, כמו שכתוב "אצבע אלוקים היא". ועוד סיבה, שכשסופרים את המילים בפסוקים בתהילים [י"ט - ח] "תורת ה' תמימה וכו' עדות ה' נאמנה וכו'" עד "הנחמדים מזהב ומפז" לפי סדר אצבעותיו מהאגודל ואילך, יוצא בכל פעם שמו של הקב"ה באצבע.

"ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלוקים היא ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דיבר ה'" (ח - ט"ו)

שמעתי בשם אחד מגדולי ישראל הארה בפסוק, "ולא שמע אל החרטומים", שאפילו ליועצים שלו לא שמע על אף שהוכיחו לו שאצבע אלוקים היא, בכל זאת הגאווה לא נתנה לו להודות בטעותו ונשאר בעקשנותו.

"ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דיבר ה'" (ח - ט"ו)

לכאורה מה חשב פרעה שהחליט להתעקש, הרי הוא רואה שהחרטומים לא יכלו לברוא את הכינים, והוא רואה שזה לא מעשה כישוף אלא נס. ועוד, לשם מה קרא פרעה לחרטומים, מילא אם היו מבטלים את המכה ניחא, אבל סתם להוסיף עוד כינים על הכינים שכבר ישנם? מתרץ החיד"א, פרעה היה בטוח שגם כינים זה מעשה כישוף, ולכן קרא למכשפים להראות שגם הם יכולים לעשות כמו משה, אבל זה הוא הבין שדרגת הכישוף של החרטומים, לא הגיע לדרגתם של משה ואהרן.

"ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלוקים היא ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דיבר ה'" (ח - ט"ו)

חרטומי מצרים ניסו להוציא את הכינים בלהטיהם ולא יכלו ובעל כורחם נאלצו להודות ולהכריז באזני פרעה כי "אצבע אלוקים היא". אבל פרעה עצמו, הרשע והאפיקורס הגדול, נשאר ברשעותו, כל זה לא עשה שום רושם. יתכן? אומר הרב שך, עד שאתה תמה איך פרעה נשאר במריו ולא משתנה מאומה, צא וראה שתופעה זו יכולה לקרות אצל כל אדם, גם אצל יהודים שומרי תורה ומצוות. כי כשאנו הולכים אחר עצת היצר, אנו יכולים להיכנס לאדישות, ושום דבר לא יזיז אותנו. האם אפשר להבין בדעתנו, כיצד יכול בן ישיבה לישון בבוקר על מיטתו שנת ישרים, בידוע כי הוא מפסיד מצוות קריאת שמע בזמנה? הלא הוא יודע שזו מצווה דאורייתא, הוא יודע היטב את מעלתה ואת חומרת ביטולה, ועם כל זה הוא נשאר שלו ושאנן כאילו הדבר לא נוגע לו. ולכן, למה לנו להרחיק לכת? עד שאנו באים בתביעה לרשעי ואפיקורסים, קודם כל נעורר את עצמנו.

"השכם בבוקר והתייצב לפני פרעה הנה יוצא המימה" (ח - ט"ו)

עד כה לא מצינו שהוצרך משה להשכים, רק נאמר לו "לך אל פרעה בבוקר". ומה אירע שכאן נצטוו להשכים.

ביאר המגיד מוילנא רבי יצחק אליהו לנדא זצ"ל [פתשנן הדת, כפלים לתושיה], במכת דם כל העם ראו את שפלותו של פרעה היוצא המימה בהיחבא באין רואים,

ובתוך כך נתפס על ידי משה שעייכו שם בהתרותו אותו במכת דם, והוא עומד ומתאפק לנקביו זמן רב ומתגלה בקלונו. לכך נאלץ פרעה לשנות מנהגו ולהקדים את מועד יציאתו המימה בהשכמה עוד, כדי להחזיר את תדמיתו בעיני העם שלא יתפסוהו שוב על המים. גם עצתו זו סוכלה, שכן אמר לו הקב"ה למשה, כי כעת עליו להשכים עוד לפוגשו במים, ושוב להתרותו בערוב. רבי זלמן סורוצקין אומר, זריזין מקדימין למצוות, כי לעשות דין ברשעים היא מצוה ככל המצוות.

והתייצב לפני פרעה" (ח - ט"ו)

מה הכוונה "והתייצב לפני פרעה" אומר ה"אור החיים" הקדוש, משה רבנו העניו מכל אדם, היה רגיל לקוד קידה לפני כל אדם שברכהו לשלום. לכן אומר לו הקב"ה "והתייצב לפני פרעה" ואל תברכהו אגב קידה, כדי שלא תגלה בפניו אף שמין של הכנעה.

"הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערוב וכו' וגם האדמה אשר הם עליה" (ח - י"ז)

רבו המפרשים העומדים על כוונת הפסוק "וגם האדמה אשר הם עליה". הספורנו מפרש שכוונת הפסוק "אשר הם עליה", שהמצרים הסתגרו בבתיהם מאימת חיות הטרף שהסתובבו ברחובות מצרים, אך בתיהם לא הגינו עליהם כי מהאדמה יצאו הנחשים ושאר חיות השוכנות קבע בתוך האדמה.

בעל ה"נתיבות המשפט" אומר, חז"ל אומרים כי כלב שאינו נמצא בעירו, לא ינבח שבע שנים. לפי שכל חיה שאינה מריחה ריח עפר אדמתה, אינה חצופה כדי להתקף. ולכן כתוב שבתי מצרים ימלאו את הערוב, וגם את האדמה אשר הם עליה, גם באדמה יתמלאו, שהחיות תבאנה יחד עם אדמתם, ואז יהיה להם את העוז והחוצפה להמית את המצרים.

בספר "חנוכת התורה" כתב, בין צמחי השדה ישנו בריה חיה בצורת אדם, והיא נקראת "אבני השדה", ובלשון המשנה "אדני השדה". חיה זו מחוברת לאדמה, והיא יונקת כמו שאר הצמחים, וכשינתקו אותה היא תמות. גם חיות אלו הגיעו במכת ערוב, יחד עם כל שאר החיות, ולכן היו זקוקות לבוא עם האדמה אשר הם עליה, כדי שתישארנה בחיים.

בספר "פנים יפות" מסביר ע"פ הגמ' [סוטה מז:] ש"לא דובים ולא יער" הכוונה, שהדובים אינם יכולים להרוג ללא יער. וממילא, כדי שהם יבצעו את תפקידם, הם חייבים להרגיש בבית. לכן, כל חיה שהגיעה, הביאה איתה את האדמה אשר היא עליה. חיות הקוטב, הביאו איתם קרח, חיות המדבר את המדבר, חיות הגונגל את הגונגל. וכך נהפכה ארץ מצרים למגוון של אדמה, קרח וגונגל. והוא שכתוב "ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערוב", כי האדמה הרגילה אבדה, ובמקומה נהיה פסיפס של אדמה, קרח, מדבר, בוץ וגונגל. לכן קרא פרעה למשה ואהרן, וכמו שכתוב "ויקרא פרעה אל משה ואהרן לכו זבחו לאלוקיכם בארץ", ומדוע חזר פרעה על כך שייזבחו "בארץ", הלא כבר אמרו לו פעמים רבות שרוצים ללכת למדבר ולזבוח שם אבל לאחר כל התיאור הנ"ל, לאחר שאדמת מצרים, נהפכה למגוון הנ"ל, אמר להם פרעה, אתם יכולים

ללכת ולזיבוח לה; אבל לא צריך ללכת רחוק למדבר, אדמת מצרים עצמה כבר נהייתה מדבר.

"כי אם אינך משלח את עמי הנני משלח בך וכו' את הערוב" (ה' - י"ז)

כותב החיד"א בספרו "חומת אנך", "משליח" הן אותיות "למשיח", שכל האותות שעשה הקב"ה למצרים במצרים, עתיד לעשותם שוב בימות המשיח, שנאמר "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

בהגדה של פסח – "פניני החיד"א" מובא, כל האוכלוסין של הגלויות שגלו אליהן ישראל, היו במצרים, וכולן שיעבדו את ישראל בערבוביה. וזה נרמז במילה מצרים, מ - מצרים, צ - צולה, זו בכל שנקראת גם מצולה, ר - רומי, זה אדום, י - יוון, מ - מדי. לפי"ז מובן מדוע נגאלו ישראל לאחר שמונים ושש שנות שעבוד ולא לאחר ארבע מאות שלושים שנה, כיון שבשמונים ושש שנות השעבוד נכלל שעבודיהן של חמש אומות ששעבדו את ישראל במצרים, וא"כ נחשב לישראל שהשתעבדו ארבע מאות שלושים שנה - $86X5 = 430$ - לכן הביא הקב"ה על המצרים את מכת הערוב - כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביה, כנגד האומות ששעבדו את ישראל במצרים בערבוביה.

"הפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עמד עליה" (ה' - י"ח)

מדוע לא נזכרה "הפלאה" בכל המכות. מסביר הרמב"ן, כל המכות שהיו עד עכשיו היו מקומיות, פירושו, הדם ביאור, הצפרדע ביאור, כינים על האדם, אבל אלו הן מכות שאין דרכם לנדוד, אבל ערוב זה תערובת של בעלי חיים טורפים ומסוכנים שטבעם לשוטט, ומטבעם היו צריכים להיכנס עוד ועוד לעומק של מצרים עד שיגיעו לארץ גושן שהיתה בתוך שטח מצרים. לכן הודיע הקב"ה, כי כאן יהיה הנס הגדול, שארץ גושן תהיה מופלאה ממכה זו, שלא תגיע אליה, כי כך ראוי להיות מטבע הדברים, כאן ניכר מופת הפלאה, ולכן הדגישה התורה דבר זה דווקא כאן.

"הפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב" (ה' - י"ח)

שואל האדמו"ר רבי שלמה מנבאבוב זצ"ל, לכאורה היה צריך להיות כתוב אשר עמי יושב בה, ומדוע נכתב אשר עומד עליה.

אלא הפסוק מלמדנו, שמה שמכת ערוב לא היתה לה שליטה על בני ישראל, זה היה מחמת שבני ישראל לא התערבו בגויים בהיותם בארץ מצרים, אלא חיו בנפרד והבדילו עצמו מהגויים. ומידה כנגד מידה הבדיל הקב"ה את בני" מהמצריים שלא יבוא על בני" הערוב. וזהו דכתיב, והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן, שהקב"ה אומר שהוא יבדיל את בני" אשר בגושן שהמכה לא תבוא עליהם, ואמאי, אשר עמי עומד עליה? כי בני" עומדים על זאת בכל תוקף, לבלתי היות שם ערוב, שלא להתערב עם הגויים. ובלשון אחר אפשר לומר, אף בארץ גושן לא ישובו בה, לא הרגישו תושבי המקום אלא רק עמדו עליה כאורחים, וזו הסיבה שלא התערבו בגויים המצריים.

"ושמתי פדות בין עמי ובין עמך" (ה' - ט"ו)

כתב "בעל הטורים", ג' במסורה. בפרשתנו כתוב פדת בכתיב חסר, ועוד פעמיים כתיב מלא. ב'. "פדות שלח לעמו" [תהלים ק"א - ט]. ג'. "והרבה עמו

פדות" [תהלים ק"ל - ז]. ולמה בפרשתנו הכתיב הוא חסר? כי לא היתה פדות שלימה, רק מפני הערוב. אבל לעתיד, "הרבה עמו פדות" ותהיה גאולה שלימה.

האדמו"ר רבי דוד מלעלוב, נתן רמז לזה בפסוק עצמו, כתוב "למחר יהיה האות הזה", כלומר, "למחר" בגאולה העתידית, "יהיה האות הזה" אז תהיה גם אות ו' החסרה בפדות, והגאולה תהיה שלימה.

רבי שלום מבעלזא היה אומר, שיש שלוש סוגי גלויות ושלוש דרגות. א', מה שאנו סובלים גלות מהגויים. ב', דרגה קשה יותר, מה שאנו סובלים מעמינו מרשעי ישראל. ג', הדרגה הקשה ביותר, הגלות שאנו סובלים בתוך עצמנו, מהיצר הרע. וזה פירושם של הפסוקים: א'. "ושמתי פדות בין עמי ובין עמך" גלות מהגויים, ולפי שזה הדרגה הפחות קשה משלושתם, כתוב פדת כתיב חסר. ב'. דרגה יותר קשה זה "פדות שלח לעמו", גלות מעמנו מרשעי ישראל, ולפי שזה יותר קשה כתוב פדות מלא. ג'. הדרגה הקשה ביותר "והרבה עמו פדות" גלות בתוך עצמנו מהיצר הרע, ולפי שזה הקשה ביותר, כתוב גם "הרבה" וגם "פדות" מלא.

ובספר "חזון ישעיה" כתב, "ושמתי פדות בין עמי ובין עמך", הגזירות הבאות על ישראל מידי האומות, נועדו כדי ליצור חיץ שיבדיל בינינו לבין האומות. "פדות שלח לעמו" לאחר שנתפלל אל ה' "ניוושע על ידו" "עם ה' החסד והרבה עמו פדות", ע"י כך נדע שכל הישועה באה מאת ה'.

"ושמתי פדות בין עמי ובין עמך למחר יהיה האות הזה" (ה' - ט"ו)

מה ההבדל בין "עמי" ל"עמך". מסביר ה"אדרת אליהו", "עמי" בגימטריה מאה עשרים, ו"עמך" בגימטריה מאה שלושים. אמר משה לפרעה "ושמתי פדות", וכמה תעלה לך הפדות, "בין עמי ובין עמך", זה המחיר, הכוונה שאתה עומד לקבל עשר מכות.

"ושמתי פדות בין עמי ובין עמך למחר יהיה האות הזה" (ה' - ט"ו)

אמר רבי אליעזר מדז"קוב, צא וראה מה ההבדל בין ישראל לאומות העולם. גוי שיש לו יום מוצלח, הוא משתכר ושוכח את עצמו ואת יום המחרת, ואילו כאשר יש לו יום רע, הוא מתיימש מהחיים ומהתקווה לחיים יותר טובים. אבל בישראל שחיים באמונה ובביטחון, אינו כן. ביום טובה, אין הם שוכחים כי לא לעולם חוסן, ואילו ביום רעה, אין הם מאבדים תקווה, כי המחר יהיה יותר טוב. וזה מה שאומר הכתוב "ושמתי פדות בין עמי ובין עמך", היינו שישנו הבדל תהומי בין עמי ישראל לעמך הגויים, וההבדל הוא "למחר יהיה האות הזה", ה"מחר", ההתייחסות ליום מחר, הוא זה שמראה לנו מיהו יהודי ומי לא.

"לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח" (ה' - כ"ב)

בעל ה"שואל ומשיב" מפרש את הפסוק על פי ה"אבן עזרא", מצרים היו נוהרים מאוד בצער בעלי חיים, התנורו מאכילת בשר ומכל דבר שבא מהחי, ומי שלא הקפיד בכך, היה מאוס עליהם. נמצא שאכילת בשר בהמה היא תועבת מצרים, לפיכך "לא נכון לעשות כן", להקריב קרבנות במצרים, מדוע? כי הדין הוא [יור"ד סימן ק"ה] שדבר שנמאס להדיוט אסור לגבוה, ואם הדבר מאוס בעיני המצרים, הרי אסור להקריב קרבנות אלה במקום הזה, אלא "דרך שלושת ימים נלך במדבר", אנחנו חייבים להולכים אל מחוץ לגבולות המדינה, למקום שבו אין הדבר נחשב מאוס.

"לא נכון לעשות כן וכו' הן נזבה את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו" (ה - כ"ב)

זו דמותו של אותו רשע, וזו דמותם של מלכי אומות העולם, ורק טובתם שלהם למול עיניהם. רק בעדו דרש להעתיר, אבל לא היה אכפת לו מה יקרה לעמו. לא כן מלכי ורועי ישראל שיוצאים ונכנסים לפני העם, וכל דאגתם לטובת העם, קודם טובתם שלהם.

"העתירו בעדי" (ה - כ"ד)

היה צריך לומר העתירו לה' שיסיר את מכת הערוב, ולמה בעדי? ואפשר לפרש בדרך צחות, דוד המלך אומר בתהילים [ל"ז - ל"ח - ל"ט] "ראיתי רשע עריץ וכו' ויעבור והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא" שואל ה"בעל שם טוב", "ויעבור והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא"? ביקוש אחרי רשע עריץ שעבר ואיננו? מי צריך אותו בכלל? ותירץ, שלפעמים מותו של רשע עריץ מפתח ציפיות, ולפעמים העריץ החדש שקם הוא יותר רע מקודמו, ואז אנו מבקשים את הרשע הקודם שמת. זה מה שאמר פרעה למשה ולאהרן "העתירו בעדי", ואל תתפללו כי יקום מלך חדש, כי הוא יהיה יותר גרוע.

"וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד, ויכבד פרעה את ליבו גם

בפעם הזאת ולא שילח את העם" (ה - כ"ה)

לשון הפסוק קשה, כי לכאורה אם ראה פרעה שממקנה בני ישראל לא מת אחד, הרי זו סיבה שלא להכביד את ליבו.

מבאר ה"שפת אמת" [ליקוטים], וכבר קדמו ה"תולדות יצחק" לרבי יצחק קארו (דודו זקנו של ה"בית יוסף"), כי פרעה אטום הלב כלל לא התפעל מהתגלות ניסית. מוחו הגשמי והגם היה מוטרד רק מנוחותו ומתנאיו הגשמיים. על כן, משבאה מכת הדבר החל מהרהר בצער, מניין יהיו לי מעתה סוסים לרכב עליהם או בהמות לשחיטה. אכן מששמע כי ממקנה ישראל לא מת עד אחד, מיד נחה דעתו. הלא עתה אוכל לקחת ממקנה בני ישראל את כל צרכי, אמר לעצמו, ומה לי לחשוש עוד. נמצא שפיר כי "והנה לא מת ממקנה ישראל" הוא נתינת טעם לסיבת "ויכבד פרעה את ליבו".

"ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה ודברת אליו" (שמות ט' - א - ג)

דייק רבי מרדכי הכהן זצ"ל בספרו "שפתי כהן", דבשאר המכות אמר "ואמרת", וכאן במכת הדבר אמר "ודברת", וזאת למה?

וביאר, לפי שזו המכה אינה כשאר המכות - שנגעו אל עצמם ואל בשרם של פרעה עבדיו ועמו, מכת הדם - מי ששותה רק דם הוא מת ואינו יכול לחיות שעה אחת בלא מים. וכן הצפרדעים - היו נכנסים במעיהם ומתים. וכן הכינים - גופם היה מלא בהם, והיו מחככים בגופם עד שהיה זב דמן. וכן במכת הערוב - שהיו אוכלים בניהם לעיניהם. אבל במכת דבר - היתה קלה בעיניהם בערך המכות שעברו, לפי שאינה נוגעת בגופן, אלא במקנה - "וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו". לזאת אמר לו הקב"ה "ודברת" - בלשון קושי, שתגזים בפניהם המכה, ולא תאמר לו במקנך סתם, אלא תפרט לו אחת אחת, ותאמר לו קודם "בסוסים" - לפי שפאר מלך ותפארתו הוא בסוסי מרכבתו, ולזה תתחיל ותאמר לו בסוסים. ואחר כך "בחמורים" - שרוב הבהמות של מצרים הם חמורים והם מצויים יותר. ואח"כ "בגמלים" - שמשאם רב וכבד, כדי לעגם

שואל ה"חתם סופר", מדוע משה רבנו כל כך פחד ולא היה לו ביטחון בקב"ה? ומתירץ, משה רבנו מלמד אותנו כאן דרך ארץ, וכך הוא מסביר את הפסוק. "הן" - אמנם כן, "נזבה את תועבת מצרים ולא יסקלוננו" - מובטחני שאם כן הוא רצונו של הקב"ה, אין לנו לחשוש ולא יאונה לנו כל רע. אבל "לא נכון לעשות כן", אין זה הולם ואין זה הוגן, ואין הלב מניח שנקח את האלוהות שלהם נשחט אותם לפניכם, לא כן מתנהגים.

"דרך שלושת ימים נלך במדבר" (ה - כ"א)

למה משה רבנו לא אמר בפירוש לפרעה שישחרר לגמרי את עם ישראל, ולמה בא אליו בעקיפין "דרך שלושת ימים נלך במדבר"? אלא, אלמלא היו מבקשים מפרעה שחרור מלא, עדיין היה לפרעה פתחון פה מדוע לא שחרר את עם ישראל, כי זהו ניסיון גדול - הפסד מרובה לשחרר שישים ריבוא עובדים. אבל לאחר שביקשו ממנו דבר קטן זה בלבד, לילך "דרך שלושת ימים במדבר" ליבו לא לוקים, וגם דבר זה לא נתן, מכאן עדות לעריצותו ואכזריותו ועונשו חמור.

הגר"א מוילנא מתירץ, "במידה שאדם מודד מודדים לו", פרעה התחיל בפה רך, הוא התנהג ברמאות, אמר ליהודים אני משלם משכורות, כדאי! יהיו לכם בניינים יפים, כספים רבים ועוד, אך בסוף לא קיים את ההבטחה ושיעבד אותם בפרך. מולו מוכרחים להתנהל בשקר, מידה כנגד מידה, ועל זה נאמר בתהילים [צ"ב - ט"ז] "להגיד כי ישר הו' - הקב"ה ישר "צורי ולא עולתה בו", כשרואים לפעמים כביכול התנהגות עם פלוני, משהו לא ישר, עלינו לדעת כי העוולה בו, כמי ששיקר מוכרחים ללכת איתו בשקר.

דוגמא נוספת לכך אנו מוצאים בדרך ההריגה של המן הרשע, לאחר שהמלך שאל "מי הוא זה ואיזה הוא" ואסתר ענתה "איש צר ואויב המן הרע הזה" המלך קם בחמתו ויצא לחצר, והנה הוא רואה בחצר את בני המן הורסים את הגינה היפה שלו. היו אלו מלאכים שהתחפשו לבני המן. צעק המלך: מה אתם מתפרעים בגינתי, מנסרים את העצים! והם עונים: אנחנו רק עושים מה שאבינו ציווה לנו, לעקור את העצים מהגינה. אחשוורוש כעס. התנהלו איתו בשמים בשקר, בצורה של מלאכים שהתחפשו לבני המן, וכשאחשוורוש נכנס וראה את המן נופל על המיטה אשר אסתר עליה - "בא מלאך ודחפו", המן ביקש לקום והמלאך הפילו שוב. נשאלת השאלה: אם הקב"ה מבקש להרוג את המן, מדוע דווקא בכזו דרך, עם המלאכים? והתשובה, כי המן התנהל בשקר וכוזבים, שדיבר באזני אחשוורוש על עם ישראל והעליל עליהם עלילות, ולכן גם מפלתו בדרך שקר, כי "צורי ולא עולתה בו", אם יש עוולה, היא בעושה העוול ובמשקר.

ובספר "ברכת אברהם" הסביר, משה רבנו הטעה את פרעה כשאמר לו שרק דרך ג' ימים ילכו במדבר, ובאמת משה רבנו לא רצה להוציא דבר שקר מפיו, לכן הוסיף ואמר "כאשר יאמר אלינו", כלומר: כאשר יאמר השם אלינו, אחרי שנלך מכאן, כן נעשה.

נפשם עליהם על כל אחת ואחת. וב"בקר" - שרוב תבואות בכח שור, ואין זריעה בלא חרישה. "ובצאן" - יש בהם תועלת כמו שאמרו ז"ל [חולין פ"ד]. "ודי חלב עזים ללחמך ללחם ביתך - אמר ר' נחמן דיו לאדם שיתפרנס מחלב גדיים וטלאים", ועוד שלקות הצאן הוא כנגד הכל - לפי שהיו עובדים למזל טלה, ולזה הזכירו באחרונה. אם כן כשתצער לבם על כל אחת ואחת, אפילו שהמכה היא קטנה בערך - שאינה נוגעת אל בשרם וליבם, לזה צריך אתה להגזים ולאיים להגדיל המכה בהתראתך. ולזאת אמר לו הקב"ה "ודברת", כי דיבור הוא בלשון קשה - שתקשה הדבר בעיניהם. וזה דכתיב "עודך מחזיק בם הנה יד ה' הויה" - כי היד יש בה חמש אצבעות, ואלו הם החמישה מינים שפירט לפרעה: סוסים, חמורים, גמלים, בקר, צאן.

"וישם ה' מועד לאמר מחר יעשה ה' הדבר הזה בארץ" (ט - ה)
מכת הדבר היא המכה היחידה שנקבעה על ידי השי"ת 'למחר'. שואל ה"משך חכמה": מזה השתנתה מכת הדבר שלא באה על המצרים מיד אלא רק למחרת?

ומשיב, הקב"ה קבע את מכת הדבר למחר כדי שהמצרים בידעם שהבהמות של היהודים לא ימותו, ימכרו להם את כל בהמותיהם אפילו במחיר מוזל כדי להצילם. ומדוע עשה ה' ככה? כי אחרי שהסתיימה המכה באו המצרים וביקשו את בהמותיהם בחזרה, ועם ישראל, ברצותם להיות הגונים וטובי עין השיבו להם. ומה קרה אחר כך? להלן נאמר שהשי"ת נתן את חן העם בעיני מצרים. וקשה, מהיכן הגיע פתאום החן הזה? ומתריך ה'משך חכמה: בגלל שבני ישראל השיבו להם את הבהמות לאחר מכת הדבר, הם קנו בכך את החן בעיני המצרים, "ולכן בושו אחרי זה להשיב פניהם ריקם וכו".

"וממקנה בני ישראל לא מת אחד" (ט - ו)
"וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד" (ט - ז)
יש לדקדק, בתחילה אמר "וממקנה בני ישראל לא מת אחד", ואילו לאחר מכן נאמר "והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד", ומשמע שאחד על כל פנים מת, והיכן מצאנו חילוק בין אם כתוב אחד או עד אחד? אומר המלבי"ם, את הלשון "עד אחד" אנו מוצאים בשני מקומות נוספים בתנ"ך, בפרשת בשלח כאשר מסופר על המצרים שטבעו בים סוף נאמר [יד - ג"ה] "לא נשאר בהם עד אחד", כך גם בספר שופטים [ד - ט"ז] "ויפול כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד". בשני המקומות מתברר לנו ש"עד אחד" מצביע על כך שהיה אחד שבכל זאת שרד. בים סוף דרשו חז"ל שפרעה נשאר בחיים, ובשופטים מלמדים אותנו הפסוקים שלאחר מכן שסיסרא עצמו נשאר בחיים. וצריך ביאור.

אומר הגר"א מוילנא, כידוע המגדף היה בן מצרי מבית ישראל, ולפי הדין נחשב מצרי, כי זה היה לפני מתן תורה ואז התייחסו לאבא, לכן מתו בהמותיו בדבר כמו בהמותיהם של המצרים. התורה מספרת לנו דברים כהווייתם "וממקנה בני ישראל לא מת עד אחד", ומקנה המגדף לא נחשב למקנה ישראל, ופרעה לא ידע שהמגדף הוא מצרי, וכששלח לראות מה קרה אצל בני ישראל, נודע לו "לא מת ממקנה ישראל עד אחד", אבל אצל אחד מתו, אצל המגדף מתו והוא חשבו ליהודי, ולכן "ויכבד לב פרעה ולא שלח וכו".

"הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה כמו שאמרו ז"ל [חולין פ"ד]. "ודי חלב עזים ללחמך ללחם ביתך - אמר ר' נחמן דיו לאדם שיתפרנס מחלב גדיים וטלאים", ועוד שלקות הצאן הוא כנגד הכל - לפי שהיו עובדים למזל טלה, ולזה הזכירו באחרונה. אם כן כשתצער לבם על כל אחת ואחת, אפילו שהמכה היא קטנה בערך - שאינה נוגעת אל בשרם וליבם, לזה צריך אתה להגזים ולאיים להגדיל המכה בהתראתך. ולזאת אמר לו הקב"ה "ודברת", כי דיבור הוא בלשון קשה - שתקשה הדבר בעיניהם. וזה דכתיב "עודך מחזיק בם הנה יד ה' הויה" - כי היד יש בה חמש אצבעות, ואלו הם החמישה מינים שפירט לפרעה: סוסים, חמורים, גמלים, בקר, צאן.

"כי אם אינך משלח ועודך מחזיק בם הנה יד ה' הויה והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר וכו' וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם" (ט - ב - ז)

בספר "קרבן לדוד" מדייק כאן שני דיוקים. א. המילים "ועודך מחזיק בם" נראים כמיותרים, ומה היה חסר אם היה כתוב רק כי אם מאן אתה לשלח. ב. אחרי שפרעה ומצרים הוכו במכת דבר, כתוב [פסוק ז] "וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם", מדוע הוא שלח לראות אם מתו ממקנה ישראל, ולמה מה שראה שלא מתו משל ישראל גרם לו לא לשלח את ישראל, לכאורה זה אמור להיות הפוך כיון שרואה שאצל ישראל לא מתו הדבר אמור לגרום לו להבין שאלו ישראל גורם לכל זה ולהתעשת ולשלח את ישראל?

לכן מסביר בספר "קרבן לדוד" את הפסוק בצורה שונה. פרעה טען שהגזירה היתה על ארבע מאות שנה, ועדיין לא הושלמו השנים, וממילא אינו מחויב לשלחם, שזכה בהם למשך ארבע מאות שנה כדין עבדים, ומה שקנה עבד קנה רבו.

ולפי"ז מובן היטב מה שהקב"ה אמר למשה שיאמר לפרעה. משה אמר לפרעה "אם מאן אתה לשלח" בטענה כי "ועודך מחזיק בם", שאתה מחזיק בם כאדם המחזיק בשלו, אני אראה לך שיש לך טעות. כי "הנה יד ה' הויה במקנך וכו' והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים", ואם האמת כדברך שהם עבדיך, הרי מה שקנה עבד קנה רבו, ואם מתים מהמקנה שלך, היו צריכים גם למות מהמקנה של ישראל, ואם הם לא מתו, סימן שאתה לא צודק, ובאמת פרעה שלח לחקור אם מתו "והנה לא מת ממקנה ישראל", וא"כ היה צריך להודות שבני ישראל אינם עבדיו ולשלחם, אע"פ כן "ויכבד לה פרעה ולא שלח את העם".

"הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה כסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד" (ט - ז)

יד ה' נאמר רק במכת דבר, כי דבר היא המכה החמישית, ולפי לשון בעל ההגדה, כמה לקו באצבע? נגמר בדבר כל חמשת האצבעות ונהיה יד, וגם לקו חמשה סוגי בעלי חיים.

"הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה וכו' דבר כבד מאד" (ט - ז)
שואל המהרי"ל דיסקין, למה במכת ברד הזהיר משה את פרעה "ועתה שלח העז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה

"התייצב לפני פרעה", ואצל יעקב "ויעמדהו לפני פרעה", שנכנסו כשהם ניצבים ועומדים, בלי להיתקל בפתח הנמוך.

"כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי וכו'" (ט - י"ד)

למה נאמר על ברד "כל מגפותי" יותר ממה שנאמר על שאר המכות? מתרץ הגר"א מוילנא, כתוב במדרש, שלושה לגיונות הן שהקב"ה נפרע בהם מעוברי רצונו, אש, רוח ומים. בסדום באש, במבול מים, בדור ההפלגה רוח, ובמצרים בשלשתן: דם צפרדע מים, ארבה - רוח, שחין - אש, ובמכת ברד היו שלושת היסודות, אש, רוח ומים. א'. "הנני ממטיר כעת מחר" - מים, ב'. "ואש מתלקחת בתוך הברד" - אש. ג'. "וה' נתן קולות" - רוח. וא"כ, שלושת המכות, אש, מים ורוח שימשו בו כאחד, וזה הפירוש "הוא אמר ויהי", אמר ר"ת אש, מים, רוח.

"כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך" (ט - י"ד)

למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות [רש"י].

מקשים העולם, והרי במכת ברד עסקינו, ומה מצא כאן רש"י לימוד אודות מכת בכורות.

מתרץ רבי איציקל הורביץ מהמבורג זצ"ל [הביאו נכדו בספר באר יצחק], שהרי אמרו חז"ל כי על המטה של משה רבנו היה חרוט 'דצ"ך עד"ש באח"ב' [שמ"ר ה - ר], ואחר שידע את המכות שתבואנה על פרעה, לפי הנכתב על המטה, ידע גם איזו מכה מתעתדת לבוא כעת על המצרים. אך כעת אחרי מכת שחין, לא ידע איזו מכה תבוא, האם 'ברד' או 'בכורות', ששתיהן פותחות באות ב'. אמר משה רבינו בלבו, הרי מסתברא מילתא שאת המכה הקשה שבכל המכות שומרים לבסוף, והואיל ומכת בכורות היא הקשה שבכולן, בוודאי תהיה היא החותמת. אם כן יכולני להתרות בפני פרעה על מכת ברד, כי היא תקדים לבכורות. זהו שכתב רש"י 'למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כולם'. כלומר, מזה שמשוה רבינו התרה כעת שיבוא ברד, זה מלמד אותנו כי מכת בכורות היא הקשה שבכולן.

"כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך" (ט - י"ד)

בשום מכה לא נאמר "אל לבך", רק כאן. כי בכל המכות לא היתה לו אפשרות להינצל, אבל במכת ברד נתן לו הקב"ה פתח והצלה, להכניס את כולם לבתים, והוא סרב. וא"כ, רק ליבו הרע הוא שגרם לו את הנזק מהמכה, לכן נאמר "אל לבך", שרק אתה גרמת לעצמך את זה.

רבי יחזקאל אברמסקי מתרץ, שכל חלות המכה היה תלוי בלב, כל מי ששם ליבו אל אזהרה זו "הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה". הקב"ה ברוב רחמיו, חס על מעשה ידיו, ולכן הזהיר באופן כזה שיכניסו את הכל הביתה ולא ימותו במכת הברד בחטאו של פרעה ועבדיו, כמו שכתוב [ט - י"ב] "ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תראון מפני ה' אלוקים".

"כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך" (ט - י"ד)

למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות. [רש"י]

ומפרש שם רש"י: "המלך נוטל עישור מן הבהמה ומן התבואה". לכן, ישראל שהיו לו עשר בהמות, מתה בהמה אחת, כדי שלא יהיה למלך מהיכן לגבות ממנו. אם היו לו עשרים בהמות, שוב מתה רק בהמה אחת, כי אם היו מתות שתי בהמות, היה המלך בכל מקרה גובה בהמה מהעשר הנותרות, והישראל היה מפסיד בהמה אחת. כך גם למי שהיו שלושים בהמות, תמיד מתה בהמה אחת, כדי שהמלך לא יוכל לגבות את חלקו מעשר הבהמות האחרונות. לכן אומרת התורה: "וממקנה בני ישראל לא מת אחד", היינו מאותן בהמות שהיו אמורות להישאר בחלקו של הישראל, לא מתה אפילו בהמה אחת, ואילו כאשר שלח פרעה לבדוק ראה כי "והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד" - היינו, ככל שהיה מספר הבהמות של הישראל רב, תמיד מתה רק בהמה אחת, כדי להפסיד את חלקו של פרעה, ואף שראה פרעה פלא זה, עם כל זאת "ויכבד לב פרעה".

"וממקנה בני ישראל לא מת אחד" (ט - י"ד)

אומר ה"שפתי כהן", ואפילו אלו שהיו חלשות וחולות ועומדות למות לא מתו, כדי שלא יאמרו המצריים שגם לישראל היה דבר.

"ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים" (ט - י"א)

החרטומים לא יכלו לעמוד לפני משה אמר ה"אור שמח", הסיבה לכך היא - מרוב בושה לא יכלו לעמוד לפניו. עומד משה רבנו בתוך ארמונו של פרעה, כל החרטומים נגועים במכת שחין, וכמו שהפסוק אומר "כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים", ובכל זאת במשה רבנו לא נדבקה מכת שחין, והם רואים בקלקלתם איך שמשוה רבנו מהתל בהם, כי כל מחלות העור הם מחלות נדבקות, ובכל זאת משה רבנו נמצא איתם והמכה לא נדבקה בו.

"ויחזק ה' את לב פרעה ולא שמע אליהם" (ט - י"א)

עד המכה הזאת, לא מוזכר שה' חיזק את ליבו, אלא "ויחזק לב פרעה" "ויכבד פרעה את לבו", שפרעה הקשה עצמו, הקשה את ליבו, ורק ממכת שחין כתוב "ויחזק ה' את לבו", שזה לא בא מעצמו אלא הקב"ה חיזק את ליבו. והחסבר, ממכת שחין, בני"ה היו ראויים כבר לצאת, ומדוע לא יצאו? מעידה התורה שבעצם פרעה היה צריך למות, וכלשון הפסוק "כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ", אבל הקב"ה השאיר אותו "בעבור הראותך את כבודי ולמען ספר שמי בכל הארץ". פירושו, שיישראל באמת היו ראויים לצאת כבר במכת דבר, אלא שכדי להראות לפרעה את כוח ה' ולספר שמו בכל הארץ, היו צריכים לחזק את ליבו ולאמץ אותו כדי שיהיה לו כח לקבל גם את המכות הבאות. וא"כ, מכת שחין היתה לאחר מכת דבר ובאה רק לאחר אימוץ ליבו של פרעה, לכן כתוב "ויחזק ה' את לב פרעה".

"השכם בבוקר והתייצב לפני פרעה" (ט - י"א)

כותב האלשיך, מסופר במדרש, כי בכניסתו לביתו של פרעה היה פתח נמוך, שלעומתו ניצב אליל מצרי כדי שיהיה הכרח לכופ את הראש, בגלל המשקוף, לפני הפסל עם הכניסה לבית. אבל בשעה שנכנסו לשם יעקב, משה ואהרן, התרומם המשקוף והם נכנסו דרכו בלי לכופ את הראש. לכן נאמר אצל משה

כולם שואלים, הרי ההתראה היא על מכת ברד, ואיך הגיעה לכאן ההתראה על מכת בכורות. - יש מפרשים, שהיה כתוב ברש"י מ"ב בראשי תיבות, והכוונה מכת ברד, והמעתיקים טעו וכתבו מכת בכורות.

"עודך מסתולל בעמי לבלתי שלחם" (ט - י"א)

כתוב ב"בעל הטורים", ראשי התיבות של המילים "עודך מסתולל בעמי לבלתי" הם השם בלעם, שבגללו לא נשלחו בני, וכמו שהגמ' אומרת (סוטה י"א), שלושה היו באותה עצה של השעבוד, ואחד מהם היה בלעם.

"הירא את דבר ה' מעבדי פרעה" (ט - י"ב)

כשמושה רבנו הציע לאסוף את המקנה הביתה כדי שלא ייפגעו בברד, מן הסתם מינה פרעה שוטרים מעבדי אשר יפקחו על העם לבל ישעו לאזהרת משה, וישאירו את הצאן כרגיל. ואלו שבכל זאת אספו את הצאן מהשדה, גילו שהם יראים את דבר ה' יותר מאשר הם יראים מהשוטרים של פרעה.

אומר ה"משך חכמה", זה הפשט בפסוק "הירא את דבר ה' (יותר) מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים". ולכן משה רבנו אמר לאחר אותה מכה "ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון" - כי יש אנשים שיראו מה' יותר מכם.

"הירא את דבר ה' מעבדי פרעה" (ט - י"ג)

מהיכן נולדו לפתע במצרים צדיקים יראי ה', בעלי מדרגה גבוהה בעבודת ה' ומתריץ הרב י' איגר, לא כתוב הירא את ה', לא נאמר אלא "את דבר ה'", יראי בעלי אמונות תפלות המפחדים מכל דבר שמא גם זה אלהים. "הירא את דבר ה'", אלה שלא עזבו את גילולי מצרים ותועבות מצרים, אלא חששו אולי יש ממש גם בדברי האיום של משה.

"הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים" (ט - י"ד)

ה"אמרי חיים" מוויזניץ היה אומר, "הירא את דבר ה'", אדם שהוא ירא שמיים, "הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים", הוא אינו נותן לילדיו להסתובב ברחובות, כי הא דואג לחינוכם היהודי השלם.

"ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה" (ט - י"ה)

ה"אמרי אמת" היה אומר, אם רק לא שם ליבו לדבר ה', כבר לא יכול להיקרא "ירא דבר ה'". וכנגד זאת, יראת ה' משמעותה תשומת לב לכל דבר, להתבונן לא לעשות דבר נגד רצונו.

"ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה" (ט - י"ז)

שואל הסטייפלר בספרו "ברכת פריץ", איך יתכן שלאחר שש מכות, כשהקב"ה הוכיח את ידו הגדולה ואת כוחו הרב, עדיין נשארו אנשים בני דעת שלא יראו מהקב"ה, ואיך הם לא עשו מעשה קטן כמו להכניס את הצאן הביתה. ואיך הם לא הגיעו למסקנה, לא מתוך יראה, אלא מתוך היגיון פשוט, שאם שש פעמים היה צודק, ודאי היה צודק גם הפעם.

אומר הסטייפלר, מוכח מכאן, שכפירה נובעת לא מחמת חוסר דעת, אלא מתוך חוסר רצון. זהו דרכו של כופר, לבטל בליבו כל דבר שהוא לא רוצה

להאמין בו, והוא קובע את הכפירה בליבו, והעיקר שלא להאמין. והראיה לכך שהכופר הגיע למה שהגיע לא בגלל הכרה ואמונה בצדקת דרכו, שהרי הרבה פעמים שכופרים לא מאמינים בדברים שהוכחו כאמת, ובכל זאת מאמינים בכל מיני אמונות טפלות ולא מפני שדעתם הביאה אותם לכפירה, אלא מפני שתאוותם ורצונותיהם הביאו אותם לדעותיהם המשובשות.

"ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה" (ט - י"א)

בפסוק הקודם כתוב "הירא את דבר ה'", משמע לכאורה שאותם אלו שלא הכניסו את המקנה לביתם היו אלו שלא יראו מהקב"ה. אומר רבי חיים שמואלביץ, לא צריך להיות "לא ירא שמים" מספיק "ואשר לא שם ליבו", גם אם הוא לא מואס בפועל, רק שהוא "אדיש", הוא כבר יורד לדיוטא תחתונה להפקיר כל אשר לו אל מול הסכנה הצפויה מהברד.

"ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה" (ט - י"א)

מיהו אותו רשע אטום הלב שרואה איך כל נבואות משה מתגשמות והמכות נחתות על ראשם של המצרים, ולמרות זאת "לא שם לבו"? בגמרא בסנהדרין [ק"ה:] כתוב ששאלו שרי מואב את בלעם מדוע הוא רוכב על אתון ולא על סוס אביר כדרך השרים רמי המעלה? ענה להם בלעם: "שדאי להו ברטיבא", השארתי אותו בשדה. נו... אז לך קח אותו משם. אומר הרבי ר' העשיל בספרו "הנוכת התורה", בלעם היה זה שבמכת ברד השאיר את בהמותיו בחוץ ולכן לא היו לו בהמות, וזו כוונתו באומר "השארתי אותו בשדה".

"ויהי ברד בכל ארץ מצרים על האדם ועל הבהמה ועל כל עשב השדה בארץ מצרים" (ט - י"ב)

שואל הרב מבריסק, הרי כתוב שהברד ירד בארץ מצרים, ברור א"כ שזה פגע באדם בבהמה ובעשב השדה, וא"כ לשם מה הפירוט. ומתריץ חידוש נפלא, הברד לא ירד בכל ארץ מצרים, אלא רק במקום שישנם אנשים או בהמות או עשב השדה, רק שם ירד ברד, ובמקום שלא היו שלושת הדברים הללו, לא ירד ברד, ולכן התורה מפרטת היכן זה כן ירד. ולפי זה מובן מה שכתוב "שלח העז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו", וא"כ, הכנסת הבהמות תחת קורת גג, לא נועדה כדי שהבית ישמש לה קורת גג וכמקלט מפני הברד, אלא כך היתה הגזירה, שלא ירד הברד אלא על אותם שיהיו מתחת כיפת הרקיע, אך על אותם שיהיו בבית לא ירד ברד. וא"כ, הבית לא היה מגן מפני הברד, כי אם שטח שהיה מחוץ לתחום ירידת הברד, וא"כ הגזירה נגזרה רק על האדם, הבהמה והעשב שאינם בבית.

לפי"ז, כתוב בספר "משאת המלך", מובן מה שרבים התקשו, מדוע התורה מציינת כי הירא את דבר ה' הניס את עבדיו ומקנהו אל הבתים, איזה יראת שמים צריך כדי לא למות לאחר כל הניסים שראו עד עכשיו. ומתריץ, כנראה בתיים של המצרים לא הספיקו לאכסון של כל הבקר והצאן, והיה צריך לבנות מחסה לצאן. אותם מחסות, לא היו צריכים להיות חזקים, שהרי הבית לא שימש מגן, אלא שנגזרה גזירה כי במקום בית לא ירד ברד, כיון שכך, כל מקום שיש לו תורת בית, כמו בית ע"י "לבוד" או "גוד אסיק", היה מספיק, וא"כ, היה צריך יראת שמים כדי להאמין שבתים כמו "לבוד" או "גוד אסיק" יוכלו לשמש

כמקומות מסתור מפני הברד, ולכן נאמר בתורה כי רק יראי שמים הניסו אותם אל הבתים.

לפי"ז, מסביר בספר "שירה חדשה", מובן הפסוק "הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים". לכאורה היה צריך להיות כתוב **אל ביתו**. ולפי ההסבר הנ"ל מובן, שלא הוכנסו לבתיהם, אלא לכל מיני מחסות ששם בית עליהם.

"וה' נתן קלת וברד ותהלך אש ארצה וימטר ה' ברד" (ט - כ"ג)

אמרו במדרש תנחומא [ט"ז], כשמושה רבינו אמר "הנני מומטר כעת מחר", שרט שריטה בכותל והודיע שברגע שיגיע הצל לשריטה זו יתחיל הברד. והמצרים היו מדקדקים אחריו שלא יאחר רגע, שאז יאמרו בדאי הוא.

אומר המלבי"ם, ידוע שמזמן שמתחיל הברד לרדת ממקום העננים עד שמגיע לארץ, חולף פרק זמן של כמה רגעים. גם קול הרעם היוצא, לוקח לו זמן עד שהוא מגיע. משא"כ הברק, רואים מיד, כי מהירות האור הרבה יותר מהיר ממהירות הקול. ולכן נראה לעולם הברק לפני שנשמע הרעם, אע"פ שהרעם יצא קודם. וא"כ, בזמן שהגיע הזמן לשרוט שריטה בכותל, יצא תחילה הרעם ואחריו הברק, אבל למרות זאת, בארץ נראה הברק קודם וקול הרעם התעכב והגיע אחריו. ואותו דבר גם הברק, אפילו שיצא באותו זמן, מ"מ התעכב והשתהה זמן מה. וא"כ, עדיין יכולים המצרים לטעון שמושה רבנו בדאי ושקרן כי איחר את המועד. ולכן היה נס ופלא, שממש באותו רגע שיצאו הרעם והברק ממקומם למעלה, הגיעו ארצה ונשמע הרעם ונראה הברק, והיה בזה שינוי טבע. ולכן נאמר "וה' נתן" ולא וה' המטיר ברד, וא"כ, כיון שכל הנס היה צריך להיות רק לרגעים הראשונים, לאמת את נבואת משה, לכן מיד אח"כ הגם הפסיק והכל התנהל כדרך הטבע, וזהו שנאמר "וימטר ה' ברד על ארץ מצרים", שאח"כ המטיר כדרך המטר הטבעי.

"רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד" (ט - כ"ג)

כותב הנצי"ב מוואלאזין זצ"ל בספרו "העמק דבר", אכן ברד לא היה בארץ גושן אבל הקולות נשמעו גם שם, כמו שכתוב בגמ' [ברכות נ"ט]. שקולות הרעמים באים לפשט עקמומיות שבלב, וזה היה נדרש לבני ישראל שם הרבה להכניס בליבם יראת שמים.

"וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן וגו'" (ט - כ"ג)

שואל רבי משולם דוד הלוי סאלאווייצק זצ"ל, איך פרעה יכל לשלוח שליחים לקרוא למשה ואהרן, הרי ירד ברד, ואיך הם לא נפגעו מזה. ויש כמה תירוצים ע"ז:

א. כותב המהרי"ל דיסקין, אם היה מצרי שעשה תשובה הוא לא היה ניזוק, ולפי"ז י"ל שפרעה שלח שליחים שעשו תשובה, וכמו"כ י"ל שהוא שלח את בתו בתיה, שעליה לא ירד ברד.

ב. בשם רבי שלמה קלוגר זצ"ל מובא, שכל מי שהניס את הבהמות והעבדים שלו בתחילת המכה אל תוך ביתו, הוא כבר לא ניזוק מהמכה, ולפי"ז י"ל דפרעה שלח מהאנשים הללו.

ג. ועוד י"ל, דשלח ע"י יונים, כידוע שבעבר שלחו אגרות וכדו' ע"י יוני דואר, וגם כאן יש לומר שפרעה שלח להם על ידיהם.

ד. ועוד י"ל, פרעה צעק מבית לבית על מנת שכל אחד יצעק לבית שאחריו עד הבית של משה ואהרן שיאמרו להם שפרעה קורא להם.

ה. רבי חיים קניבסקי בספרו "טעמא דקרא" כתב, ששלח להם על ידי אנשים מבני ישראל, ודייק דלכך כאן כתוב "וישלח פרעה" ובשאר המכות כתוב "ויקרא פרעה", משום שבשאר המכות זה ע"י העבדים שלו, וא"כ יד עבד כיד רבו ונחשב כאילו פרעה עצמו קרא, אבל כאן שזה היה על ידי ישראל שהיו אצלו ולא היו עבדים שלו, לכן כתוב שזה היה על ידי שליחות.

"חטאתי הפעם ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים" (ט - כ"ג)

שואל הרב דסלר, איך יכול להיות שתירה כל כך גדולה באדם, כשמיד אחר כך הפסוק כותב "ויוסף לחטוא וכבד לכו הוא ועבדיו"? ומתריץ, אדם שלא מבטל את יצרו, אלא רק דוחהו, אפילו שעכשיו כביכול התגבר עליו, דומה הוא לאדם הדוחק קפיץ, שכמה שיגבר כח ההתנגדות, כך יגבר כח הקפיץ, והוא ישיג מטרה הפוכה. פרעה לא חזר בתשובה, אלא רק דחק את יצרו לרגע והודה על האמת, לכן חזרה אליו רשעותו ביתר שאת, וברוב עקשנותו הכביד את ליבו.

"ויאמר אליהם חטאתי הפעם" (ט - כ"ג)

הקשה רבי יהושע הורוויץ מדיזיקוב זצ"ל בספרו "עטרת ישועה", מה זהו "חטאתי הפעם", וכי אך פעם אחת חטא, הלא כמה פעמים סירב והכביד את לבו?

ותירץ, אם יש לאדם הרבה חטאים - שוב קשה לבקש מחילה, ולכך ירא פרעה, כיון שחטא כמה פעמים, איך יבקש מחילה. לזאת נתן עצה בנפשו וטענתו היתה - עפ"י אמרם ז"ל [שבת ס"ז]: 'היודע עיקר שבת ושגג ועשה מלאכות הרבה, חייב על כל אחת ואחת; כי כל אחת נחשבת בפני עצמה, אבל השוכח עיקר שבת ועשה מלאכות הרבה' - נחשב רק כפעם אחת, ולכך יתכן לחשב חטאים רבים רק לאיש הלזה המאמין בבורא ויודע העיקר מי"ג עקרים - שיש בורא ומנהיג, ורק שחטא מחמת פיתוי היצר, אם כן כל חטא וחטא נחשב בפני עצמו. אבל פרעה שהיה כופר בעיקר, ואמר "מי ה' אשר אשמע בקולו" - כי לא האמין כלל שזהו האמת שיש אלוקי ומנהיג הבורא, א"כ כל חטאיו לא נחשבו - אלא רק כפעם אחת, כמו השוכח עיקר שבת, ושוב יכול לבקש מחילה, כי על פעם ראשונה יכול בניקל למחול ולא יתשלחו ידי משה. וזהו שאמר "חטאתי הפעם ה' הצדיק", היינו כי כל חטאי המה רק "הפעם" שנחשב רק לפעם אחת, "ה' הצדיק" - היינו כי רק עתה ידעתי אשר האמת והצדק שיש ה'; אבל עד עתה לא האמנתי, א"כ הרי חטאתי אך הפעם ויכול משה לבקש בעבורי מחילה, ולא שייך לומר שנתשלחו ידי משה, כנ"ל.

"ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים" (ט - כ"ג)

פרעה היה צריך לקבל כל כך הרבה מכות, כדי שיגיע סוף סוף לכלל הכרה שהעניינים שעינה את בני ישראל היו מעשה רע. עד אז, מסתבר, חשב זאת למעשה של צדקה וטובה.

רבי יהושע מאוסטרובנצא היה אומר בדרך החידוד, איך פרעה הגאווה מעיד על עצמו שהוא רשע? אלא הפשט הוא, תלוי היכן מניחים את הפסיק, ה' הצדיק ואני, וכך גם אני צדיק הנני, ועמי הרשעים.

התאפשר לו להעדיף להתפלל בשדה על פני תפילה בתוך העיר מקום הגילולים. עיין משנה ברורה [סימן צ"ד ס"ק ל].

"הקולות יחדלון והמטר לא יהיה עוד" (ט - כ"ט)

בספר "עץ חיים" שואל, מדוע לא כתוב הקולות והברד יחדלון, ומדוע יש שינוי בלשון בין הפסקת הקולות להפסקת הברד? ותיירץ, הדבר בא לרמוז על שמובא בזוהר שהברד שהוריד הקב"ה על המצרים, עודנו תלוי ועומד באוויר, ולעתיד לבוא במלחמת גוג ומגוג יוריד אותו הקב"ה עליהם להמיתם. לכן בקולות כתוב "יחדלון" לחלוטין, לא כן בברד שכתוב "לא יהיה עוד", שבארץ מצרים לא יהיה, אבל לא יחדל לחלוטין מן העולם, אלא יהא תלוי ועומד לירד על גוג ומגוג.

"ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תראון מפני ה' אלוקים" (ט - ל)

מדוע דווקא לאחר מכת ברד הטיח משה בפני פרעה את העובדה כי עדיין אינו ירא מפני ה'? ביאר רבי אריה יהודה לייב תאומים רבה של ברודי ("יעלת חן" אות י"ח): כאשר ביקש משה לצאת מחוץ לעיר כדי להתפלל על עצירת הברד, כנאמר בפסוק הקודם, טען פרעה לפניו: עד עתה הוצרכת לצאת מהעיר כדי להתפלל, לפי שהייתה מלאה גילולים. אולם עתה, לאחר שקיבלתי עול מלכות שמים כאשר הצהרתי בפה מלא [לעיל פסוק כ"ז]: "חטאתי הפעם, ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים", ממילא התבטלו הגילולים מהעיר. שהרי הלכה מפורשת היא [ע"ז נ"ב:] שהעבודה זרה שהתבטלה בידי גוי - מבוטלת, ואיך צריך עוד לצאת. אולם משה רבינו דחה את דבריו כשאמר לו: "ידעתי כי" בסתר לבכם "טרם תיראון מפני ה' אלוקים" - הצהרותיכם אינן אלא מן השפה ולחוץ, ואלוהיכם לא התבטלו, ולכן גם הפעם יהיה עלי לצאת מן העיר כדי להתפלל אל ה'".

"ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלוקים" (ט - ל)

לעיל [פסוק כ"ז] פרעה אמר "ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים", וכתוב על זה במדרש [הובא בחת"ס] לפסק את דברי פרעה בשונה מהפשט הפשוט, ה' הצדיק ואני, אך עמי הרשעים, ועל זה עונה לו משה ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלוקים היינו אל תפריד עצמך מעבדיך.

וצריך להבין לפי"ז מה הדו שיח שבין פרעה למשה רבינו.

מבאר ה"חת"ם סופר" זצ"ל בספרו "תורת משה". ידועה קושיית המפרשים - כיוון שהקב"ה גזר "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" [בראשית ט"ו - י"ג], מה חטא פרעה שבסך הכל קיים מצוות בוראו? ותיירץ הרמב"ן, הקב"ה גזר עינוי, ופרעה ועבדיו השליכו את ילדיהם ליאור ומעכום בבנין, וזה אינו עינוי אלא איבוד.

ועוד תירצו המפרשים, המצרים לא עשו זאת לשם עשיית רצון ה' יתברך, אלא אדרבה אמרו "מי ה' אשר אשמע בקולו" [ה - ב] ועשו את מעשיהם לרוב רשעותם. וכן פירש הרמב"ן, שהשלכת הבנים ליאור היה כמסתיר פנים, כאילו פרעה לא ציווה זאת, אלא המצרים עשו מעצמם, ופרעה עשה עצמו כלא ידע. וזה מה שאמר פרעה "ה' הצדיק" - שגזר עליהם עינוי, ואני גם כן צדיק שקיימתי מצוותו. אך "עמי הרשעים" - שאיבודם שלא בידיעתו.

השיב לו משה רבינו "ואתה ועבדיך" כולכם כאחד "ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלוקים", ולא לעשות רצון ה' אתם עושים, על כן חייבים אתם על מעשיכם.

"וישלה פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אליהם חטאתי הפעם ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים העתירו אל ה'" (ט - כ"ז - כ"ח)

פרעה אמר למשה רבינו במכה זו, שני דברים: א. חטאתי הפעם, ב. העתירו אל ה'. אומר רבי חיים מבריסק זצ"ל, אבל משה לא קיבל את דיבורו של פרעה לגמרי, אלא השיב לו משה: על מה שביקש העתירו אל ה' - 'כצאתי את העיר אפרוש את כפי אל ה'" ואתפלל עליך, אבל על מה שטען 'חטאתי הפעם' - דווקא, אמר לו משה: ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלוקים - כלומר: ידעתי בכך שאין זו הפעם האחרונה שתחטאו.

"העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלוקים וכו' ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרוש את כפי אל ה' הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד" (ט - כ"ח - כ"ט)

מדוע פרעה ביקש כאן בלשון 'העתירו' שמשמעותה הפצרה יתרה (כפירוש רש"י לעיל ה - ה) ולא הסתפק שמושה רבנו יבקש עבורו בקשה רגילה? מבאר רבי שלמה קלוגר: פרעה בהיותו מלך בטוח היה שכפי שהיה הוא נהוג בעבדו אילו היה מבקש ממנו דבר מה פעם אחר פעם, שמפעם לפעם היה עליו להגביר ולהעצים את הפצרותיו כדי שבקשותיו תיענינה, כך הקדוש ברוך הוא - לאחר פעמים כה רבות שהתפלל משה בעבורו, מעתה תועיל רק הפצרה ובקשה מרובה. אך משה השיב לו: "כצאתי את העיר", אך "אפרוש את כפי אל ה'" ומיד "הקולות יחדלון", לפי שעל הצדיקים הדבוקים בה' נאמר [ישעיהו ס"ה - כ"ד]: "והיה טרם יקראו ואני אענה".

"כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה'" (ט - כ"ט)

אבל בתוך העיר לא התפלל, לפי שהיתה מלאה גילולים. [רש"י]

שואל הרבי ר' העשיל, אם אמנם יצא משה מחוץ לעיר לפי שהיתה מלאה גילולים, מדוע לא נהג כן בשאר המכות. ומתירץ, הע"ז של מצרים היו הצאן, וכל השנה רעו מחוץ לעיר. לכן כל השנה כשמושה רבנו רצה להתרחק מהם, היה צריך להתפלל בפנים, בתוך העיר. אבל במכת ברד, הכניסו רבים את הצאן לבתיהם שבעיר, ואילו הצאן שנשאר בשדות נהרג, וא"כ נעשתה העיר מלאה בע"ז, ולכן יצא להתפלל מחוץ לעיר.

רבי שלמה קלוגר אומר בדרך החידוד, שבאמת ידע פרעה כי משה תמיד יוצא להתפלל מחוץ לעיר כי העיר מלאה עבודה זרה, אבל בברד שפרעה אמר "ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים", ביטל את העבודה זרה באמירה, ומשום זה לחץ על משה שיתפלל תיכף אפילו בעיר, כיון שעכשיו אין בה עבודה זרה. ענה לו משה "ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלוקים", כמו שרש"י פירש משותהיה הרווחה תעמדו בקלוקולם, ואין פיכם וליבכם שווים, ואין הביטול מועיל כמו שכתוב ביו"ד [סימן קמ"ו סעיף ז], שנכרי מבטל עבודה זרה באמירה, אבל אם מחמת אונס, אין הביטול מועיל, ולכן הוצרך לצאת מהעיר.

ה"חתם סופר" מתירץ, כתוב בהלכה שעדיף להתפלל במקום שיש גילולים מאשר להתפלל בשדה, כי יש חשש שיפסקוהו עוברים ושבים. לכן, עד עכשיו הקפיד משה רבנו להתפלל בתוך העיר, כי חשש שמחוץ לעיר יפסקוהו עוברים ושבים, אבל במכת ברד, כיון שלא היו עוברי דרכים, שהתורה מעידה "ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה", ממילא

והיינו דכתיב "כי ידעת כי הזידו עליהם" - לשון מזיד, כי הקב"ה יודע מחשבות והוא יודע שכל מעשיכם היו במזיד ובידיעה, ועל כן באו עליכם עשרת המכות כעונש על כך.

"ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלוקים" (ט - ל)

"הפשתה והשערה נכתה כי השערה אביב והפשתה גבעול" (ט - ל"א)

"והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה" (ט - ל"ב)

מה פשר הסמיכות בין הפסוקים? מתרץ בספר "חזון ישעיהו", כל הנהגתו של פרעה באה בגלל שהיה בעל גאווה שבטח בכוחו ובעוצם ידו. אמר משה לפרעה "ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלוקים", אתם בטוחים ובוטחים בעצמם, ולכן אתם נוהגים בחזק יד. אבל דע לך, כי "גאוות האדם תשפילנו" [משלי כ"ט - כ"ג] וסופך ליפול. וקח דוגמא ממה שקורה בצמחים, "הפשתה והשערה נוכתה כי השערה אביב והפשתה גבעול", למרות היותן חזקות וקשות, ודווקא משום כך, סופן שהן נשברות. אבל "החטה והכסמת לא נוכו כי אפילות הנה", דווקא הרכים והחלשים, שורדים ומחזיקים מעמד.

"והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה" (ט - ל"ב)

פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו. [רש"י]

דברי רש"י הנ"ל שהביא מהתנחומא צריכים ביאור לאיזה צורך נעשה הנס? מתרץ האדמו"ר מצאנו בעל ה"שפע חיים", היה צורך בחיטים לבני ישראל לאפות מהם מצות בצאתם ממצרים, ולכן שמרם השי"ת שלא ילקו, ובא הכתוב להשמיענו בזה חיבתם של ישראל לפני המקום.

עוד יש מפרשים, כדי לאיים, אפשר רק על מי שעדיין מצוי ברשותו משהו, מי שאין לו כלום, האיום לא פועל עליו, כי אין לו מה להפסיד. לכן השאיר הקב"ה לפרעה משהו שתהיה לו עוד סיבה לחשוש.

"והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה" (ט - ל"ב)

רבי אברהם סבע, בספרו "צרור המור" באר פסוק זה, הנה בפרשת נח מסופר שכשיצא נח מן התיבה הבטיחו הקב"ה שמכאן והלאה שוב לא יביא מבול על העולם, והוסיף: "עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו" [בראשית ח' - כ"ב]. מה הכוונה בתוספת המלים הללו? הקב"ה נשבע שלא יביא יותר מבול. כתוצאה מכך, עלולים היו בני האדם לחשוב שמעתה יוכלו לחטוא באין מפריע, כי אין ממה לפחד... על כן מוסיף הקב"ה ואומר: דעו לכם! את ההחלטה מתי ירד גשם והאם תצמח החטה וכו' - אני שומר אצלי, והיא תהיה תלויה במעשיכם. לכן אין מקום לחשוב שאין דין ואין דיין. כעין זה אמר משה לפרעה: כעת הנך זועק ומבטיח לשחרר את העם מחמת הפחד הגדול מפני הברד והקולות, ויודע אני שכאשר תפסיק המכה תחזור לסורך.

אולם, אל לך לחשוב שהקב"ה לא ימשיך ויכה בך על רשעותך, שהרי "החטה והכסמת לא נכו" - אותן השאיר הקב"ה למכה הבאה, כדי שתדע שאינך יכול לעשות ככל העולה על רוחך.

"ויחדלו הקולות והברד ומטר לא ניתך ארצה" (ט - ל"ג)

ואף אותן שהיו באוויר לא הגיעו לארץ. [רש"י]

ירדת הברד לא היתה בכח המשיכה כמו שאר מטר וברד היורדים, אלא אומר ה"נחל אליהו", היה זה שליחות ניסית, ומיילא כשנפסק הנס והושלמה המכה, פסקה גם השליחות והברד לא המשיך את דרכו על הארץ.

"וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות יוסף לחטוא ויכבד לבו הוא ועבדיו"

(ט - ל"ד)

מפשטות הפסוק משמע, שהפסקת הברד גרם ל"ויכבד לבו", לכאורה מה קרה שבגלל שהברד הפסיק, פרעה הכביד את ליבו? בספר "בימורי ישראל" הסביר, במכת ברד היו שלושה דברים, א': מטר. ב': קולות. ג': ברד. פרעה רצה שיפסיקו רק הקולות והברד, כמו שנאמר "העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלוקים וברד ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד" [ט - כ"ח], אבל הגשם היה ברכה למצרים, ואכן משה נענה לבקשתו להבטיח לו: "ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ" [ט - כ"ט]. אמנם למעשה נפסקו כל הג' דברים, כמו שכתוב "ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות והברד ומטר לא ניתך ארצה" [ט - ל"ג], כיון שכך, אמר פרעה, זה וודאי לא מכח משה רבנו, שהוא הרי הבטיח שיעצרו רק הברד והקולות. וזה הפירוש בפסוק "וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות", לכן "ויוסף לחטוא ויכבד לבו הוא ועבדיו".

לקבלת הגליון בדואר אלקטרוני יש

לשלוח בקשה לכתובת

mideshenb@gmail.com